

OKTATÁSI
HIVATAL

NAT
2020

Magyar nyelv

tankönyv

7

*„Az, hogy anyanyelvemen írok, nem fogalmazás,
hanem a lélek lélegzése, a legközvetlenebb közlés,
szabad úszás, ösztön és élet.”*

Kosztolányi Dezső

Magyar nyelv

Tankönyv

7.

A tankönyv megfelel a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet alapján készült, 2020. 01. 31. után kiadott 5–8. évfolyam magyar nyelv és irodalom tantárgy kerettantervének.

A kiadvány 2022. 02. 16-án tankönyvi engedélyt kapott a TKV/41-7/2022. számú határozattal.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértő: Ertelné Csák Judit

Tananyagfejlesztő: Sápiné dr. Bényei Rita
Kerettantervi szakértő: dr. Kiss Gabriella
Lektor: Tankó Istvánné
Fedélterv: Slezák Ilona terve alapján összeállította Bánáti János
Illusztrációk: Tényi-Varga Katalin
Szakábrák: Pintér Tamás, Székely Ernő, Téglásy György
Fotók: © Shutterstock, Thinkstock, iStock, © MTI/MTVA

A tankönyv szerkesztői ezúton is köszönetet mondanak azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek az alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

© Oktatási Hivatal, 2021

ISBN 978-963-19-9825-2

Oktatási Hivatal
1055 Budapest, Szalay utca 10-14.
Telefon: (+36-1) 374-2100
E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor mb. elnök
Raktári szám: OH-MNY07TA
Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Kóródiné Czukás Márta
Nyomdai előkészítés: Gyarmati Imre
Terjedelem: 8,58 (A/5) ív • tömeg: 172 gramm

1. kiadás, 2022

A könyvben felhasználtuk a következő műveket: Magyar nyelv 7. tankönyv (raktári szám: FI-501010701/1, tananyagfejlesztő: Thomán Angéla), Magyar nyelv 7. munkafüzet (raktári szám: FI-501010702/1, tananyagfejlesztő: dr. Baranyai Katalin), Magyar nyelv 8. tankönyv (raktári szám: FI-501010801/1, tananyagfejlesztők: dr. Hegedűs Attila, Méhes Edit), Magyar nyelv 8. munkafüzet (raktári szám: FI-501010802/1, tananyagfejlesztők: Méhes Edit, Thomán Angéla, Tomcsányiné Kovács Ágnes), Karakter 6. (raktári szám: 00652/NAT, szerzők: Bodó Márton, Fábíán László, Katona Gabriella, Szmolyan Gabriella, Vincze Ferenc).

Ez a tankönyv a Széchenyi 2020 Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program EFOP-3.2.2-VEKOP-15-2016-00001. számú, „A köznevelés tartalmi szabályozóinak megfelelő tankönyvek, taneszközök fejlesztése és digitális tartalomfejlesztés” című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.
Nyomta és kötötte:
Felelős vezető:
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFETTES A JÖVŐBE

Bevezetés, tanulásmódszertan	6
I. KOMMUNIKÁCIÓ, TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ	
1–2. A tömegkommunikáció	8
3. Szövegértés, szóbeli szövegalkotás	15
4–5. Ismétlés	19
II. SZÓALKOTÁSI MÓDOK	
6. Szóképzés	24
7. A képzők fajtái	27
8. Szóösszetétel	30
9. Az összetett szavak helyesírása	34
III. A SZÓSZERKEZETEK	
10–11. Szókapcsolatok és szószervezetek	38
12. Gyakorlás, összefoglalás	44
13. Kommunikáció (kiselőadás, hozzászólás, felszólalás)	46
14. Szövegértés	50
IV. MONDATOK, MONDATRÉSZEK: AZ ÁLLÍTMÁNY, AZ ALANY ÉS A TÁRGY	
15. A mondat, mondatfajták, szerkezetük és a beszélő szándéka szerint	52
16. Az állítmány fogalma és fajtái	57
17. Az alany fogalma és fajtái	60
18. A tárgy fogalma és fajtái	64
19. Gyakorlás, összefoglalás	67
V. MONDATOK, MONDATRÉSZEK: A HATÁROZÓK ÉS A JELZŐK	
20–21. A határozó fogalma és fajtái I. (hely-, idő-, mód- és állapothatározó)	70
22. A határozó fajtái II. (társ-, eszköz-, ok- és célhatározó)	74
23. A határozó fajtái III. (részes- és állandó határozó; a határozók irányhármassága)	77
24. Gyakorlás, összefoglalás	79
25. A jelző fogalma és fajtái I. (minőség- és mennyiségjelző)	81
26. A jelző fogalma és fajtái II. (értelmező és birtokos jelző)	84
27. Gyakorlás, összefoglalás	88
28. Szóbeli és írásbeli kommunikáció	90
29. Könyvtárhasználat. Hagyományos és digitális szöveg	92
30. Év végi ismétlés, rendszerezés	93
Fogalomtár	94
Forrásjegyzék	96

Kedves hetedikes Diák!

Köszöntünk a hetedik osztályban! Tankönyvünk összesen 5 fejezetből áll. A következő fejezetekben tanulsz a tömegkommunikációról, megismerkedhetsz a szó szerkezetekkel, az összetett szavakkal, a mondattal, a mondatrészekkel.

A tankönyvi leckék mind hasonló felépítésűek:

- Az új tananyag előtt a **Gondolatébresztő**ben kérdéseket, a tananyag bevezetésében feladatokat találsz. Ezek segítségével felelevenítheted, mi az, amit már eddig is tudsz a lecke tartalmából.
- A ráhangoló és a gyakorlófeladatokat ne a könyvbe, hanem a füzetedbe leírva oldd meg!
- A **vastaggal kiemelt** fogalmak fontosak, érdemes őket alaposan elsajátítani. Egy részüket megtalálsz a tankönyv végén a **Fogalomtárban** is.
- A **Házi feladat** elmélyítheti, bővítheti tudásod.
- A **Társasjáték**, reméljük, elnyeri tetszésed, és társaiddal az egyéni megoldások mellett páros, csoport- vagy projektmunkában együttműködve szívesen oldjátok meg őket.
- A fejezetek végén **Összefoglalás** segíti a rendszerezést.
- A könyvben a **Szövegvértés, szövegalkotás** kiemelt szerepű. Az egész könyvben továbbra is kék háttérrel jelölt lapokon találsz ezeket. Kérjük, a füzetben oldd meg őket!
- A szöveges magyarázatok mellett **rendszerező ábrák, táblázatok** és a **Gondolatgyűjtő** segítik a tananyag megértését, elsajátítását.

*Eredményes tanulást kívánnak
a könyv szerzői és szerkesztői!*

Segítség a hatékony tanuláshoz. Próbáld ki, érdemes!

Tudtad, hogy többféleképpen is olvashatunk?

- A *figyelmes olvasás* során minden részletre oda tudsz figyelni.
- A *gyorsolvasást* olyankor alkalmazhatod, amikor már olvastad a szöveget, most csak átismétled.
- Az *áttekintő olvasás* során előzetesen tájékozódhatsz, hogy miről fog szólni a szöveg.
- A *kereső olvasás*kor csak bizonyos információkat keresel a szövegben.

Hogyan láthatod át, miről szól egy könyv?

- Olvasd át a tartalomjegyzéket!
- Lapozz hátra, van-e fogalomtár, kislexikon vagy más mutató a könyv végén!
- Nézd át és gondold át, hogyan és miért következnek egymás után a fejezetek!
- Keresd meg, milyen segítséget ad még a könyv a tanuláshoz!

Ne add fel, ha valamit nem értesz rögtön!

- Ha nem értesz egy szót olvasás közben, ne menj tovább, hanem keresd meg a jelentését a fogalomtárban, egy szótárban vagy az interneten!
- Fogalmazd meg kérdések formájában, amit nem értesz!

- Tanulmányozd az ábrákat, hátha érthetőbbé válik a hozzájuk tartozó szöveg!
- Ha még mindig nehezen érthető, nézz utána más magyarázatnak az interneten, lexikonokban!
- Végül esetben gondold át, kitől kérhetnél segítséget, személyes magyarázatot!

Ha szeretnél valamit pontosan, tartósan megjegyezni, akkor foglalkozz vele külön is!

- Készíts magadnak jegyzetet olvasás közben!
- Készíts kérdéskártyákat vagy gondolattérképet a legfontosabb dolgokról!
- Írj vázlatot először a könyv alapján, majd fejből is!

Ha egy lecke vagy egy fejezet végére érsz, összegezz, értékelj!

- Gyűjtsd össze, melyek voltak a legérdekesebb információk számodra!
- Gondold át, miért fontos számodra az új tudás, mikor és hogyan tudnád hasznosítani!
- Szedd össze, milyen korábbi ismeretek, tapasztalatok jutottak eszedbe a tananyagrésztanulása közben!
- Gondold tovább, mit lenne jó még megtudni a tanultakról!

I. KOMMUNIKÁCIÓ, TÖMEG- KOMMUNIKÁCIÓ

1–2. A tömegkommunikáció

Gondolatébresztő

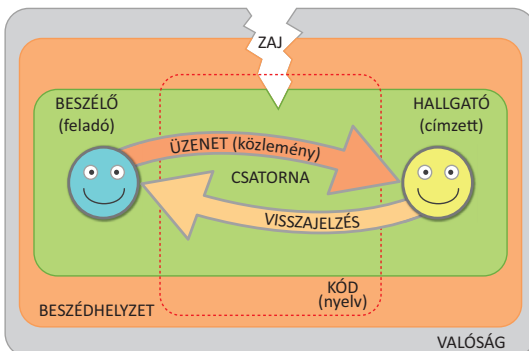
Fogalmazzatok meg saját szavaitokkal, hogy mi a kommunikáció! Idézzétek fel, mit tanultatok a kommunikációs folyamatról!

A KOMMUNIKÁCIÓ ■ A kommunikáció átjárja az életünket. A folyosói beszélgetés, egy sms elküldése, köszöntőbeszéd megtartása vagy hírműsorok közvetítése mind kommunikáció. De kommunikációról beszélünk akkor is, ha jellegzetesen öltözködünk vagy különleges frizurával lázadunk.

Tanultál arról, hogy a közlésfolyamatok sok mindenben különböznek egymástól. Az üzenetet a folyosói beszélgetéskor **közvetlenül** adjuk át, az sms küldésénél viszont **közvetetten** egy telefon segítségével. Abban is eltérhet a közlés módja, hogy egy emberrel beszélgetünk, vagy éppen tízezrek hallgatják a rádióműsort. Kölcsönös, **kétirányú kommunikációról** beszélünk akkor, ha a kommunikációs folyamat résztvevői szerepet cserélnek, azaz a feladó üzenetére visszajelzés érkezik a címzettől. Ezzel szemben **egyirányú a kommunikáció** akkor, ha a feladó üzenetére nem érkezik válasz a címzettől.

Címmeditáció

1. Mi jut eszetekbe a tömegkommunikáció szóról? Írjátok a táblára a szó köré az összegyűjtött fogalmakat!
2. Milyen kérdésekre vártok választ a címben szereplő témáról a mai órán?

Mutasd be a közlésfolyamat ábrája segítségével a kétirányú kommunikáció lényegét! Hozz is rá példát a mindennapi életből!

Gondold végig a kép segítségével, milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy létrejöhön a sikeres kommunikáció!

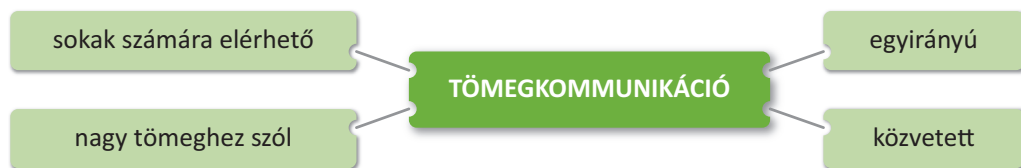
A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ ■ A **tömegkommunikáció** olyan közlésfolyamat, amelyben az üzenet **közvetett** módon – a televízió, a rádió, az internet útján – jut el a címzethez. Emellett jellemzője az is, hogy **egyidejűleg sok címzethez**, akár emberek millióihoz jut el ugyanaz az üzenet.

A tömegkommunikáció tehát egészen más, mint egy folyosói beszélgetés. Tudományágak kutatásai alapján formálják működtetését a szakértők, előre eltervezetten teszik közzé a hírműsorokat, hatalmas stábok dolgoznak a filmek megalkotásán, emellett a kommunikációs szándék is sokkal összetettebb, mint a személyek közötti beszélgetésben. A tömegkommunikáció emberek milliói-nak, egész nemzedékeknek az értékrendjét, szokásait, viselkedését befolyásolhatja. A véleményformálás nagy erejű eszköze, amely széles tömegekre is befolyással lehet, nagyvállalatok sokaságát juttathatja milliárdos nyereséghez vagy épp veszteséghez.

Igazold a kép segítségével az állítást: a tömegkommunikáció eszközrendszerével nap mint nap találkozunk.

A tömegkommunikáció eszközrendszerével nap mint nap találkozunk. Az utcán az óriásplakát adja tudtunkra az új divatot, este a tévéképernyőn ugyanez köszön vissza kihangsúlyozva és mozgóképpé varázsolva, s a kedvenc közösségi oldalunkat megnyitva is szembejön velünk ugyanaz a reklám. Egybekapcsolódik és mindent átjár a tömegkommunikáció, épp ezért a hatásaira fel kell készülnünk. Annál is inkább, mert a folyosói beszélgetéssel szemben a tömegkommunikáció leginkább **egyirányú**, kevésbé van benne helye a visszajelzésnek. Üzenhetünk ugyan a tévétársaságnak, hogy nem szívesen nézzük valamelyik műsorát, léteznek betelefonálós műsorok, és az újságok szerkesztőségét is felhívhatjuk, ám a tömegkommunikáció működését nem befolyásolja néhány személyi alkalmi üzenete.

A KOMMUNIKÁCIÓS FORMA JELLEMZŐI ■ A tömegkommunikáció működéséhez szorosan kapcsolódik három fogalom: a **zaj**, a **szűrő** és az **erősítő**.

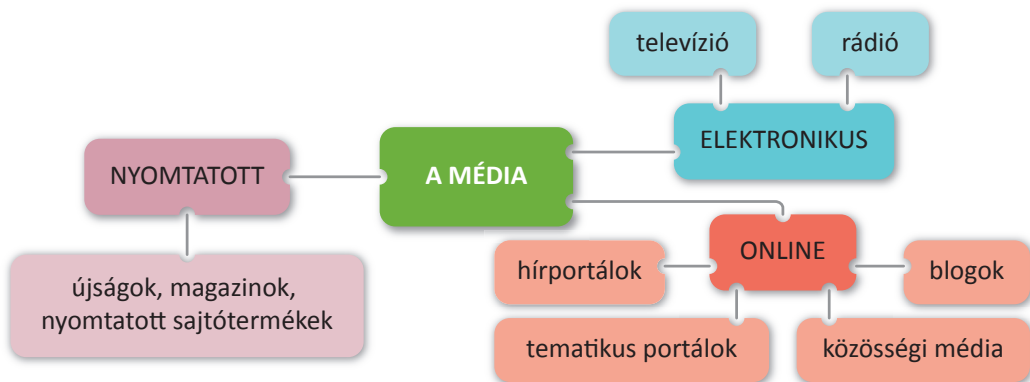
- A **zaj** olyan zavaró tényező, amely **akadályozza a megértést**. Például nemcsak az akadozó internet lehet zavaró, hanem az is, ha túlságosan tudományos nyelvet használ vagy félreérhetően fogalmaz a műsorvezető.

- A **szűrő** arra utal, hogy a tömegkommunikációs eszközök terjedelmi vagy egyéb okok miatt nem adnak át a vevő, befogadó számára minden információt, azaz megszűrik azokat.
- Az **erősítő** azzal, hogy bizonyos eseményeket, történéseket kiválaszt, jelentőségüket felerősíti a befogadó szempontjából. Az olvasó, a hallgató, a néző a média által közvetített eseménnyel találkozik, ezért ezt tartja fontosnak.

1. Pókhálóábrán páros munkában gyűjtsétek össze a füzetben a tömegkommunikáció eszközeit!

KÖZVETÍTŐ ESZKÖZRENDSZEREK ■ Az információk megjelenítését, rögzítését és kommunikálását szolgáló eszközrendszereket **médiuumoknak** nevezzük, ezek együttesét pedig **médiának**. A média szót azonban leggyakrabban a tömegkommunikációs eszközök jelentésben használják. A továbbiakban a média fogalmát mi is így értelmezzük. A médián belül megkülönböztetjük a **nyomtatott** médiumokat (könyvek, újságok), az **elektronikus** médiumokat (tévé, rádió), valamint az **online** médiát (blogok, hírportálok, honlapok).

A tartalom megjelenítésének módja szerint létezik: **hangzó** (audiális) médium (rádió), **képi** (vizuális) médium (a csak szöveget és képet tartalmazó honlap), valamint **képi-hangzó** (audiovizuális) médium (televízió, film, multimédiás honlap). Ezek között persze sok a keveredés, az átfedés: a nyomtatott magazinnak lehet online változata is, a rádiók szerkesztőségében elhelyezhetnek webkamerát, és így tovább.

A RÁDIÓS, TELEVÍZIÓS MŰFAJOK, MŰSORTÍPUSOK ■ A rádiós műfajok egy része a **nyomtatott média műfajaiból alakult ki** (pl. hír, interjú, tudósítás, riport), míg más **műfajok életre hívója maga a rádiózás volt** (pl. hangjáték, vetélkedő, közvetítés, beszélgetés). A rádiós műfajok közül **előre megírt szöveg felolvasására épül** például a hír, a hírmagyarázat, a közlemény. **Spontán szöveg** hangzik el a riportban, az interjúban, és az interjúhoz hasonlóan szintén párbeszédfordulókra építő beszélgetésben.

MŰSOR-TÍPUS	A MŰSOR FŐBB JELLEMZŐI
hírműsor	<ul style="list-style-type: none"> – a tájékoztató műfajokra épít: hírek, információk, közlemények felolvasása, rövid riportok, interjúk bejátszása – rádióadónként megadott időben és gyakorisággal jelentkezik (akár naponta többször)
elemző műsor	<ul style="list-style-type: none"> – témája: gazdaság, közélet, kultúra, tudomány, vallás – a téma szakértője a riporter kérdéseire válaszolva szólal meg az adott témánál
beszélgetős műsor	<ul style="list-style-type: none"> – változatos téma – könnyed, személyes hangvétel – a meghívott vendég – gyakran híresség – a riporter kérdésére válaszolva fejt ki véleményét, beszél önmagáról
magazin-műsor	<ul style="list-style-type: none"> – többféle műfaj együttesen jelenik meg: hír, hírmagyarázat, zene, interjú, elemzés stb. – vegyes tartalom – könnyed hangvétel
vetélkedő	<ul style="list-style-type: none"> – területei: műveltség, előadókészség (zene, vers stb.)
közvetítés	<ul style="list-style-type: none"> – külső helyszín eseményének felvétele – területei például: kultúra, sport, vallás
rádió- vagy hangjáték	<ul style="list-style-type: none"> – közreműködői színészek – színpadra írt művek vagy kifejezetten a rádió számára készített történetek előadása – állhat egy adásból, vagy közölhetik folytatásokban
zenei műsor	<ul style="list-style-type: none"> – témája a zene – változatos szerkezet – zeneszámok lejátszása, a zenére vonatkozó háttér-információk közlése

A felsorolt műsortípusok között sok átfedés is lehet, illetve a műsortípusoknak a **téma** és a **célközönség életkora** alapján további változatai léteznek. A rádiós műsorok kísérői a **hirdetések** és a **reklámok**. Mindkét műfajra jellemző a rövid terjedelem, valamint a felhívó szándék. Előbbiek gyakran közérdekű információkat tartalmaznak, céljuk elsősorban a tájékoztatás. Utóbbiak célja egy-egy termék, szolgáltatás megismertetése a hallgatókkal, nézőkkel.

Gondolatgyűjtő

Mivel a három szövegtípus meglehetősen közel áll egymáshoz, a köztük való könnyebb eligazodást segíti az alábbi táblázat:

Szempont	Reklám	Hirdetés	Apróhirdetés
cél	figyelemfelkeltés	tájékoztatás	tájékoztatás
terjedelem	rövid	hosszú	rövid
eszköz	szöveg, hang, kép	jobbára szöveg	szöveg, (eufemizmus)*

* megszépítő körülírás

AZ INTERNET HATÁSA A MINDENNAPOKRA ■

Napjainkra az internet nemcsak elterjedt, hanem szinte nélkülözhetetlenné is vált. Innen érhetjük el a híreket, a barátaink közleményeit, az időjárás-előrejelzést, egészségügyi tanácsokhoz juthatunk, ezen keresztül szinkronizálhatjuk a mobiltelefonjainkat és a tabletjeinket, levelezhetünk, és így tovább. Jószereivel számba se vehetjük az internetes műfajokat: keresők, blogok, e-könyvek, e-learning-anyagok, videók, hírek, sport, időjárás, újságok és magazinok, rádió- és tévéállomások, adatbázisok, személyes oldalak, közösségi hálózatok, jogi dokumentumok, online áruházak, enciklopédiák, szótárak.

A WEB2 – AMIKOR MI GYÁRTJUK A HÍREKET ■

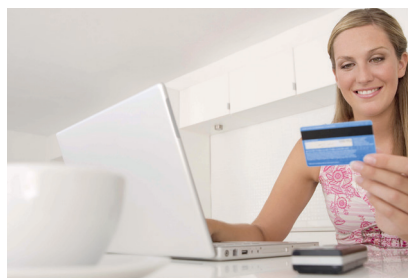
A web2-nek (web 2.0) már az elnevezése is mutatja, hogy a világháló **második fejlődési szakaszáról** van szó. A fejlődés első szakaszában a tartalmakat elsősorban egyetemek, kutatóintézetek, állami szervek, gazdasági társaságok állították elő, a magánemberek pedig a közönség szerepét töltötték be. A web2 korszakában már mi magunk is jócskán **termelünk tartalmakat**. Ide tartoznak a **blogok**, amelyeket mi magunk írunk, a **közösségi hálók**, amelyeken saját magunk osztunk meg képeket, gondolatoakat, kedvelt tartalmakat, valamint a wiki típusú közösségi tudásbázisok is, amelyek legismertebb példája a Wikipédia.

A web2-eszközök a sok apró megosztással egy közös, kollektív tudást hoznak létre a világhálón, vagy másként fogalmazva: egy kibővített valóságot teremtenek. Immár nemcsak az a valóság létezik számomra, amelyet én magam megélek, nem is csak az a fantáziavilág, amelybe a filmek, regények repítenek, hanem az ismerőseim élete is az én valóságom részévé válik, ha megosztják velem ennek dokumentumait, például a kirándulásuk képeit.

Beszélhetünk a web2 kapcsán civil újságírásról is. A bloggerek ugyanis nemcsak a magánéletükről írhatnak, hanem véleményt is formálhatnak a nagy társadalmi, politikai, gazdasági kérdésekről, amellyel másokat is befolyásolhatnak.

Az internet a tanulásban is segíthet. Szerinted melyek azok a tantárgyak, amelyek tanulását jelentősen támogatja az internet?

Világszerte egyre többen élnek az internetes vásárlás lehetőségével. Véleményed szerint milyen előnyei és milyen hátrányai vannak az interneten történő vásárlásnak?

Blogok rendkívül sokféle témában készülhetnek. Nevez meg olyan témát, amiről szívesen készítenél blogot!

IGAZ-E, AMIT LÁTOK? ■ Sokszor keresünk fel honlapokat szórakozási céllal, máskor viszont komoly adatok után kutatunk. Például egy órai feladattal kapcsolatban vagy projektmunkára, kiselőadásra készülve. Fontos kérdés: **megbízható-e** a felkeresett weboldal, helyesek-e, hitelesek-e a közlései, az adatai. Az egyes honlapok megbízhatóságát ugyanolyan **kritikával és óvatossággal** kell kezelnünk, ahogyan általában a média megnyilvánulásait. Néhány szempontot említünk azok közül, amelyeket vizsgálódásunk során alkalmazhatunk.

Beszéljétek meg, hogy mire hívja fel a figyelmet a karikatúra!

1. Kik beszélnek odaát?

Jó esetben szerepelnie kell a honlapon valamiféle névjegynek vagy „Magunkról” menüpontnak. Érdeemes megnéznünk, vajon kiderül-e, kik üzemeltetik a honlapot, s szakértői-e annak a témának, amelyről nyilatkoznak. Vannak bizonyos kötelező adatok, amelyeket muszáj feltüntetni a honlapokon.

2. Jól beszélnek-e?

Néha elég szűrőpróbaszerűen ellenőrizni, megbízhatók-e az adataik. Ha közölnek egy történelmi évszámot, más honlapokra is rákattinthatunk: ugyanazt mondják-e másutt is. Vagy akár a honlap saját szövegén belül is felfigyelhetünk önellentmondásra, következetlenségre. Árulkodó lehet a rossz stílus vagy a hibás helyesírás is.

3. Mikor mondták, amit mondtak?

Lehet, hogy a honlap kitűnő minőségű – volt valamikor. Csakhogy egy ideje már nem frissítik, s az adatok, amiket közöl, elavultak. Ennek is érdemes utánanézni: vajon mikori dátumú közleményt olvassunk? Mikor volt érvényes, amit írnak?

4. Milyen a szolgáltató, szerző viszonya a közzétett tartalomhoz?

Érdeemes utánagondolnunk, nem elfogult-e a honlap üzemeltetője vagy az a személy, aki a közleményét írta. Könnyen kiderülhet, hogy nem tárgyilagos a szerző, hanem a maga elfogult nézőpontjából értékeli a dolgokat.

5. Mit szólnak hozzá mások?

Végül érdemes megnézni, fellelhető-e valamiféle referencia, vélemény a közlemény közzétételéről. Nagyon jó megoldás például egyes honlapokon, hogy a kérdezők értékelhetik a válaszadók közleményeit. Így akár már nyolc-tíz értékelés alapján is eléggé világossá válik, jó válaszokat oszt-e meg az illető, vagy anélkül szól hozzá, hogy bármit is tudna a témáról.

HA BELENÉZEK, ENGEM IS LÁTNAK ■ Az általunk küldött és fogadott információk szervereken futnak keresztül, nyomuk marad idegen számítógépeken, bármikor visszakereshető az egész tevékenységünk. Természetesen szerteágazó törvények védik a személyiségi jogainkat, és további jogszabályok tiltják a jogosulatlan adatkezelést, mégis jó tudatában lennünk, hogy a „palantírba nézve”¹ többé nem vagyunk láthatatlanok. Ennek tudatában saját internetes tevékenységünkkel kapcsolatban érdemes szűrőket alkalmaznunk: nem feltétlenül kell közölnünk magunkról minden információt, legfelsőbb titkaink nem tartoznak a nyilvánosságra. Azt is érdemes átgondolnunk, hogy milyen tartalmakat osztunk meg ismerőseinkkel, vagy éppen mit lájkolunk. Könnyen lehet, hogy ami ma jó poénnak tűnik, az évek múlva kínos lesz számunkra.

2. Milyen rövidítéseket szoktál használni sms küldése során?

ÚJ SZÓBELISÉG ■ Az interneten, a telefonon nap mint nap beszélgetünk ismerőseinkkel. A közösségi oldalakon megjegyzéseket, kommenteket fűzünk barátaink képeihöz, bejegyzéseikhez, közöljük véleményünket a napunkról, a vacsoráról, a kirándulásról, a buliról, ahol épp vagyunk. Az sms-ben röviden, tömören, 160 karakterben

kell megfogalmazni sürgős üzeneteinket. Csetelés közben gyorsan akarunk válaszolni, ezért rövidítünk, egyszerűsítünk, hangulatjeleket használunk. Ezek a csatornákon senki nem veszi zokon, ha az általános helyesírási szabályokat is felrúgva írunk. A lényeget megérti mindenki. Olyan, mintha élőbeszédben közölnénk a mondandónkat. Ez a nyelvezet a hagyományos értelemben vett írásbeliséghez képest csak látszólag írásbeli, valójában szóbeli. Az a fontos, hogy a helyén tudd kezelni a különböző közegekben elhangzott vagy leírt tartalmakat!

HÁZI FELADAT

1. Írj apróhirdetést! Válassz az alábbi témák közül!

- El akarod adni még használható régi mobiltelefonodat.
- Venni akarsz valamit a gyűjteményedbe.

Az apróhirdetésért fizetni kell, ezt vedd figyelembe a megfogalmazásod terjedelmében!

¹Utalás J. R. R. Tolkien: A Gyűrűk Ura című regényére

3. Szövegértés, szóbeli szövegalkotás

I. SZÖVEGÉRTÉS

Az alábbiakban a bolygódról szóló kaleidoszkópból¹ közlünk részletet. Olvasd el a szöveget, majd válaszolj a hozzá kapcsolódó kérdésekre írásban a füzetedben!

A TE BOLYGÓD!

Valamennyien szinte naponta használjuk az „állat” kifejezést. De tudod-e, hogy ez a szó valójában mit jelent? – Az állat olyan élőlény, amelyiknek idegrendszere, mozgásszervei és érzékszervei vannak.

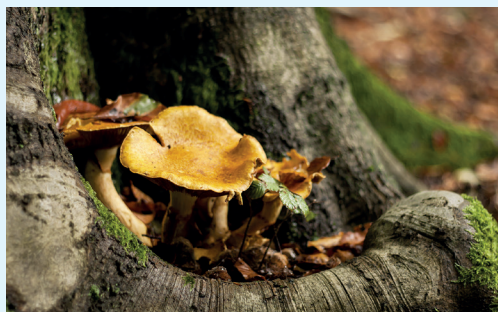
Gondolj bele, mennyi sok veszély leselkedik az állatokra, bárhol is éljenek! Miközben táplálékot próbálnak szerezni maguknak – égen, földön, vízben –, minden pillanatban ők maguk is táplálékká válhatnak. S persze alvás, búvóhelykeresés közben is. Ezért folyamatosan védekezniük kell. Erre szolgál az agancs, a szarv, a fulánk, a tüske, a tövis, a halálos méreg. S a cseles álcázás is. A kaméleon például a színét változtatja. A jegesmedve fehér bundája beleolvad a hóba. A botsáska tényleg olyan, mint egy darabka bot. S léteznek madárürülékut utánzó pókok is. Bámulatos az élővilág! A pókok ösztönösen szövik a hálójukat. A púpos bálnák 30 percig is képesek dalolni, és ezt a társaik 150–160 kilométer távolságban is hallják! A keselyű követ vesz a csőrébe, hogy feltörje más állatok tojásait, ebédre. – Ugye, milyen fantasztikus ez? Akárcsak az állatok alkalmazkodóképessége. A sarki rókák –50 Celsius fokos dermesztő hideget is kibírnak. Az Altaj hegység csíkos egeire pedig alvással védekeznek. Egy évből mindössze három-négy hónapot töltenek ébren. A hosszú téli álommal vészeli át a zord időjárást. De csodálatos az is, hogy tavasszal lazacok milliói úsznak a folyókban az ívási helyük felé. S madarak milliói indulnak útnak földrészeket átszelve, olykor a vándorló lepkéktől is kísérve. Az élővilág jelentős része azonban oly apró, hogy csak mikroszkóppal, vagyis több ezerszeres nagyítással látható. Egy részük káros, betegséget is okoz, de vannak közöttük hasznosak is. Utóbbiak közé soroljuk az élesztőbaktériumokat és némely gombafajokat. A károsak közé pedig a poratkát és a fejtetűt.

Jó tudni: bőrünkön és a beleinkben is élnek baktériumok. Ha naponta háromszor fürdünk, és csak tiszta vizet, élelmiszert fogyasztunk, akkor is! [...]

¹kaleidoszkóp: optikai játékszer, a benne elhelyezett színes üvegdarabok folyton változó képet mutatnak

Az ember mellett az élőlények nem csupán növények és állatok lehetnek. Van más életforma is. Például: a gombáké. Külsőjük alapján növények is lehetnének. De nem a fény energiáját hasznosítják. Táplálkozásuk és szaporodásuk is eltér a növényekétől. Mégis, ha vásárolsz az élelmiszerboltban, és önkiszolgáló módszerrel neked kell lemérned az árut, kódot nyomsz, hogy árat kapj, – a növények között fogják felsorolni az ehető gombákat. Amúgy a gombák legnagyobb része húsos, puha testű, tönkből és kalapból, süvegből álló élőlény.

Az erdők kiváló gombalelőhelyek. Korhadó fákból, levelekből táplálkoznak az itteni gombák. A légyölő galócától kezdve a gyűrűs tuskógombaig sokféle létezik belőlük.

A szarvasgomba a föld alatt nő és a tölgyfákkal gyökérkapcsolt. Ízletes tápláléka az embernek. Viszont a gyűrűs tuskógomba megtámadja a fákat. A piros kosárgomba golflabda nagyságú. A citromsárga csészegomba elhalt fákon nő sűrű csoportokban. A légyölő galóca gyönyörű, színes, de mérgező! Bükkfával vagy lucfenyővel gyökérkapcsolt.

A gombákkal mindig légy nagyon óvatos! Több olyan fajuk ismert, amelynek már az érintése is veszélyes lehet. Nem szólva arról, ha akár csak egyetlen falatot is eszik belőlük az ember. A legmérgezőbb gombát gyilkos galócának hívják. Európa és Észak-Amerika erdeiben él. Csak szakértők által ellenőrzött gombát szabad enni!

Érdekesség: a legtöbb gombafaj spórái a levegőbe kerülve terjednek, s ha megfelelő táptalajhoz jutnak, szaporodnak. Akad olyan gomba is, amelyik az egerek ürülékén tenyészik.

Ami a gombák méreteit illeti, a csöpptől az óriásig széles a paletta. A csiperke és a laskagomba ehető, sokak kedvence. Kicsik. De találtak már olyan óriás bokros gombát is, amely 34 kilogrammos volt. Az élő fákon parazitaként „garázdálkodó” gombák között ennél is nagyobbra bukkantak az Amerikai Egyesült Államokban. Képzeld! Ez a példány 141 centiméter széles volt (közel másfél méter!) és kerekén 140 kilogrammos.

(Csurgay Judit: Szervusztok, gyerekek! Ismeretterjesztő kaleidoszkóp 2021. nyomán, <http://mek.niif.hu/21800/21828/21828.htm>, letöltés ideje: 2021. május).

1. Milyen jelentéseit ismered az állat szónak a szövegben jelzetten kívül?
Legalább kettőt írd! (2 pont)
2. Mi az összefüggés a cím és a szövegrészlet között? Magyarázd meg! (2 pont)
3. Milyen helyzetben válhatnak az állatok táplálékká? (3 pont)

4. Az ÁLCÁZÁS a szöveg szerint:
 A) alkalmazkodóképesség
 B) ösztön
 C) védekezés
 D) színváltoztatás (1 pont)
5. Mire használja az állat az agancsát? (2 pont)
6. Miből élnek a gombák? (2 pont)
7. Sorold fel a gomba növényekhez hasonló és azoktól különböző tulajdonságait! (5 pont)
8. Sorold fel a szövegben említett gombafajtákat! (3 pont)
9. Milyen károkat okozhatnak a kertben a gombák, és az ellenük való védekezésben mire kell figyelni? (3 pont)
10. Írj két ételfélét, amit ellenőrzött gombából készítenek! (2 pont)

II. ISMÉTLÉS

Vitatkozni csak érvekkel lehet. Az érvelés alapfogalmaival már 6. osztályban megismerkedtél.

Meggyőzés, vita. A vita lényege a meggyőzés, az érvelés, célja pedig, hogy újabb nézőpontok megtalálása után közös döntés szülessen.

Az érv és az érvelés. A véleményegyeztetés eszköze az érvelés. Érvnek nevezzük a vita tárgyához kapcsolódó, alátámasztott és bizonyított állítást. Egy érv épülhet logikára, ok-okozati összefüggésre, ezek az észre hatnak: *Ha beveszed a gyógyszert, hamarabb meggyógyulsz.* Bizonyos helyzetekben azonban az érzelemre ható érv is hatásos lehet.

AZ EREDMÉNYES ÉRVELÉS JELLEMZŐI ■ Egy konkrét kérdésről akkor lehet érvelni, ha van saját véleményed, és ebből kialakítod **állásfoglalásodat**. Az érvelésed ugyanis ehhez fog igazodni. Vigyázz, az éremnek mindig két oldala van! Soha nincs olyan érv, amelyiknek ne lenne **ellenérve, cáfolata**, ezért mindig érdemes meghallgatni a **másik oldalt** is. A megegyezés jó esetben megszületik. Például nem szeretnél csatlakozni olyan programhoz, amely nem áll hozzád közel, nem felel meg az időpontja, ráadásul sokba is kerül.

Készülj fel a szóbeli vitára!

1. Az órán nehezebb a diákoknak csoportmunkában dolgozni.
2. Jobb adni, mint kapni.

1. Nézd át figyelmesen az alábbi menetrendet, és válaszolj a hozzá kapcsolódó kérdésekre a füzetedben!

VASÚTI MENETREND

Időpont és útvonal

Holnap

Siófok
BUDAPEST*

Siófok ↔ **BUDAPEST***

Odaút: 2021. december 14.

Utások 2 [Utások szerkesztése és hozzáadása](#)

Felnőtt (26-65)

[Születési dátum](#)

+ Új kedvezmény

Gyermek (10-14)

[Születési dátum](#)

+ Új kedvezmény

Indulás | Érkezés | Menetidő | Átszállás | Szolgáltatások | Töltettség | Árak

Szűrés:

Siófok ▶ Budapest-Déli

04:28	●—○	06:19	01:51	0		3 300 Ft	▼
05:52	●—○	07:24	01:32	0		3 300 Ft	▼
06:22	●—○	07:59	01:37	1		3 300 Ft	▼
07:03	●—○	08:24	01:21	0		3 900 Ft	▼
07:03	●—○	08:24	01:21	0		3 300 Ft	▼

1. Honnan hová mennek a vonatok?
 - A) Budapestről Siófokra
 - B) Siófokról Budapest Nyugati pályaudvarra
 - C) a Balatonról Budapestre
 - D) Siófokról Budapest Déli pályaudvarra
2. Mit jelent az R jelzés?
 - A) retúrjeggyel vehető igénybe
 - B) gyorsvonat
 - C) régi nosztalgia vonat
 - D) helyjegyköteles
3. Hány és milyen korú utas utazik?
 - A) egy felnőtt és egy gyerek
 - B) két felnőtt
 - C) egy felnőtt
 - D) két utas
4. Melyik járáttal a leghosszabb az útvonal?
 - A) egyforma mindegyik
 - B) a második
 - C) a harmadik
 - D) a negyedik
5. Hányszor kell átszállni?
 - A) egyszer sem
 - B) minden vonattal utazónak egyszer
 - C) minden vonattal utazónak kétszer
 - D) az 1 óra 37 percig utazónak egyszer

4–5. Ismétlés

Gondolatébresztő

- Írj a füzetedbe a megadott szavakkal egy-egy mondatot úgy, hogy a szó a mondatban melléknév legyen!
- Írj a füzetedbe a megadott szavakkal egy-egy mondatot úgy, hogy a szó a mondatban főnév legyen!

GYÜMÖLCSÖS

MAGYAR

- Szerintetek mi köti össze a következő szólásokat, közmondásokat? Mi a közös bennük? Először dolgozzatok párban, aztán egy-egy mondat köré csoportba rendeződve válaszoljatok a kérdésekre! A csoportmunkák megoldásáról számoljatok be egymásnak!

Ellenségemnek sem kívánom. Felüti a fejét valami. Nem leányálom. Kutyából nem lesz szalonna. Sok van a rovásán.

1. csoport: *Ellenségemnek sem kívánom.*

- Mit jelent ez az állandósult szókapcsolat?
- Melyik fajtája ez az állandósult szókapcsolatoknak?
- Keressetek a mondatban igét, állapítsátok meg az igealak módját, idejét, számát, személyét, ragozását (MISS+R)!
- Ennek az igének mi a mondatrészi szerepe?
- Keressetek a mondatban főnevet, és azonosítsátok a toldalékait! Nevezzétek meg ezen a főnéven a toldalékok fajtáit!
- Melyik a mondat viszonzszava, és mi a szerepe?

2. csoport: *Felüti a fejét valami.*

- Mit jelent ez az állandósult szókapcsolat?
- Melyik fajtája ez az állandósult szókapcsolatoknak?
- Keressetek a mondatban igét, állapítsátok meg az igealak módját, idejét, számát, személyét, ragozását (MISS+R)!
- Ennek az igének mi a mondatrészi szerepe?

- (5) Keressetek a mondatban főnevet, és azonosítsátok a toldalékait! Nevezzétek meg ezen a főnéven a toldalék fajtáját és ennek a főnévnek a mondatrészi szerepét!
- (6) Melyik a mondat viszonzszava?
- (7) Keressetek névmást a mondatban, állapítsátok meg a fajtáját és mondatrészi szerepét!

3. csoport: *Nem leányálom.*

- (1) Mit jelent ez az állandósult szókapcsolat?
- (2) Melyik fajtája ez az állandósult szókapcsolatoknak?
- (3) Mit állítunk a mondatban?
- (4) Melyik szófaj fejezi ki ebben a mondatban az állítmányt?
- (5) Melyik a mondat viszonzszava, mi a szerepe?

4. csoport: *Kutyából nem lesz szalonna.*

- (1) Mit jelent ez az állandósult szókapcsolat?
- (2) Melyik fajtája ez az állandósult szókapcsolatoknak?
- (3) Mit állítunk a mondatban?
- (4) Melyik szófaj fejezi ki ebben a mondatban az állítmányt?
- (5) Keressetek a mondatban igét, állapítsátok meg az igealak módját, idejét, számát, személyét, ragozását (MISS+R)!
- (6) Keressetek a mondatban főnevet, és azonosítsátok a toldalékát! Nevezzétek meg a toldalékos főnéven a toldalékok fajtáit!
- (7) Hány viszonzszó van a mondatban, mi a szerepe?

5. csoport: *Sok van a rovásán.*

- (1) Mit jelent ez az állandósult szókapcsolat?
- (2) Melyik fajtája ez az állandósult szókapcsolatoknak?
- (3) Keressetek a mondatban igét, állapítsátok meg az igealak módját, idejét, számát, személyét, ragozását (MISS+R)!
- (4) Mi az ige mondatrészi szerepe?
- (5) Keressetek a mondatban főnevet, és azonosítsátok a toldalékait! Nevezzétek meg ezen a főnéven a toldalékok fajtáit és mondatrészi szerepét!
- (6) Melyik a mondat számneve, mi a fajtája és mondatrészi szerepe?
- (7) Mi a mondat viszonzszava?

Gondolatgyűjtő

A szófajok mondatbeli szerepét és toldalékait foglalja össze az alábbi táblázat.

SZÓFAJOK		MONDATBELI SZEREP	TOLDALÉKAI	
			RAG (pl.)	JEL (pl.)
FŐNÉV		alany állítmány tárgy határozók	- - -t -val, -vel -ból, -ből -ban, -ben -ba, -be	-k
MELLÉKNÉV		állítmány határozók jelző	- -n, -an, -en -	-bb, -ik
SZÁMNÉV		állítmány határozók jelző	- -kor -	-bb, -ik
NÉVMÁS		az általa helyettesített szófaj	felveszi az általa helyettesített szófaj toldalékait	
HATÁROZÓSZÓ		határozók	-	-bb, -ik
IGE		állítmány	személyragok	mód- és időjelek
IGENÉV	FŐNÉVI	alany tárgy		
	HATÁROZÓI	határozók		
	MELLÉKNÉVI	jelző		
VISZONYSZÓ	NÉVUTÓ			
	SEGÉDIGE			
	IGEKÖTŐ			
	NÉVELŐ			
	MÓDOSÍTÓSZÓ			
	KÖTŐSZÓ			
MONDATSZÓK	INDULATSZÓ			
	A KAPCSOLATTARTÁS MONDATSZAVAI			
	HANGUTÁNZÓ			

2. Válaszd ki a felsorolt szavak közül azokat, amelyek határozórag nélkül válaszolnak a *Mikor?*, *Hol?*, *Hogyan?* kérdésekre: *házban, reggel, hirtelen, álmosan, hétkor, kint, együtt, majd, otthon!* Beszéljétek meg megoldásaitokat!

HÁZI FELADAT

1. a) Képezz igéket a következő főnevekből: *gereblye, hegedű, só, dísz!*
b) Tedd az igéket felszólító mód, egyes szám 2. személybe mindkét ragozásban!
A határozott ragozásnál az ige rövid és hosszú alakját is tüntesd fel!
2. Érveljetek, milyen szófajú a *futnom* szó!
3. Képezz főneveket a megadott szavakból! Írd le a képzett szavakat a füzetedbe!

áll

hal

szép

szabad

4. a) Egy-egy összetett szóval megfogalmazhatók a következő kifejezések. Írd le a füzetedbe! (Egy kifejezéshez több összetett szó is lehet a megoldás. Ügyelj a helyesírásra!)
 - *elvesztette a munkáját*
 - *az autó gyorsítására szolgáló alkatrész*
 - *nagy ritkán*
 - *nagyon okos, rafinált*b) Magyarázd meg az alábbi szóösszetételeket!
 - *célnahangú*
 - *tagbaszakadt*
 - *célszerű*
 - *teszetosza*

AJÁNLOTT TANANYAG

Nyelvhelyesség és kommunikációs zavar
Érvtípusok, az egyenes érvelés, inverz érvelés
A reklám médiumai, műfajai, hatásai

Párkereső

Készítetek 2-2 szókétyát! Az egyikre írjatok egy toldalékos főnevet vagy melléknevet, a másikra pedig a „képletét”!

Például: *nadrágokat* – főnév, többes számú, tárgyragos.

Gyűjtsétek össze a szókétyákat, majd mindenki húzzon egyet, és keressétek meg a párotokat! Sorban olvassa fel mindenki a szókétyájára írtakat, amelyikre a párja jelentkezzen!

TÁRSASJÁTÉK

6. Szóképzés

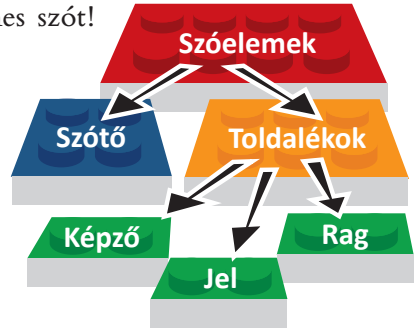
Gondolatébresztő

„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” – írta Bessenyei György a *Magyarság* című röpiratában 1778-ban. Ti hogyan értelmezték ezt a gondolatot?

1. Alkoss a megadott betűkből minél több értelmes szót!

RVTÁA

- Melyiken van rag?
- Melyiken van jel?
- Melyik képzős?
- Mi a toldalékok szerepe?

2. Bontsd elemeire a füzetedben: *ceruzák, láncsal, gereblyéző!*

Szótő = a szó része	Toldalék = a szótőhöz járul	A toldalék fajtája
(?)	(?)	(?)
(?)	(?)	(?)
(?)	(?)	(?)

3. Ha alaposabban szemügyre vesszük az *istenségeket* szót, feleleveníthetjük, amit a szavak szerkezetéről 5. osztályban tanultunk.

<i>isten</i>	+	<i>-ség</i>	+	<i>-ek</i>	+	<i>-et</i>
↓		↓		↓		↓
szótő		képző		jel		rag

A TOLDALÉKOK KAPCSOLÓDÁSA ■ Már megtanultad, hogy a többes szám jele a *-k*, a tárgy ragja a *-t*. Az előttük lévő hangot (*-e*) **előhangzónak** nevezzük. Sok mássalhangzóra végződő szavunkhoz a toldalékokat előhangzóval kapcsoljuk (*porol, poroz; mézék, mézet; fogak, fogat*).

AZ EGYSZERŰ SZAVAK SZERKEZETE ■ Az egyszerű szó lehet **tőszó** (*kéz*) vagy **toldalékos** (*kézi*) szó.

A toldalékos szó **szótóból** és **toldalékból** vagy **toldalékokból**, **szóelemekből** áll:

<i>mester</i> + -ség	<i>mester</i> <i>ség</i>
<i>mester</i> + -é	<i>mester</i> <i>é</i>
<i>mester</i> + -nek	<i>mester</i> <i>nek</i>
szótó + toldalék (szóelemek)	szótó toldalék

A TOLDALÉKOK FAJTÁI ■ A toldalékok fajtái: a **képző**, a **jel** és a **rag**. Ezek önállóan nem léteznek a nyelvben, csak valamilyen szóalakhoz kapcsolódva. A szótó jelentését (jelentésmag) a toldalékok pontosíthatják, módosíthatják vagy megváltoztathatják.

szótó + toldalékok

<i>kert</i> – szótó
-ész – főnévképző
-e – előhangzó
-k – a többes szám jele
-e – előhangzó
-t – tárgyrag

A TOLDALÉKOK EGYMÁSHOZ KAPCSOLÓDÁSÁNAK SZABÁLYAI ■ Ha egy szóban mindhárom toldalékfajta szerepel, a **képzők a szótóhoz kapcsolódnak, utánuk a jelek és/vagy valamilyen rag**. Egy szótóhoz több képző is kapcsolódhat, például: *toll|ás|kodik*.

A KÉPZŐ ■ A képző olyan toldalék, amely megváltoztatja a szó jelentését, gyakran a szófaját is (*kér|és*, *kér|elem*, *kér|dez|get*).

A képzővel ellátott szavaknak új jelentésük van, ezért a **szóképzéssel nyelvünk szókincse gyarapodik**: nintendózás, gördeszkázik, csetelni. A képzőket aszerint is csoportosíthatjuk, hogy megnézzük, milyen szófajú szót képezünk velük. Eszerint vannak:

- **főnévképzők** (*kert|ész*, *Miklós|ka*, *lát|ás*, *buta|ság*, *Szabó|né*, *bicikli|sta*),
- **melléknévképzők** (*sól|s*, *szomor|ú*, *al|só*, *dézsá|nyi*, *vác|i*, *hetedik|e|s*),
- **számnévképzők** (*ötö|d*, *tize|dik*),
- **igeképzők** (*ötöd|öl*, *hiány|ol*, *kér|lel*, *hív|at*, *okos|kodik*, *szép|ül*, *szép|ít*),
- **igenévképzők** (*fut|ni*, *hív|ó [szó]*, *megérdemel|t [jutalom]*, *elolvas|andó [könyv]*, *kacag|va*)

4. Képezzetek a ház főnévből legalább két igét, és foglaljátok őket mondatba!

5. Képezzetek a ház főnévből legalább két főnevet, és foglaljátok őket mondatba!

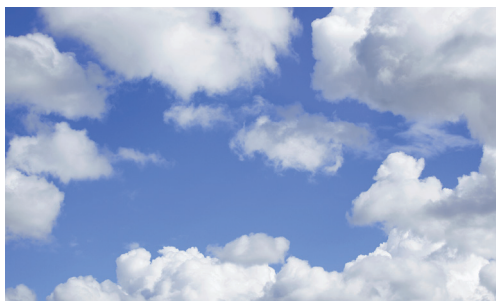
Gondolatgyűjtő

Nyelvünkben új szavakat szóképzéssel is alkothatunk: pl. fésű + l, alapszó + képző.
A képző az a toldalékfajta, amely megváltoztatja a szó jelentését, gyakran a szófaját is pl. olvas + ás, ige + képző = főnév.

HÁZI FELADAT

1. Figyeld meg, hogyan változik a szó jelentése az egyes képzők hatására! A jelentések magyarázatához foglald a szavakat mondatba!

- *nevel* – *nevelés*, *nevelget*, *neveletlen*, *nevelő*
- *hús* – *húszad*, *húszas*, *húszadik*
- *kék* – *kékség*, *kékít*, *kékiül*, *kéklík*

2. Sorold fel a szóelemek fajtáit!

3. Versenyezzetek! Ki tud minél több képzővel értelmes szavakat képezni egy kiinduló szóból? (Az új képzőt mindig az előzőleg képzett szóhoz kell illeszteni. Például: tan + -ul → tanul + -ság → tanulság + -os.)

a) Írjátok le a füzetetekbe, majd elemezzétek együtt, képzőről képzőre haladva a képzők szerepét és az új szó szófaját!

b) Foglaljátok mondatba a szavakat!

KITEKINTŐ

Nézz utána, hogy az általad tanult idegen nyelvben milyen szóképzési módok, milyen képzők léteznek! Gyűjts ki néhányat a füzetedbe! Például az angolban: *read* (olvas) – *read + er* (olvasó) – *read + ing* (olvasás).

7. A képzők fajtái

Gondolatébresztő

Képezz a *sarok* főnévből igéket! Add meg a jelentésüket!

1. Játsszatok! Ki tudja egyszerre több képzővel ellátni a következő szavakat: *város, szép, toll, épít, gyerek!*
2. Hogyan csoportosítjuk a keletkező új szó szempontjából a képzőket?

SZÓKÉPZÉS NÉVSZÓBÓL ■ A szóképzés a leggyakoribb szóalkotási mód nyelvünkben. Az alapszóból képző segítségével új szót alkotunk. A képző megváltoztatja a szó jelentését és gyakran a szófaját is.

3. Keressetek példákat páros munkában olyan képzett szóra,
 - a) amelynél megváltozott a szófaj,
 - főnévből ige,
 - főnévből melléknév lett;
 - b) nem változik a szófaj,
 - a képzett szó és amiből képeztük, az is ige!

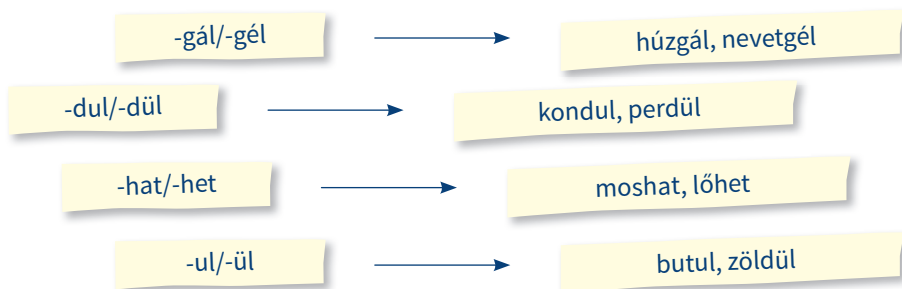
A **képzett szó szerint** megkülönböztetünk *névszóképzőket*, *igeképzőket* és *igenévképzőket*. A névszóképzőkkel új főneveket, mellékneveket és számneveket képzünk. Az igeképzőkkel mindig igét képzünk.

Az **alapszó** és a **képzett szó szófaja szerint** beszélünk *névszóból névszót képzőkről*, *névszóból igét képzőkről*, *igéből igét képzőkről*, *igéből névszót képzőkről* és *igenévképzőkről*. Az alábbi táblázatban az a közös, hogy az **alapszó** mindig **névszó**.

4. Hámozd le a következő szavakról a képzőket, nevezd meg, melyik milyen szófajúvá alakította a szót! Kezdd a szótőtől!
férfiaskodó, házasság, nagyíthatatlanság, nagyzolásul, lomtaninitás

AZ ALAPSZÓ FŐNÉV		
FŐNEVET képzők	MELLÉKNEVET képzők	IGÉT képzők
<i>vadász dobos diákság erdőség leányka legényke házikó</i>	<i>daliás lápos házas lábú eszű hibátlan nőtlen városi győri maroknyi</i>	<i>falaz zongorázik pecsétel csodál alakul erősödik</i>
AZ ALAPSZÓ MELLÉKNÉV		
FŐNEVET képzők	MELLÉKNEVET képzők	IGÉT képzők
<i>okosság édesség</i>	<i>vöröses pirosas</i>	<i>okoskodik merészkedik rosszall (ki)okosít</i>
AZ ALAPSZÓ SZÁMNÉV		
FŐNEVET képzők	SZÁMNEVET képzők	IGÉT képzők
<i>hetes hatos sokaság</i>	<i>hetedik heted</i>	<i>ötöl sokall</i>

5. Milyen képzőket különböztetünk meg az alapszó és a képzett szó szófaja szerint?
6. Próbáljátok megfogalmazni az alábbi képzők szerepét! Gyűjtsetek további példákat is! Csoportokban dolgozzatok, majd beszéljétek meg a megoldásokat!

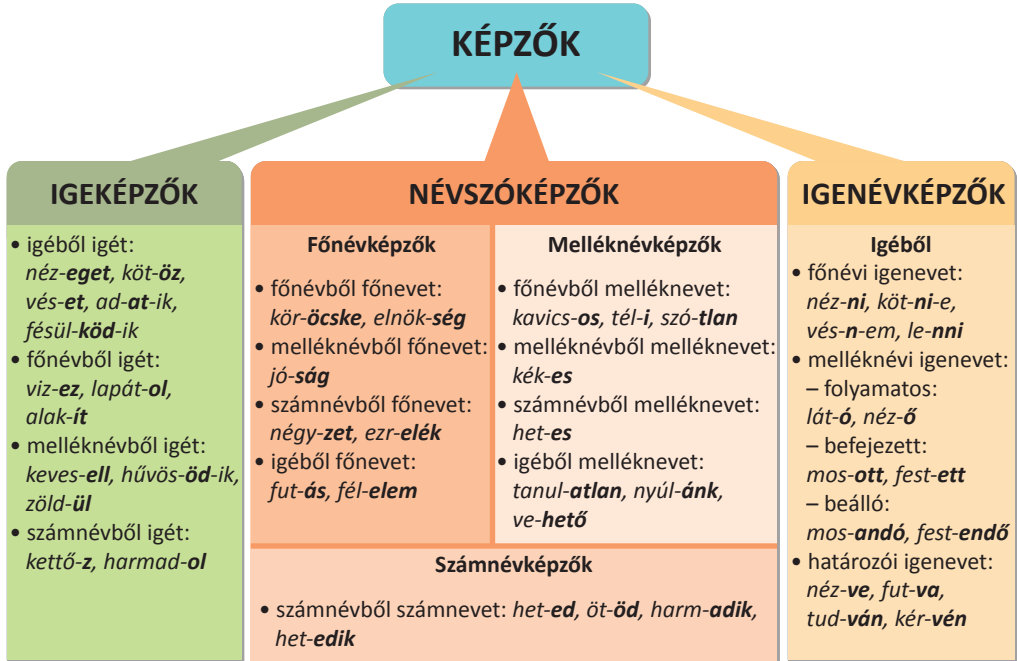

SZÓKÉPZÉS IGÉBŐL ■ Igékből így képezhetünk új szavakat:

Igeképzőkkel	
Képző	Képzett szó
-kodik, -kedik, -ködik	fészülködik
-at, -et, -tat, -tet	rajzolat
-atik, -etik, -tatik, -tetik	kéretik
Névszóképzőkkel	
Képző	Képzett szó
-ás, -és	rágás
-ság, -ség	sietség
-alom, -elem	terjedelem
-vány, -vény	kérvény
-mány, -mény	olvasmány
-at, -et	mondat
-atlan, -etlen	járatlan
Igenévképzőkkel	
Képző	Képzett szó
-ni	írni
-ó, -ő	író
-tt, -t	írott
-andó, -endő	írandó
-va, -ve, -ván, -vén	írva

7. Hogyan csoportosítjuk a keletkező új szó szempontjából a képzőket?
8. Milyen képzőket különböztetünk meg az alapszó és a képzett szó szófaja szerint?
9. Alkoss határozói igeneveket! Mi a képzője?

Az alábbi táblázatban a gyakran használt képzőket csoportosítottuk.

HÁZI FELADAT

1. Mi a különbség az alábbi igékből képzett főnevek jelentésében? A jelentésbeli különbségek érzékeltetéséhez foglald őket mondatba!
- beszél – beszéd – beszélgetés*
 - ír – irat – írás*
 - fest – festmény – festés*
 - tanul – tanulmány – tanulás*

2. Hogyan változik a szavak jelentése a képzők hatására? Vedd sorra az alábbi szavakat, a jelentésbeli különbségek érzékeltetéséhez foglald őket mondatba!
- varázs – varázslat – varázslatos*
 - hegy – hegység*
 - játék – játékos – játékoság*
 - erő – erős – erősködik*

8. Szóösszetétel

Gondolatébresztő

Kakukktojás. Keresd a közös előtagot! Melyik szó nem illik a sorozatba?
tej, úszás, ugatás, hűség, ól, cápa

1. A szófajokról tanulva már 6. osztályban is találkozhattál összetett szavakkal, például a kötőszók, a határozószók, a módosítószók és a névmások között. Állapítsd meg a következő szavak szófaját, majd gyűjts a füzetedbe még hasonló példákat!

hazafelé

ámbár

bármilyen

alighanem

énnekem

csakhogy

SZERVETLEN ÖSSZETÉTELEK ■ Az 1. feladat összetett szavai a szervetlen összetételek: a beszéd közben egymás mellett álló szavak összetapadtak, de nem tipikus szóösszetételek, mert nincs közöttük nyelvtani kapcsolat.

<i>úgyhogy, ámbár, merthogy, éspedig</i>	kötőszavakat tartalmaznak
<i>nemdohányzó, nemhiába, nemulass</i>	tagadószót, tiltószót tartalmaznak
<i>mégiscsak, máris</i>	nem toldalékolható szót tartalmaznak
<i>keljfeljancsi, egyszeregy, adjonisten</i>	egymás mellett álló szavak összetapadnak
<i>sehol, bármelyik, mindegyik</i>	összetett névmások

ISMÉTLÉS ■

2. A MELLÉKNÉV, SZÁMNÉV, NÉVSZÓ

Érveljtek! Egy-egy szó ez vajon, vagy két-két szó?

Szerkezetük szerint a szavak lehetnek **egyszerű** (*ház*) vagy **összetett** (*házmester*) szavak.

Az összetett szó **előtagból** és **utótagból** áll:

kutya + eledel = kutyaeledel *kutya | eledel*

előtag + utótag = összetett szó **előtag | utótag**

virág|kert|ész|e|k|e|t – összetett szó

virág – előtag, egyszerű szó, tőszó

kert|ész|e|k|e|t – utótag, egyszerű, többszörösen toldalékos szó

Az összetett szavakat is lehet toldalékolni (*fényképezés, fényképezők, fényképezőt*).

A **többszörösen összetett** szó előtagja és/vagy utótagja összetett szó:

nyelvtan + tanár, bolha + nyakörv, autóbusz + végállomás

A szóösszetétellel alkotott szavak sokszor mást jelentenek együtt, mint külön-külön: *magyar tanár* az, aki magyar nemzetiségű, *magyartanár* pedig, aki például az összetett szavakról kérdez, vagyis magyart tanít.

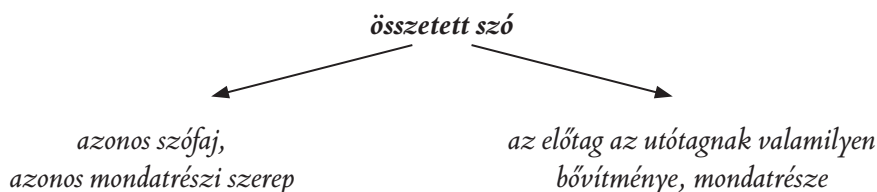

3. Keress példákat egyszerű és összetett szavakra a környezetemben! Mit figyeltél meg, melyik tag határozza meg a szó szófaját?
4. Játsszatok padtársaddal! Alkossatok összetett szavakkal minél hosszabb szóláncot (*gyár + kémény + seprő + gép + kocsi + kerék + nyom + olvasás + óra + ...*)! A lánc meglevő elemeit mindig ismételjétek el!

SZERVES ÖSSZETÉTELEK ■

5. Csoportosítsátok páros munkában a következő összetett szavakat a füzetben! Az egyik csoportba azok a szavak kerüljenek, amelyekben az alkotótagoknak azonos a szófaja és a mondatrészi szerepe! A másik csoportba azok, amelyekben az előtag az utótagnak valamilyen bővítménye, mondatrésze! Melyiket nem tudátok besorolni?

kéményseprő, búbanat, éjjel-nappal, csigalépcső, gyárkémény, háziasszony, napsütötte, tízezer, messze-messze

A **mellérendelő összetételeket** a formájuk szerint csoportosíthatjuk. Két nagy csoportjuk van: **ismétléses mellérendelő** és **valódi mellérendelő összetételek**. Figyeld meg a példákat!

<i>körkörös, mentek-mendégéltek, bizony-bizony, lassan-lassan, csupa-csupa, tíz-tíz</i>	Az ismétléses mellérendelő összetett szavakban a tagok részben vagy teljesen azonosak.
<i>csurran-cseppen, lépten-nyomon, sír-rí, jobbra-balra, erre-arra, húsz-harminc, sakk-matt, tejben-vajban, búbanat, árvíz, jöttment</i>	A valódi mellérendelő összetett szavakban különböző szavak kapcsolódnak össze, amelyeknek a jelentése hasonló.

Az alárendelő szóösszetételekben az előtag az utótagnak valamilyen bővítménye, mondatrésze: alanya (*Ki?/Mi?* + utótag), tárgya (*Kit?/Mit?* + utótag), határozója (*Hol? Mikor? Hogyan?* + utótag), jelzője (*Milyen? Mennyi?* + utótag).

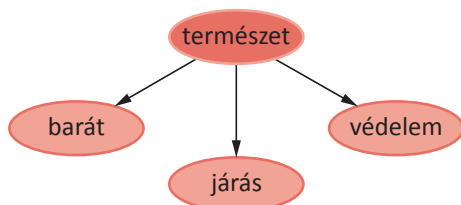
Formájuk szerint két nagy csoportjuk van: **jelölt**, pl. *élenjáró*, és **jelöletlen**, pl. *fá-vágó*.

<i>emberlakta</i>	→	Ki lakta? <u>Ember</u> .	alanyos alárendelés
<i>államalapító</i>	→	Mit alapít? <u>Államot</u> .	tárgyas alárendelés
<i>fejenállás</i>	→	Min áll? <u>Fejen</u> .	határozós alárendelés (hely)
<i>könnyűzene</i>	→	Milyen zene? <u>Könnyű</u> .	jelzős alárendelés (minőség)
<i>harmincezer</i>	→	Hány ezer? <u>Harminc</u> .	jelzős alárendelés (mennyiség)
<i>háztető</i>	→	Minek a teteje? A <u>háznak</u> .	jelzős alárendelés (birtokos)

Az alárendelő összetételek között olyanok is vannak, amelyekben nem lehet az alárendelés pontos típusát megállapítani. Az előtagon és utótagon kívül más szavakra is szükségünk lesz:

<i>búcsúcsók</i>	→	búcsúzáskor adott csók	jelentéssűrítő alárendelés
<i>matrózkék</i>	→	a matrózok ruhájának kék színéhez hasonló	
<i>oroszlán-szívű</i>	→	a szíve bátor, mint egy oroszlánnak	
<i>hollófekete</i>	→	fekete, mint a holló	

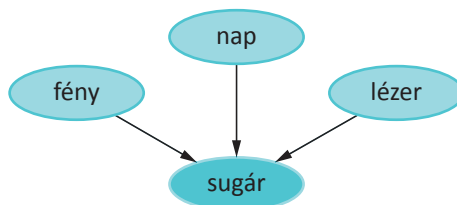
6. Találd ki, hogy melyik az az egy szó, amelyik előtagja vagy utótagja lehet az alábbi összetett szavaknak! Készíts a mintának megfelelő ábrákat a füzetedbe, és fejsd meg a hiányzó tagokat!

...század, ...vacsora, ...lövés

fény..., láb..., só...

...másolat, ...űző, ...kép

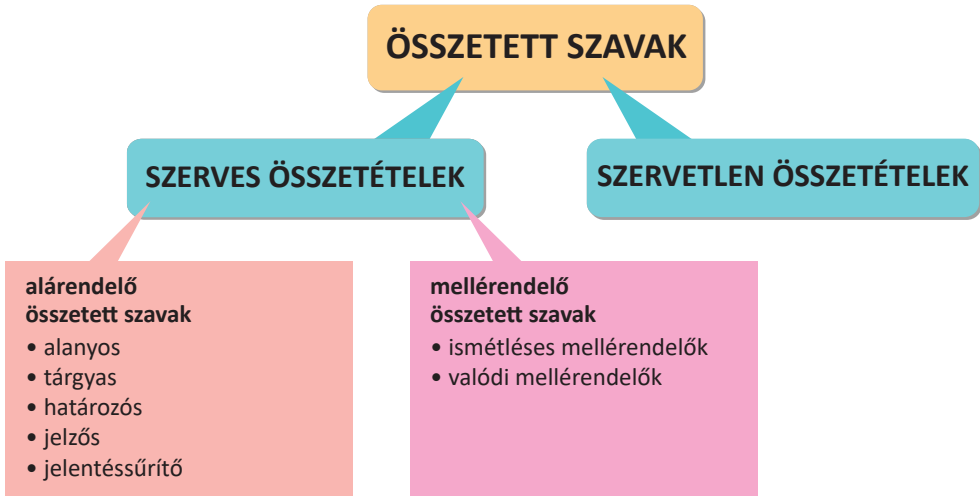
őr..., tett..., men...

...foci, ...garázs, ...őr

sárkány..., űr..., kalóz...

Gondolatgyűjtő

Az összetett szavak típusait foglalja össze az alábbi ábra.

Az összetett szó szófaját az utótag szófaja határozza meg, pl. *kávéskanál* = főnév. Vannak többszörösen összetett szavak, pl. *tehergépkocsi*, *bolhanyakörv*.

HÁZI FELADAT

1. Alkoss összetett szavakat! Az első táblázatban szereplő szavak előtagok, a második táblázatban szereplők utótagok legyenek! Csoportosítsd őket a füzetedbe, a lecke *Gondolatgyűjtőjében* szereplő ábra szerint!

kölyök	nem	ég	rozsdá	arany
cél	haza	csillag	már	ugyan
tartalék	is	kutya	vinni	dohányzó
mentes	olyan	közi	világon	szerű

2. Csoportosítsd a következő összetett szavakat felépítésük és típusuk (szerves vagy szervetlen) szerint! A füzetedben dolgozz!

szavatartó

tönkremegy

léghajóút

tesz-vesz

nyakigláb

szemrehányás

bátyámuram

naprakész

labdarúgóku

tudományos-fantasztikus

felsőbbrendű

nyakatekert

9. Az összetett szavak helyesírása

Gondolatébresztő

Keresd a párját! Alkoss összetett szavakat az alábbi szavakból! Mondd el, milyen helyesírási szabálynak megfelelően írtad őket: száz, szívű, orr, méretű, kezű, szarvú, lábú, bő, jó, nagy!

1. a) Csoportosítsátok páros munkában a füzetben helyesírási szempontból a következő mellérendelő összetett szavakat!
rúgkapál, süt-főz, búbánat, jön-megy, éjjel-nappal, árvíz, egyszer-egyszer, réges-rég
- b) Fogalmazzatok szabályt a megfigyelésekhez!

MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT SZAVAK ■

a) Isméltéssel létrejövő összetett szavak

- Ha a két szó egyforma, kötőjelet alkalmazunk: *néha-néha, csupa-csupa, lassan-lassan, ki-ki* stb. Kivételek: *azaz* (kötőszó), *nana, nini, nono, hehe, dádá* (indulatszó).
- Ha a két szó nem teljesen egyforma, de az egyik szó nem létezik önállóan, szintén kötőjellel kapcsoljuk őket egymáshoz: *örökkön-örökké, körös-körül, réges-régi*.
- Ha a két szó nem teljesen egyforma, és mindkét szó létezik önállóan, akkor többnyire nem összetett szavakról van szó, hanem szó szerkezetekről (idegen eredetű szóval: szintagmákról), ezeket tehát különírjuk: *szemtől szembe, várva várt, napról napra*.

b) Valódi mellérendeléssel létrejövő összetett szavak

- Ha mindkét tag felveszi a toldalékokat, kötőjellel írjuk: *süt-főz* → *sütnek-főznek*; *jön-megy* → *jövés-menés*; *ide-oda* → *idebb-odább*.
- Az egyformán toldalékolt szavak kapcsolatát szintén kötőjellel jelöljük: *testilelki, testben-léleken; orrán-száján, írás-olvasás*. Ezek az összetételek nem toldalékolhatók tovább.
- A csak utótagjukon toldalékolható összetételeket egybeírjuk: *rúgkapál, búbánatos, árvizet*.

FELKÉSZÜLNI... VIGYÁZZ... RAJT!

Mellérendelő összetételek

Foglald mondatba az alábbi összetett szavak valamelyik toldalékos alakját!

A füzetedben dolgozz! Pl. *terefere (tereferél), szóbeszéd, irkafirka, limlom, csigabiga; süt-főz (sütött-főzött), él-hal, dül-fül, fúr-farag, jön-megy*.

2. a) Bontsátok ki páros munkában a következő szóösszetételek jelentését az alábbi módon, és csoportosítsátok jelöltség szempontjából a füzetben!

Az *életmentő* életet ment.

Aki *egyért* (*nem =*) egy dologhoz ért, hanem 'ő is úgy gondolja'.

városlakó, karbantartó, ágrólszakadt, ráncbaszed, helytáll, favágó, tagbaszakadt, holtág

- b) Fogalmazzatok szabályt! A jelölt alárendelő szókapcsolatokat akkor írjuk egybe, ha ...

ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT SZAVAK ■ Az alárendelő összetett szavak lehetnek **jelöletlenek**: alanyos, pl. *napsütötte* (*Ki?/Mi sütötte?*); tárgyas, pl. *favágó* (*Mit vágó?*); minőség- és mennyiségjelzős, pl. *kispárna* (*Milyen párna?*), *sokszög* (*Mennyi szög?*). Ezeket egybeírjuk akkor is, ha jelentésváltozáson mentek át, azaz a szót felépítő tagok együttes jelentése más, mint a tagok jelentésének összege, pl. *kisasszony* ≠ *kicsi asszony*, hanem fiatal lány.

A **jelölt alárendelő szóösszetételeket** csak akkor írjuk egybe, ha a jelentésváltozás megtörtént, pl. *tűzről pattant* = *fürge*, *tökkelütött* = *buta*.

3. Gyűjtsetek színneveket, amelyek a *piros* árnyalatai, pl. *kárminpiros!*

4. Mi a közös előtag?

Az anyag- és színneveket, ha mindkét tag egyszerű szó, egybeírjuk.

5. Tagold, ahol szükséges, kötőjelekkel az összetett és a többszörösen összetett szavakat! Alkoss szabályt! Írd le a szavakat helyesen a füzetedbe!

szó	összetéti tagok száma	szótagszám	helyes írásmód
igazgatóhelyettes	2	7	<i>igazgatóhelyettes</i>
gyermekrajzpályázat	?	?	?
előadóművészet	?	?	?
műbútorasztalos	?	?	?
jobbágyfelszabadítás	?	?	?
házi feladat készítés	?	?	?
üdítőitalgyártás	?	?	?

A két tagból álló összetételeket – akármilyen hosszúak – egybeírjuk, pl. *állomásparancsnokság*. Ha kettőnél több tagból állnak, hat szótagig egybeírjuk a többszörösen összetett szavakat, pl. *cseppkőbarlang*. (A jeleket és ragokat nem számítjuk bele a hat szótagba, de a képzőket igen.)

Ha az összetett szó többszörösen összetett, azaz kettőnél több szóból alakult, és hat szótagnál hosszabb, akkor kötőjellel tagoljuk a két fő összetételi tag határán, pl. *vívó-csapatbajnokság*.

FONTOS! ■

Nem számítanak külön tagnak az idegen nyelvből átvett összetételek tagjai, ha azokat önállóan is használjuk (például: *televízió*), ezeket egyszerű szónak vesszük: *televíziókészülék*.

Nem kell figyelembe venni a hatszótag-szabályt:

- a földrajzi neveknél, illetve az intézmények neveinél: *fehéroroszországi, Szépkényerűszentmárton, Kocsordostanyák, Belügyminisztérium*;
- amikor az összetett szót egy kötőjeles szókapcsolathoz illesztjük: *Fradi–Újpest-labdarágómérkőzés*;
- vannak kivételek, pl. *igazságügyminisztérium, valószínűségszámítás, fizetővendéglátás*.

HÁZI FELADAT

1. Írd le helyesen az alábbi tagokból álló összetett szavakat a füzetedbe! Idézd fel, mit tanultál 6. osztályban a díjak helyesírásáról!

*víz+vezeték+szerelő, munka+vállaló,
Révai+Miklós+emlékérem,
élelmi+szer+készleteket, elő+ítélet+mentes, csekk+könyv,
áldozat+kész,
autó+kerék, tenger+alatt+járó+támaszpont,
Pais+Dezső+díj, réz+arany+ötvözet,
kontroll+lámpa, teljesítmény+növekedés,
harc+kocsi+vezető, autó+kerék+javítás,
Nepál+kutató, váll+lap, rugós+ágy+tervezés,
dokumentum+film+bemutatókra*

10–11. Szókapcsolatok és szószerkezetek

Gondolatébresztő

Gyűjtsétek össze közösen egy-egy pókhálóábrába az alapszófajú szavak és a viszonzyszók típusait!

1. Vizsgáljátok meg páros munkában, milyen szófajú szavak alkotják a lenti szövegben az „egy őszi”, „őszi délután” és a „Palival és Annamáriával” szókapcsolatokat! Melyik áll két alapszófajú szóból? Melyikben találtok egy alapszófajt és egy viszonzyszót?

Zalán mindig szerencsés volt. Ötödikben, egy őszi délután Palival és Annamáriával kerékpározott. A vasúti híd alatt majdnem kilyukasztotta az első kerekét egy rozsdás szög. Meg is történt volna, de fél centivel elkerülte. Palinak bezzeg nem sikerült elkerülnie a bajt!

VISZONYSZÓSZÓKAPCSOLATOK ■ A fenti példák azt mutatják, hogy vannak olyan szókapcsolatok, amelyek **egy alapszófajú szóból és egy viszonzyszóból állnak** (a *fa*; *fa alól*). Ezeket viszonzyszós szókapcsolatnak nevezzük.

Például: *A fa alól szedik az almát.* – A mondatban a helyviszonyt (*fa alól*) egy főnév (*fa*) és egy névutó (*alól*) kapcsolata fejezi ki, ez egy **viszonzyszós szókapcsolat**.

VISZONYSZÓS SZÓKAPCSOLATOK			
A SZERKEZET TAGJAI	PÉLDA	JELLEMZŐJE	
alapszófajú szó +	névutó	<i>ház mellett, 2008 óta, pénz nélkül</i>	Valamilyen körülményt fejez ki.
	segédige	<i>adni fog, adtam volna, szerencsés vagyok, boldog volt</i>	Időt, módot fejez ki, utal a személyre és a számra.
	igekötő	<i>add el</i>	Módosítja, megváltoztatja az ige jelentését.
	névelő	<i>az alma, egy cipő</i>	Határozottságot vagy határozatlanságot fejez ki.
	módosítószó	<i>nem tudja, ne mondd, bizony szép, talán eljön, bárcsak találkoznánk</i>	Módosítja, árnyalja az alapszófajú szó jelentését.
	kötőszó	<i>almát is; alma és körte</i>	Két alapszófajú szót kapcsol össze.

SZÓSZERKEZETEK ■ Szószerkezetnek nevezzük azokat a szókapcsolatokat, amelyek legalább **két alapszófajú szóból**, azaz főnévből, melléknévből, számnévből, határozószóból, névmásból, igéből, igenévből **állnak, és közöttük** valamilyen **nyelvtani kapcsolat van**. Ezt a kapcsolatot különböző nyelvtani eszközök, például ragok (*almát szednek; almából készült*), névutók (*a fa alól szedik; a fa mellett áll*), kötőszók (*Zalán és Annamária; Zalán is, Annamária is*) fejezik ki.

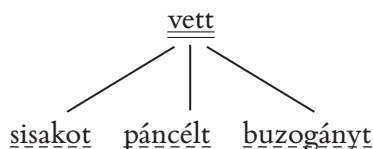
„Vett sisakot, páncélt, hét tollú buzogányt.”
(Arany János)

Emlékszel? Hatodik osztályban a szófajok tanulásakor mindig megnéztük a mondatrészi szerepüket is. Most is vizsgáljuk meg az idézet szófajait és szó szerkezetét!

ige A mondatban önálló mondatrész, az általában a *Mit állítunk?* kérdésre válaszoló **állítmány**, pl. vett, ami más mondatrészekkel bővíthető, ezek lesznek a **bővítmények**, pl. alany, tárgy, határozó, jelző, amiket majd a mondatban mondatrészeknek nevezünk.

főnév -t raggal a *Kit?, Mit? + alaptag* kérdésre felelő mondatrész, a **tárgy**; pl. sisakot, páncélt, buzogányt vett.

Ebben a mondatban a tárgyak ugyanahhoz a mondatrészhez (alaptaghoz) kapcsolódnak, és egyenrangúak. Halmozott mondatrészek, amelyek között tartalmi kapcsolat van. Ezek egy **mellérendelő szó szerkezetet** alkotnak.

MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZET ■ Korábban már találkoztál a *Palival és Annamáriával* szó szerkezettel. A két tulajdonnevet egy kötőszó kapcsolja össze. Előző példánkban a *páncélt, paripát, fegyvert* szó szerkezetben nincs kötőszó, de ezek is egymással mellérendelt viszonyban vannak, egyenrangúak. Ilyenkor az első tag mellé egy másikat rendelünk, ezért beszélünk **mellérendelő szó szerkezetéről**. **A mellérendelő szó szerkezetek tagjai a mondatban ugyanazt a mondatrészi szerepet töltik be.**

A mellérendelő szó szerkezetnek kettőnél több tagja is lehet, pl. *gyors és energikus, sőt kirobbanó*. A tagok között kötőszó nélkül is létrejöhet mellérendelés: *ház, kert, kutya*.

A MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZET TÍPUSAI ■ A mellérendelő szó szerkezet felépítésében sokféle kötőszó részt vehet, és ezeket a tagok közt létrejövő **kapcsolat tartalma alapján** szokták csoportosítani.

A MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZETEK			
TÍPUS	JELLEMZŐK	PÉLDÁK	JELÖLÉS
kapcsolatos	A tagok között laza kapcsolat van. A második tag kifejezhet fokozást és nyomatékosítást.	<i>ház és kert;</i> <i>Zalán is, Pali is;</i> <i>elszánt, sőt bátor;</i> <i>lassan, lassan</i>	–

A MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZETEK			
TÍPUS	JELLEMZŐK	PÉLDÁK	JELÖLÉS
ellentétes	A szó szerkezet tagjainak jelentése között ellentét, ellentmondás van.	<i>jó, de gyönge;</i> <i>félénk, ám elszánt;</i> <i>kockázatos, mégis kifizetődő</i>	↔
választó	A tagok választási lehetőséget fejeznek ki.	<i>lassan vagy gyorsan;</i> <i>akár eszünk, akár iszunk</i>	~
következtető	A második tag az elsőből von le valamilyen következtetést. A tagok között ok-okozati kapcsolat van.	<i>szorgalmas, ezért sikeres;</i> <i>mosolygós, tehát vidám</i>	→
magyarázó	Az első tagot a második tag magyarázza. A tagok között ok-okozati kapcsolat van.	<i>sikeres, mert szorgalmas;</i> <i>kellemetlen, ugyanis szemtelen;</i> <i>Zalán, azaz a barátom</i>	←

2. Állapítsd meg, hogy milyen típusúak az alábbi mellérendelő szó szerkezetek!
- a) okos, mégis hiszékeny
 - b) kávé, tea, csokoládé
 - c) a pirosat vagy a zöldet
 - d) figyelmetlen, mert álmos
 - e) csúszós, ezért veszélyes
 - f) új, sőt korszakalkotó
3. Mondjatok a rajzhoz kapcsolódóan minél több szó szerkezetre példát!

Annamária várja Zalánt a pályaudvaron.

Most vizsgáljuk meg a gyűjtött szó szerkezeteket szófajuk szerint!

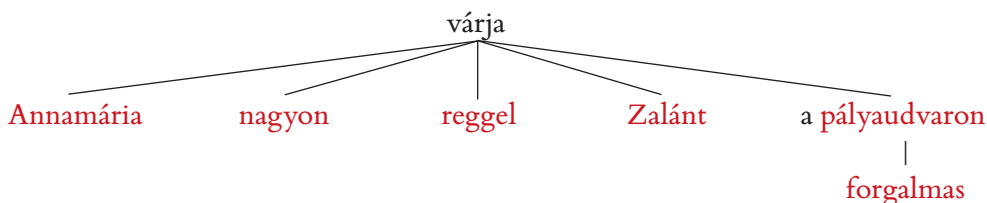
ige	A mondatban önálló mondatrész, az általában a <i>Mit állítunk?</i> kérdésre válaszoló állítmány , pl. <u>várja</u> , ami más mondatrészekkel bővíthető, ezek lesznek a bővítmények , pl. <i>alany, tárgy, határozó, jelző</i> , amelyeket majd a mondatban mondatrészeknek nevezünk.
főnév	Rag nélkül a <i>Ki?, Mi? + alaptag (állítmány)</i> kérdésre felelő alany . A szó szerkezet a nevét a meghatározó tagról, az alanyról kapta: alanyos szó szerkezet , pl. <u>Annamária várja</u> .
	A -t raggal a <i>Ki?, Mit? + alaptag</i> kérdésre felelő mondatrész, a tárgy . A szó szerkezet a nevét a meghatározó tagról, a tárgyról kapta: tárgyas szó szerkezet , pl. <u>Zalánt várja</u> .
	Határozóragok a főnéven sokfélék lehetnek. Néhányuk: -ban/-ben, -ba/-be, -ból/-ből, -n/-on/-en/-ön, -ról/-ről, -ra/-re, -nál/-nél, -tól/-től, -hoz/-hez/-höz, -ig, -nak/-nek, -ként, -vá/-vé, -val/-vel, -ért, -nként/-anként/-onként/-enként/-önként, -stul/-stül, -kor, -nta/-nte/-anta/-ente . Pl.: ablak-ban, Anná-nál, ház-ig, kutya-vá, tanár-ként, idő-nként . <i>Hol? Mikor? Hogyan? + alaptag</i> kérdésre válaszolva határozó . A szó szerkezet a nevét a meghatározó tagról, a határozóról kapta: határozós szó szerkezet , pl. <u>a pályaudvaron várja</u> .
melléknév	Rag nélkül a <i>Milyen? + alaptag</i> kérdésre válaszolva minőséget fejez ki, (<i>minőség</i>) jelző . A szó szerkezet a nevét a meghatározó tagról, a jelzőről kapta: jelzős szó szerkezet , pl. <u>a forgalmas pályaudvaron</u> .
számnév	Rag nélkül <i>Mennyi? + alaptag</i> kérdésre válaszolva mennyiséget fejez ki a (<i>meny nyiség</i>) jelző . A szó szerkezet nevét a meghatározó tagról, a jelzőről kapta: jelzős szó szerkezet , pl. <u>egy ember</u> .
határozó- szó	<i>Hol? Mikor? Hogyan? + alaptag</i> kérdésre válaszolva határozó . A szó szerkezet a nevét a meghatározó tagról, a határozóról kapta: határozós szó szerkezet , pl. <u>reggel várja</u> .

Ezekben a szó szerkezetekben a tagok nem egyenrangúak. A bővítmény az alaptagnak van alárendelve, ezért a szó szerkezet neve: **alárendelő szó szerkezet**.

AZ ALÁRENDELŐ SZÓ SZERKEZETEK TÍPUSAI ■ Az alárendelő szó szerkezeteknek az **alaptag és a bővítmény közötti viszony alapján** négy fajtája van. A bővítmény lehet **alany, tárgy, határozó és jelző**, így a bővítmény fajtája alapján **alanyos, tárgyas, határozós és jelzős szó szerkezeteket** különböztetünk meg.

AZ ALÁRENDELŐ SZÓSZERKEZETEK			
TÍPUS	PÉLDÁK	KÉRDÉS	ÁBRÁZOLÁS
alanyos szó szerkezet	<i>Annamária várja</i>	<i>Ki várja?</i> <i>Annamária várja</i>	várja Annamária
tárgyas szó szerkezet	<i>Zalánt várja</i>	<i>Kit vár?</i> <i>Zalánt várja</i>	várja Zalánt
határozós szó szerkezet	<i>nagyon várja,</i> <i>a pályaudvaron várja</i>	<i>Hogyan várja?</i> <i>nagyon várja</i> <i>Hol várja?</i> <i>a pályaudvaron várja</i>	várja várja nagyon (a) pályaudvaron
jelzős szó szerkezet	<i>a forgalmas pályaudvaron</i>	<i>Milyen pályaudvaron?</i> <i>a forgalmas pályaudvaron</i>	pályaudvaron forgalmas

Az ábrázolásakor a bővítmény mindig az alaptag alá kerül.

A BŐVÍTMÉNYEK TÍPUSAI ■ Az ábra jól mutatja, hogy öt bővítménye van a *várja* szónak. A bővítmények közül azonban csak kettő az, amely az alaptag (*várja*) jelentéséhez szorosan hozzátartozik: valaki/valami – várja – őt/azt. Ez a két bővítmény a *várja* szó mellől sosem hiányozhat: *Annamária – várja – Zalánt*. Az ilyen feltétlenül szükséges bővítményeket **kötött bővítményeknek** vagy más néven **vonzatoknak** nevezzük. Az alaptag jelentéséhez szorosan hozzátartoznak, és mindig megjelennek mellette.

A másik három bővítmény nem ilyen, sem a *nagyon*, sem a *reggel*, sem a *pályaudvaron* nem tartozik hozzá szorosan az alaptag jelentéséhez, ezért el is maradhatnak mellőle. Ezeket a nem feltétlenül szükséges bővítményeket **szabad bővítményeknek** nevezzük.

4. Keresd meg az alábbi alárendelő szó szerkezetek alaptagját, és ábrázold a fenti példa alapján a bővítményeit!
- Mi később akartunk indulni!*
 - Nőnapra vegyél édesanyádnak virágot!*
 - A bátrak elnyerik jutalmukat.*
 - A tóparton egy ház várta a vendégeket.*

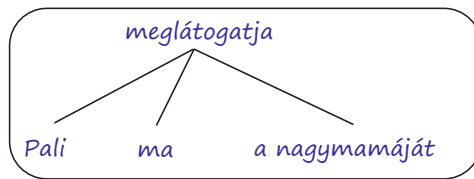
HÁZI FELADAT

1. Írjatok mindkét képhez három-három különböző típusú mellé- és alárendelő szó szerkezetet! Nevezzétek is meg az egyes típusokat!

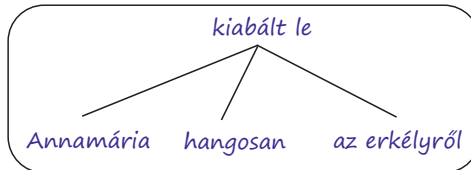

2. Figyeld meg a következő mondatok alárendelő szó szerkezeit, majd írd le a füzetedbe, hogyan kérdeznél a bennük lévő bővítményekre!

Pali ma meglátogatta a nagymamáját.

Annamária hangosan kiabált le az erkélyről.

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Hol, milyen beszédhelyzetben használnád a következő üdvözléseket? Gyűjts te is hasonló üdvözléseket!

Jó napot kívánok!

Jó napot!

Hallottad már a „kisztihand” kifejezést? Nézz utána, mit jelent! Hogyan mondanád más szavakkal?

12. Gyakorlás, összefoglalás

1. a) Keress tíz olyan szót az alábbi definíciók segítségével, amelyben szerepel a *GAT* betűsor.

1. Erkölcsi vagy anyagi segítség	6. Csekélység, semmisség
2. Újra meg újra fontolóra vesz	7. Szóbeli előadás közönsége
3. Szakít, tép, rongál	8. Tisztítótűz
4. Háromárbócos vitorlás hadihajó	9. Egy cselekvés motiválója
5. Többször önkéntelenül megrándul	10. Nemzetközi versenyre kiválasztott

b) Mely szavakban szerepel a *GAT* képzőként?

2. Próbálg meg minél több összetett szót alkotni a füzetedbe az alábbi szavakból!

nap	család	orr	javítás	komoly
szereget	citrom	barnított	hűtő	oldal
zene	facsaró	ország	sütötte	ideig
épület	könnyű	tervezés	hon	világ
óraig	kocsi	alapítás	gép	út

3. Magyarázd meg, hogy miért kell egybeírni a következő szavakat!

Magyarázatodat írd le a füzetedbe!

- ablaküveg, földrengés, fecskefészék
- barátfüle, bolondokháza, istennyila
- véghezvisz, napraforgó, semmirekellő

4. Csoportosítsd a füzetedben az alábbi szó szerkezeteket az alapján, hogy alá- vagy mellérendelő szó szerkezetek-e!

új asztal; kicsi, mégis tágas; városban lakik; húst süt; hideg vagy meleg; gyorsan fut; szép, de kényelmetlen

5. Csoportosítsd a füzetedben az alábbi szó szerkezeteket az alapján, hogy alá- vagy mellérendelő szó szerkezetek-e!

a komód tetején, a váza mellett; holnap meg fogod kapni; reggel óta várom; eszik és iszik; nem szeretem a sajtot; tüsszög, hiszen beteg

SZÓKÉPZÉS ■

- A szótövekhez képzőket téve új szavakat, pontosabban: **új szótöveket** hozunk létre.
- A képzett szavak is továbbképezhetők, azaz **egymás után több képző is állhat**.
- A szóképzés során **igéket, névszókat** és **igeneveket** hozhatunk létre (ige-, névszó- és igenévképzőkkel).
- A képzők alakilag **egyalakúak** vagy **többalakúak**.
- Az új szavak létrehozására ma is használunk képzőket.

SZÓÖSSZETÉTEL ■

- Két vagy több szó összekapcsolásával új szó jön létre: **összetett szó**.
- Az összetett szavak alkotótagjait **egybeírjuk** vagy **kötőjellel kapcsoljuk** össze.
- Az összetett szavak felépítésük szerint lazán vagy szorosan kapcsolódhatnak.
- Az összetett szavak két nagy típusa: **szerves** és **szervetlen** összetételek. A szerves összetételeken belül viszonyos és szó szerkezetekhez hasonló összetételeket találunk.
- A szóösszetételek helyesírásánál több szempontot kell figyelembe venni. A legfontosabbak: az **önálló jelentés**, a **jelöletlenség**, illetve a **helyesírási hagyomány** szempontjai.

6. a) Csoportosítsd a füzetedben az alábbi szókapcsolatokat az alapján, hogy viszonyos szókapcsolatok vagy szó szerkezetek-e!

tegnap óta; tücsköt, bogarat; nagyon éhes; kicsi, de erős; el fog indulni; jó volna; a patak; szép táj; nem jó

b) Készítsd el az alá- és mellérendelő szó szerkezetek ábráját a füzetedbe!

7. Írj padtársaddal a képpel kapcsolatban négy-négy példát a szókapcsolatok fajtáira a füzetedbe!

- viszonyos szókapcsolatok
- alárendelő szó szerkezetek
- mellérendelő szó szerkezetek

8. A példák felhasználásával írd 8-10 mondatos történetet a képhez!

13. Kommunikáció (kiselőadás, hozzászólás, felszólalás)

1. Véleményetek szerint mi a lényeges különbség a kiselőadás, hozzászólás és felszólalás között? Melyik szól az elvégzett munkáról?
2. A **kiselőadás** a szövegalkotás lépéseit követi. Válogassátok ki páros munkában, melyek ezek! A füzetbe íjátok le az alkalmazás sorrendjében!
a következtetés levonása; témaválasztás; az álláspontok bemutatása; címadás; felolvasás; a hallgatóság megszólítása; anyaggyűjtés; a vázlat alapján szabadon beszélni a témáról; gondolatterkép; a téma kifejtése; a szöveg leírása; tételmondatos vázlatírás; a figyelem megköszönése; a szemléltetés kiválasztása; bevezetés: miről fogsz beszélni; érvek-ellenérvek (cáfolat)
3. **Felszólalás – hozzászólás**
 - a) Válogasd ki a fenti elemekből, szerinted melyik kapcsolódik a felszólaláshoz, hozzászóláshoz!
 - b) Ezeket is rögzítsd a füzetedben!
 - c) Melyik igényel alaposabb felkészülést?

A **kiselőadás** és beszámoló is a közlő műfajú fogalmazásokhoz tartozik. A kiselőadásban **egy-egy témát fejt ki** az előadó hallgatóság előtt. A **beszámoló** egy **elvégzett munkáról szól**. Az **élménybeszámoló** **kötetlenebb** és személyesebb történetmondás.

A felszólalás és a hozzászólás egymással rokon szövegtípus. Akkor használjuk, ha egy megbeszélésen, előadáson a témához kiegészítést szeretnénk tenni, hozzászólunk. Ekkor saját véleményünket, gondolatainkat fogalmazzuk meg, tehát véleményt alkotunk. Véleményt pedig csak érvekkel alátámasztva tudunk elfogadtatni.

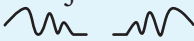
A **felszólalásban hosszabb az érvek sora**, mert **előre felkészülünk rá**, esetleg anyagot is gyűjtünk hozzá. Hasonló a kiselőadáshoz, de nem annyira önálló és gondosan szerkesztett. **Részei:** *a hallgatóság megszólítása – a téma megjelölése, álláspontunk bemutatása – érvek, eredmények ismertetése – a vitatott pontok, ellenérvek cáfolása – összegzés, következtetések levonása – a figyelem megköszönése.*

A hozzászólás a helyszínen spontán fogalmazódik meg. Célja szerint megerősíti vagy cáfolja, kiegészíti az elhangzottakat. Terjedelme rövidebb, mint a felszólalásé.

A szöveg egészen addig halott, amíg nincsen befogadója. Akkor kezd élni, amikor valaki elolvassa, felolvassa, és közben megérti, esetleg megérteti. Az értő felolvasáshoz természetesen az értő olvasás vezet el. Nézzük meg, hogyan készülhetünk egy felolvasásra!

ÉRTELMEZÉS ■ Az első lépés az **értelmezés**. A szöveget először olvassuk végig kezünkben egy ceruzával. Az ismeretlen jelentésű és kiejtésű szavakat halványan jelöljük meg. Azért érdemes halvány jelet használni, hogy könnyű legyen radírozni, a későbbi felolvasáshoz szükséges jeleink jól látszódnak. A jelölt szavaknak, kifejezéseknek a jelentését először próbáljuk kideríteni a szövegkörnyezetből, majd ellenőrizzük hiteles források felhasználásával. Az idegen szavak kiejtését nyugodtan felírhatjuk a kérdéses szóhoz.

LÉNYEGKIEMELÉS ■ Akkor érdemes továbblépni, ha már minden mondat érthető. A következő lépés a **lényeg kiemelése**. Ehhez is érdemes ceruzát használni. Keressük meg egy-egy bekezdés kulcsszavát, írjuk ki a margóra. Ha a kulcsszavak mondatokba fűzésével sikerül egy, az eredetinel rövidebb, de érthető összefoglalást kapnunk, akkor jól dolgoztunk.

ELŐKÉSZÍTÉS ■ A felkészülés kifejezetten felolvasást segítő része a **szöveg fizikai előkészítése**. Ha nagyon sűrűn szedett vagy apró betűs a nyomtatás, akkor érdemes jól olvasható változatot készíteni, és azon alkalmazni a jelöléseket. Néhányszor olvassuk el fennhangon a szöveget, majd olvasás közben készítsük el jelöléseinket. A **kiejtéseket** írjuk a problémás szavak fölé. Egyszerű függőleges vonallal vagy más egyértelmű módon a szünetek és egyben a levegővétel helyét jelezhetjük. Ha nagyobb **szünetet** szeretnénk jelölni, több vonal kerülhet egymás mellé, így: |||. Felfelé mutató nyíllal ↑ emlékeztethetjük magunkat, hol szeretnénk a hatás kedvéért **felnevezni**. A szavak fölé rajzolt sűrűsödő vagy éppen ritkuló hullámvonallal jelezhetjük a **tempóváltást**:

Az erőteljesebb **hangsúlyt** is jelölhetjük például másodperc- vagy percjelekkel: ' '. A kottából ismert kacsacsőrökkel a **hangerő** változtatására emlékeztethetjük magunkat: < >.

Az értő olvasás a befogadás kulcsa. Ehhez meg kell értenünk a szavakat, majd ki kell szűrniük a lényegét, csak ezek után következhet egy esetleges felolvasás előkészítése. Fennhangon olvasás, próbálgatás közben helyezhetjük el a szünet, a tekintet, a tempó, a hangsúly és a hangerő jeleit.

4. Készítsd el saját felolvasást segítő jeleid listáját!

5. Olvassátok el az alábbi felszólalást! Azonosítsátok a szerkezeti részeit!

Kossuth kiáltványa Debrecen népéhez

Debrecen, 1849. január 6.

A nemzet kormánya nevében!
Debrecen város közönségéhez!

Az országgyűlés határozata következtében úgy a törvényhozótest maga, mint az ország kormánya Debrecenbe megérkezett.

E tősgyökeres magyar város köréből fog Magyarország megmentetni, és nemzeti szabadságunk biztosítani.

Igenis, meg fog mentetni és biztosítani!

Kezességül szolgál erre az örökkévaló Isten igazsága, mely meg nem engedheti, hogy a történelemben példátlan ármány, gonoszság és istentelen hitszegés Magyarország igaz ügyén erőt vehessen.

Kezességül szolgálnak vitéz hadseregeink, melyek nem az önkénynek vak eszközei, hanem a szabadságnak rettenthetetlen oszlopai, kiknek karjairól a lelkesült hazaszeretet villáma omlik a zsarnokság zsoldosaira.

Kezessedik az egész nemzet, melynek népei ezrenként kelnek fel az ellenség oldalában és háta mögött, hogy mélyen nyomult bár be az országba, de azért meghódítottnak egy talpalatnyi földdel sem mondhatna többet, mint ahol éppen pillanatnyilag megáll.

De kezessedik főképpen a Tiszának romlatlan szívű magyar népe, mely a múltakban is hazánk szabadságának mindig dönthetetlen oszlopa volt, melynek rettenthetetlen férfias mellén mindig megtör-

tek az idegen zsarnokság nyilai; mely, valahányszor e nemzet szabadságát veszély fenyegeté, első volt mindig a szabadságnak szent harcaiban, s utolsó volt, mely kezéből a fegyvert letevé, és sohasem tette le hamarébb, mint midőn elmondható, hogy: a haza megmentve van!

Én láttam utamban a Kunság áldott természetű férfias népét, mely szolgáltságot nem tűrt soha, láttam szemében az igazságos harag villámain, hallottam ezernyi ezereinek ajkairól a mennydörgő fogadást, midőn a haza ellenségeinek halált esküdött, s megesküvék nem tűrni soha, hogy a Kunság szabad földét idegen járom nyomja.

Láttam a vitéz hajdúkat, kiknek kebele oly gazdag dicső emlékezetben; kik kitűzték Bocskai ősi zászlóját, mely alatt vért szerettek magoknak szabadságot; kiknek a hazáért ontott vérből a vallás- és politikai szabadság áldása terült a honra a vésznek napjaiban; s kik ma is hivattva vannak megtartani a hazának azon szabadságot, melyet őseik szereztenek. E rettegett ostorai a zsarnokság zsoldosainak ezerekenként állítják ki honszeretettől hevített férfiakat azon szent elhatározottsággal, hogy míg a szabad hajdú él, Magyarország földét idegen zsarnok bírni nem fogja.

És kezessedik a szeplőtlen magyar eredetiségű Alföld tősgyökeres magyar fővárosa: a lelkes Debrecen, melyet Is-

ten avégre választott ki, hogy kebelében emelkedjék fel a magyar nemzet szabadságának erős temploma.

Debrecen azon szikla, melyre fogja építeni Isten a magyar szabadság szent-egyházát, melyen diadalmaskodni a pokol kapui sohasem fognak.

Debrecen lakosai! Polgártársaink! Íme, az országgyűlés s az ország kormánya testvéri bizalommal telepedik meg magyar vendégszerető tűzhelyeiteknel.

Megtelepedik azon bizodalommal, hogy körötökben a lelkesült hazaszere- tet s igaz magyar érzelm tiszta levegőjét szívandja, melynek éltető szellemét sem sötétben ólálkodó árulás, sem pulya gyávaság, sem zavaró rendetlenség nem fogja soha megfertőztetni.

Megtelepedik azon szent bizodalom- mal, hogy ha kell, Debrecen lelkes ma- gyarjainak tömegestőli fölkelése lészen a zászló, melynek magasztos lobogására a Tisza népének ezernyi ezerei, mint hegy- ről a hógombolyag, le fognak omlani az ellenségre, hogy még csak hírmondó se maradjon közüle, ki elmondja a hitsze- gők fejének, hová temette a tiszai magyar nép azon zsoldos sereget, mely arról ál- modozott, hogy édes hazánkat rabláncra fűzi.

Debrecen népe! Íme, én a nemzet ne- vében Debrecen városát a magyar sza- badság őrvárosának nyilatkoztatom, s az országgyűlést és kormányt a debreceniek becsületézésének rendíthetlen sziklájára helyezem.

(Forrás: <http://mek.niif.hu/04800/04834/html/kossuth0058/kossuth0058.html>)

► Kossuth Lajos megérkezése Pestre a pozsonyi országgyűlésről 1848. április 14-én (Tyroler József, 1848, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

HÁZI FELADAT

1. Írj hozzászólást a fenti felszólaláshoz 5–8 mondat terjedelemben!

14. Szövegértés

Olvasd el újra Kossuth kiáltványát, és válaszolj a kérdésekre a füzetedben!

1. Válaszd ki a szövegben található ritkán használt kifejezések jelentését! 4 pont

<i>tősgyökeres</i>	<i>igen kicsi földterület</i>
	<i>közösségvállaló</i>
<i>kezesség</i>	<i>aki üzenetet visz</i>
	<i>egy nép vagy a nyelv jellegzetes tulajdonságait mutató</i>
<i>talpalatnyi föld</i>	<i>földmérés egysége</i>
	<i>önállóság</i>
<i>hírmondó</i>	<i>kötelezettségvállalás</i>
	<i>felvilágosító</i>

2. Miben látja a felszólaló a hazánkat ért támadás megnyilvánulását? 3 pont

3. Írj legalább 4 dolgot, amik alapján Kossuth bízik a győzelemben! 4 pont

4. Mi gyengítheti belülről a szabadságharcunkat? 3 pont

5. Igaz vagy hamis?

- a) 1849-ben az Országgyűlés Debrecenbe költözött.
- b) A magyarországi lengyeleket szólítja meg a szónok.
- c) Amíg nem győznek, a magyarok nem teszik le a fegyvert.
- d) Nagy területeket foglalnak el hazánk ellenségei.
- e) Az ősök kivívták a szabadságunkat.

5 pont

6. Minek nevezi a szónok Debrecent? 3 pont

Összesen: 22 pont

IV. MONDATOK, MONDATRÉSZEK:

az állítmány, az alany
és a tárgy

15. A mondat, mondatfajták, szerkezetük és a beszélő szándéka szerint

Gondolatébresztő

Gyűjtsétek össze egy pókhálóábrába, hogy eddigi tanulmányaitok alapján mit tudtok már a mondatról!

„– Nem tudnád egészen pontosan megmondani, hogy mit akarsz?
Kelemen pislogva nézett.

- Egészen pontosan?
- Úgy.

Gondolkozni kezdett Kelemen, nehogy valamit kifelejtсен azok közül, amire vágyott. Össze is szedte jól az eszét, mert nagy meggondolás után így szólt:

- Elsőbben is sok pénzt akarok; másodsorban világszép feleséget; harmadszor pedig nagy hatalmat.”

(*Tamási Áron összes novellái I-II. Aranylánc II. kötet, 71–72. o. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.*)

1. a) Olvassátok fel a fenti novellarészletet hangosan, párbeszédes formában!
- b) Az első mondatot hangsúlyozzátok többféleképpen:
türelmetlenül, kedvesen, elégedetlenkedve!
- c) Most az első mondat mondanivalóját fogalmazzátok meg először más szavakkal, más szórenddel, majd egy másik mondatral!
- d) Az idézet segítségével érveljétek! Mi a különbség a nyelv és a beszéd között?

A MONDAT FOGALMA ■ A **beszéd** az emberek közötti kommunikáció, kapcsolat-teremtés, közlés, megnyilatkozás legfontosabb eszköze. A kommunikáció alapegysége a **mondat**. Ugyanaz a mondanivaló többféle mondatral is létrehozható. Mondatainkat a nyelvi rendszer elemeiből hozzuk létre a nyelvtan szabályai szerint. Az így létrejövő mondat úgynevezett elsődleges jelentése egy konkrét beszédhelyzetben idomul a beszélő szándékához és a helyzet egyéb körülményeihez (pl. a befogadó személy ismereteihez, a csatornához), így jön létre a mondat beszédhelyzetbeli jelentése, és válik a mondat a beszéd egységévé.

A MONDATOK CSOPORTOSÍTÁSA ■ A mondatokat többféleképpen szokás csoportosítani. Most kétféle csoportosítást ismerhetsz meg.

A mondatokat megvizsgáljuk abból a szempontból, hogy mi a **beszélő szándéka** a **kommunikációs helyzetben**. Ennek alapján kijelentő, kérdő, felszólító, felkiáltó és óhajtó mondatot különböztetünk meg.

A mondat fajtáját az igemódok használata, a módosító- vagy mondatzóok jelenléte, a szóbeli kommunikációban a hanglejtés, írásban pedig az írásjelek jelzik.

2. Dolgozzatok csoportmunkában a Tamási-idézettel! Minden esetben azonosítsátok a talált vagy átalakított mondatban az igemódokat, a módosító- vagy mondatzókat és a mondatvégi írásjeleket!
- Keressetek tényközlő mondatot!
 - Keressetek kérdő mondatokat! Állapítsátok meg, mi a különbség a kétfajta kérdés között!
 - Írjátok át az egyik mondatot úgy, hogy a beszélő vágyát fejezze ki!
 - Írjátok át az egyik mondatot felkiáltóvá!
 - Írjátok át az egyik mondatot felszólítóvá!

A KIJELENTŐ MONDAT ■ A kijelentő mondattal a beszélő tájékoztató, tényt közöl (*Elfogyott a pénzem.*), vagy lehetőségre utal (*Ehetnénk egy kis sajtot.*).

Tárgyilagos tájékoztató, tényközlés esetében a mondatban található igék kijelentő módban állnak (*Eszem még csokit.*). Amikor lehetőségre utalunk a kijelentő mondattal, akkor az ige feltételes módú (*Ennék még csokit.*).

A KÉRDŐ MONDAT ■ A kérdő mondattal a beszélő tudásvágyát fejezi ki (*Mikor érkezel meg?*), vagy a hallgató gondolata, akarata iránt érdeklődik (*Melyiket veszed meg, a kéket vagy a pirosat?*). A beszélő a kérdéssel válaszadásra készíti a hallgatót. A kérdő mondatnak két fő fajtája van: az **eldöntendő kérdés** és a **kiegészítendő kérdés**.

Az **eldöntendő kérdéssel a beszélő a hallgatót döntés elé állítja, a hallgató a kérdésre igenlő vagy tagadó választ ad.** A válasz lehet egyszavas (*Elindultak már? – Igen./Nem.*), de lehet hosszabb is (*Persze, már úton vannak. / Nem, még nem indultak el.*). Az eldöntendő kérdésben szerepelhet az *-e*, vajon **módosítószó** (*Elindultak-e már?; Vajon elindultak már?*) és az *ugye* mondatzó (*Ugye, már elindultak?*).

A **kiegészítendő kérdés esetében a beszélő hiányos ismeretekkel rendelkezik valamiről**, ezért a hallgatótól vár választ, aki válaszával kiegészít, pontosít, azaz tájékoztatja a kérdés feltevőjét. A **kiegészítendő kérdésben mindig szerepel kér-**

dő névmás (*Ki? Mikor? Hol?* stb.), a kérdésre adandó válasz lehet egyszavas (*Mikor érkeztek? – Négykor.*), de állhat egy vagy több mondatból is (*Mikor érkeztek? – Négykor, de a forgalom miatt bármi előfordulhat. Majd telefonálok, amikor a városba érünk.*).

A FELSZÓLÍTÓ MONDAT ■ A felszólító mondatnál a beszélő az akarata, kívánsága teljesítésére szólítja fel a hallgatót. A felszólítást leggyakrabban az ige felszólító módú alakjával (*Játssz még egy kicsit!*) fejezzük ki. Felszólító mondatot használunk kérés (*Kérem, menjenek ki a szobából!*), tanács (*Ne sokat legyél a napon!*), parancs (*Ülj le!*) esetében. Meglehetősen udvariatlanok a főnévi igenévvel (*Felállni!*) és a cselekvésre utaló főnévvel (*Mozgás!*) kifejezett, parancsszerű felszólítások.

A FELKIÁLTÓ MONDAT ■ A felkiáltó mondatnál a beszélő az érzelmeit fejezi ki (*Ez a kedvencem!*), valamint utalhat lelki- és fizikai állapotára (*Így már sokkal jobban érzem magam!; Hú, de fáj a fejem!*). A felkiáltó mondatok sokfélék lehetnek. Felkiáltó mondatná válhat a kijelentő mondat, ha érzelmi hangsúlyozást kap (*Megjött apa!; Szeretem a tengert!; Undorodom a pókoktól!*). A felkiáltó mondatokban a nyomatékosítás eszközei a *de, olyan, annyira, úgy* szavak (*De jó!; Annyira aranyos!*) és a különböző mondatzók (*Jaj!, Ó!, Jé!, Íme!, Szia!*) is.

AZ ÓHAJTÓ MONDAT ■ Az óhajtó mondatnál a beszélő a kívánságait, vágyait fejezi ki (*Bárcsak mindig tavasz lenne!; Csak egy kicsit lennél szorgalmasabb!*). Annyiban hasonlít a felkiáltó mondatra, hogy itt is a beszélő érzelmi állapotának kifejezése a fontosabb, és nem a hallgatóra tett hatás. Az óhajtás kifejezőeszközei a feltételes módú igék és a *bár, bárcsak, csak, vajha* módosítószók (*Bár odaérnék délig!*).

A MONDATFAJTÁK HANGLEJTÉSE ■ Az egyes mondatfajtákat különböző hanglejtés jellemzi. A szóbeli kommunikációban az elhangzó mondatok hanglejtéséből is következtetni tudunk a beszélő szándékára.

MONDATFAJTA		PÉLDA	HANGLEJTÉS
kijelentő		Jó filmet láttunk a moziban.	ereszkedő
kérdő	eldöntendő (módosítószóval, mondatzóval)	Vajon neki is tetszett a film? Ugye, neked is tetszett a film?	ereszkedő
	eldöntendő (módosítószó, mondatzó nélkül)	Tetszett a film?	emelkedő-eső
	kiegészítendő kérdés	Kivel nézted meg a filmet?	ereszkedő, elöl eső

MONDATFAJTA	PÉLDA	HANGLEJTÉS
felszólító	Nézzük meg a filmet!	eső
felkiáltó	De jó ez a film!	lebegő
óhajtó	Bár lenne időm moziba járni!	ereszkedő (nagyobb érzelmi nyomatékkal)

A MONDATOK SZERKEZETE ■ A mondatokat szerkezetük szerint is csoportosíthatjuk, így megkülönböztetünk egyszerű és összetett mondatot. Az egyszerű mondatok egyetlen tagmondatból állnak, mert egy alany-állítmányi szerkezetet (pl. *Zalán a szobájában olvassa a regényt.*) vagy egy tagolatlan egységet (*Nahát!*) tartalmaznak. Az összetett mondatok kettő (pl. *Zalán a szobájában olvassa a regényt, mert kint esik az eső.*; *Nahát, már meg is érkezett!?*) vagy több (pl. *Zalán a szobájában olvassa a regényt, mert kint esik az eső, pedig jobban érzi magát a friss levegőn.*) tagmondatból állnak. (Ebben a tanévben csak az egyszerű mondat elemzésével foglalkozunk.)

Mi lehet egyszerű mondat? ■ Példamondatunkban (*Zalán a szobájában olvassa a regényt.*) az *olvassa* alaptagnak, a mondat állítmányának a *Zalán* bővítményen kívül még további bővítményei is vannak (*szobájában, regényt*). Azonban az egyszerű mondat állhat csupán egyetlen állítmányból (pl. *Olvass.*) vagy egymással mellérendelő viszonyban lévő állítmányokból (pl. *Olvass és ír.*). Állhat egyetlen alanyos (pl. *Zalán olvas.*), tárgyas (pl. *Regényt olvas.*) vagy határozós szószerkezetből (pl. *A szobájában olvas.*) is. Közös a felsorolt példákban, hogy mindegyik mondat tartalmaz állítmányt.

Egyszerű mondatok viszont azok is, amelyek egyetlen mondatzóból (pl. *Jé!*), vagy olyan szószerkezetből állnak, amelyből hiányzik az állítmány (pl. *Kedves Éva!*).

AZ EGYSZERŰ MONDAT SZERKEZETI TÍPUSAI ■ Ha az egyszerű mondatban van állítmány, akkor tagolt a mondat: *Egy lány közeledik.*; *Esteledik.*

Minimális a mondat szerkezete, ha egy tagolt mondatban csak állítmány van (*Havazik.*), vagy az állítmány mellett kötött bővítmények állnak: *Zalán egy könyvet ad Annamáriának.* – Tehát valaki valamit ad valakinek. Az *ad* ige feltétlenül szükséges, kötött bővítményei: *valamit, valakinek.*

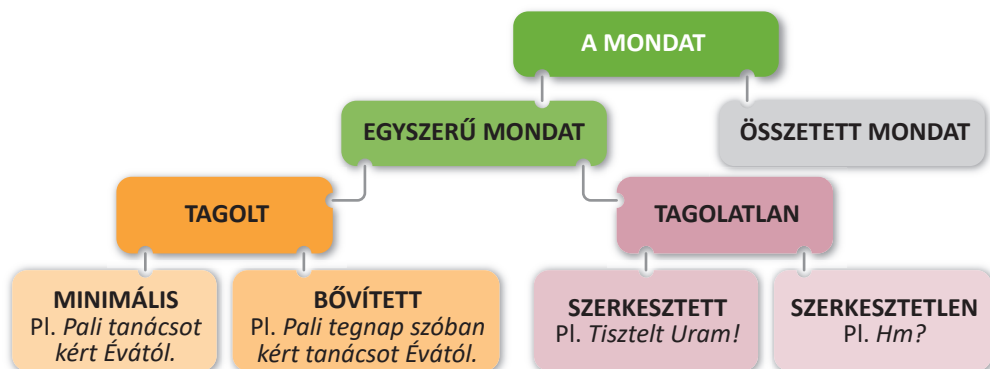
Létezik olyan nézet is, hogy a kötött bővítmények között az alanynak van a legfontosabb szerepe, azért az állítmány és az alany alkotja a mondat alapszerkezetét. Ezt tőmondatnak nevezik.

Bővített a mondat, ha egy tagolt mondatban a kötött bővítményeken kívül egyéb bővítmények is vannak: *Zalán ma egy izgalmas könyvet ad Annamáriának.* – Ebben a mondatban a nem feltétlenül szükséges, szabad bővítmények a *mikor ad* és a *milyen könyvet* kérdésre válaszolnak.

Tagolatlan mondatról beszélünk, ha a mondat **nem tartalmaz állítmányt**, és nem is kell bele állítmány. Ha egy tagolatlan mondatban van szó szerkezet, akkor a mondat **szerkesztett**: *Azt a fűzfán fűtyülő rézangyalát!; Kedves Annamária!* Ha nincs benne még szó szerkezet sem, akkor a mondat **szerkesztetlen**: *Jaj!, Reccs!, Szia!*

3. Vizsgáljátok meg csoportmunkában a Tamási-idézet mondatainak szerkezetét!

A mondatok szerkezet szerinti csoportosítását a következő ábra szemlélteti.

HÁZI FELADAT

1. Csoportosítsd a beszélgetés mondatait szerkezetük szerint a füzetedben! Írd oda mellé azt is, hogy a beszélő szándéka szerint milyenek a beszélgetés mondatai!

- *Tavaszdodik! A kertben gyönyörű virágok nyílnak.*
- *Örülök nekik.*
- *A fáról csiripelés hallatszik.*
- *Ó! Kedves fecskék! Visszatértetek?*
- *Brr! Az esték még hűvösek.*

Egyszerű jelenet

Alakítsatok 4-5 fős csoportokat! Minden csoport írjon 10 egyszerű mondatot egy papírra. A csoportok cserélik ki egymás között a papírokat. Minden csoport találjon ki egy olyan jelenetet, melyben csak a kapott mondatokat mondhatják ki. Adjátok elő a jeleneteket egymásnak!

TÁRSASJÁTÉK

16. Az állítmány fogalma és fajtái

Gondolatébresztő

Mit jelentenek a következő állandósult szókapcsolatok?

Mindenki a saját bőrét viszi a vásárra. Járt utat járatlanért el ne hagyj!

Nincsen rózsza tövis nélkül. Legnagyobb kincs az egészség. Ha hallgattál volna,...

1. Elemezték a fenti mondatokat! Gyűjtsék ki a füzetbe szófajonként csoportosítva a *Mit állítunk?* kérdésre felelő mondatrészeket!

AZ ÁLLÍTMÁNY ■ A mondat központi részét állítmánynak nevezzük. A *Mindenki a maga bőrét viszi a vásárra.* mondatban a *viszi* ige a *Mit állítunk?* kérdésre felelő mondatrész, ezért ez a mondat állítmánya. Egy mondatban több állítmány is lehet (halmozott állítmány), ekkor mellérendelő szó szerkezetet alkotnak, pl. Oszd meg és uralkodj! Az ágrajzokon Á-val jelöljük és két vonallal húzzuk alá.

AZ ÁLLÍTMÁNY SZÓFAJA ■ Az ige a mondatban **mindig állítmány** lesz:

Mindenki a saját bőrét viszi a vásárra.

Járt utat járatlanért el ne hagyj!

Nincsen rózsza tövis nélkül.

Ha hallgattál volna,...

Az elváló ige kötő és a tagadószó az állítmány része, pl. el ne hagyj. A mondatban létige is lehet állítmány, pl. nincsen. Az összetett igealak több szóból álló igei állítmány, pl. hallgattál volna.

2. Hogyan süssünk pogácsát? A következő mondatok igei állítmányát pótold a füzetben! Kerüld a szóismétlést, ne használd kétszer ugyanazt az igét!
- A sütéshez először a receptet. Aztán a hozzávalókat, és robotgépet. Sorban a lisztet, a vaját, a sót, a tejszen felfuttatott élesztőt, pici cukrot., apró pogácsákat belőle. A tetejére a felvert tojást és a reszelt sajtot. 180 fokok előmelegített sütőbe*

NÉVSZÓI-IGEI ÁLLÍTMÁNY ■ A névszónak is lehet állítmányi szerepük, de csak segédigével együtt. Ilyenkor **névszói-igei állítmányról** beszélünk. A **létige bármely alakja** lehet segédige. A következő mondatban a *büszke* melléknév lesz az állítmány úgy, hogy egy segédige kapcsolódik hozzá: *Piroska büszke lesz a bizonyítványára*. Kapcsoljuk a *büszke* melléknévhez az összes lehetséges létigei alakot!

NÉVSZÓ	SEGÉDIGE						
büszke	vagyok	voltam/ lettem	leszek	volnék/lennék	lettem volna	legyek	E/1.
	vagy	voltál/lettél	leszel	volnál/lennél	lettél volna	legyél/ légy	E/2.
	vann ^Ø	volt/lett	lesz	volna/lenne	lett volna	legyen	E/3.
büszkék	vagyunk	voltunk/ lettünk	leszünk	volnánk/ lennénk	lettünk volna	legyünk	T/1.
	vagytok	voltatok/ lettetek	lesztek	volnátok/ lennétek	lettetek volna	legyetek	T/2.
	vannak ^Ø	voltak/lettek	lesznek	volnának/ lennének	lettek volna	legyenek	T/3.
	jelen idő	múlt idő	jövő idő	jelen idő	múlt idő	jelen idő	szám/ személy
	kijelentő mód			feltételes mód		felszólító mód	

Láthatod a táblázatban, hogy minden esetben megjelenik a segédige a melléknév mellett, kivéve a kijelentő mód, jelen idő, egyes szám 3. (*büszke*) és többes szám 3. személyt (*büszkék*). Ezekben az esetekben a segédige úgynevezett zéró fokon áll, ezt Ø-val jelezzük. A nem látszó segédige felismeréséhez – a számon és személyen nem változtatva – a mondatot át kell alakítani vagy az igeidő vagy az igemód vagy mindkettő megváltoztatásával. Figyeld meg a példákat!

- a) kijelentő mód, jelen idő, E/3. → kijelentő mód, múlt idő, E/3.
Annamária mindig óvatos Ø. → *Annamária mindig óvatos volt.*
- b) kijelentő mód, jelen idő, T/3. → kijelentő mód, jövő idő, T/3.
Azok a biciklik sokkal szebbek Ø! → *Azok a biciklik sokkal szebbek lesznek.*
- c) kijelentő mód, jelen idő, T/3. → feltételes mód, múlt idő, T/3.
Zalánék fáradtak Ø? → *Zalánék fáradtak lettek volna?*

3. Állapítsd meg, milyen típusú állítmányok találhatók a Petőfi-idézetben!
 „Fényesebb a láncnál a kard, / Jobban ékesíti a kart, ”

4. Elemezzétek a következő mondatpárokat! Állapítsátok meg, melyikben van *létigei* állítmány, és melyikben *névszói-igei* állítmány!
- Piroska szomorú volt. Piroska az erdőben volt.

A létigét tartalmazó mondatok elemzésének lépései: ha létige van a mondatban, akkor azt a mondatot transzformálni kell kijelentő mód, jelen idő, egyes vagy többes szám 3. személybe.

(1) Transzformáció: *Piroska szomorú.* *Piroska az erdőben van.*

(2) Elemezzük a transzformált mondatot!

névszói	igei
<i>Piroska <u>szomorú</u>.</i>	<i>Piroska az erdőben <u>van</u>.</i>

(3) Ha a **transzformált** mondatom állítmánya **névszói**, akkor **az eredeti** mondatomban **névszói-igei** állítmány volt: *Piroska szomorú volt*. Itt a segédige arra kellett, hogy az alany (Piroska) tulajdonságát (Milyen? szomorú) múlt időbe tegyék (volt).

(4) Ha a **transzformált** mondatom állítmánya **igei**, akkor **az eredeti** mondatomban **igei** állítmány volt: *Piroska az erdőben volt*. Itt a létige az alany (Piroska) múltbeli létezését fejezi ki.

HÁZI FELADAT

1. Miért csalafinta a történet? Keresd meg a hamisságokat, majd az állítmányokat!

De jó is volt a nyári kajaktúra! Kora reggel szálltunk vízre Baján. Estére lecsurogtunk Dunaújvárosig. Útközben gyönyörködtünk a tájban. Különleges növényzetet láttunk a Duna és a Tisza összefolyásánál. Vacsorára a Dunából frissen kifogott tonhalból készítettünk halászlét. Nagyon finom volt. Délután elhajóztunk Dobó István vára mellett.

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Fordító

Tudod-e, mit állítunk arról a személyről, aki:

magas lóról beszél valakivel

lándzsát tör valaki mellett

pálcát tör valaki felett

Gyűjts három, a fentiekhez hasonló szólásfeladványt! Cseréld ki a szólásaidat a padtársaddal, és értelmezzétek egymás példáit!

17. Az alany fogalma és fajtái

Gondolatébresztő

„Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.” (Arany János: Családi kör) Mi koppan? Mi hallgat el?

Nincsen rózsza tövis nélkül.

Mindenki a saját bőrét viszi a vásárra.

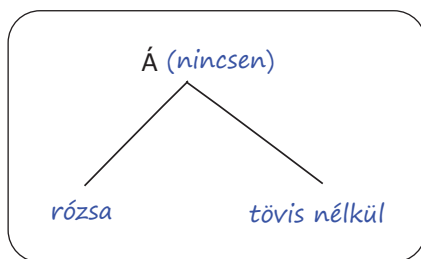
„Itt élned, halnod kell.” (Vörösmarty Mihály)

Sok kicsi sokra megy.

Járt utat járatlanért el ne hagyj!

1. Elemezzétek a fenti mondatokat! Gyűjtsétek ki a füzetbe szófajonként csoportosítva a *Ki? Mi? Kik? Mik?* + állítmány kérdésre felelő mondatrészeket!

AZ ALANY ■ A mondat alanya az a mondatrész, amiről az állítmánnyal állítunk vagy megállapítunk valamit. Például: *Nincsen rózsza tövis nélkül.* **Mi** nincsen? → **Rózsza** nincsen. Tehát a mondat alanya: *rózsza*. Az alany és az állítmány alárendelő szó szerkezetet alkot. Jelölése az ágrajzon A. Elemzéskor egy vonallal húzzuk alá.

2. A szólásokban milyen szófajokat találtatok az alany szerepében, és ezeken milyen ragok vannak?

AZ ALANY SZÓFAJA ÉS ALAKJA ■ Az alany **főnév** vagy **főnévi értékű** szó lehet. A főnévi értékű azt jelenti, hogy vannak olyan szavak, amelyek főnévként viselkednek a mondatban. Ilyen szófaj a főnevet helyettesítő névmás és a főnévi igenév. A mondatban főnévi értékű lehet sok más szófaj is, például az alkalmilag főnévvé vált melléknevek, számnevek, melléknévi igenevek vagy épp mondatzók.

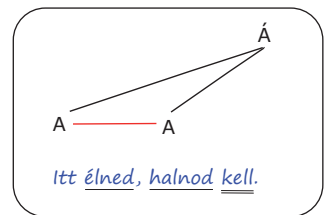
Ha egy **főnév** alany a mondatban, akkor **nem lehet rajta rag**: Nincsen rózsza tövis nélkül.

A **főnévi igenév** nem kaphat főnévi toldalékokat, de alanyként is megkaphatja a rá jellemző személyragokat: „Itt élned, halnod kell.” (Vörösmarty). Személyrag nélkül általános jelentése van, mindenkire vonatkozik: Tilos dohányozni.

AZ ALANY SZÓFAJA FŐNÉVI IGENÉV ■ Ha az alany főnévi igenév, akkor nem lehet a megszokott módon rákérdezni. Ilyenkor a főnévi igenevet érdemes gondolatban átalakítani: *Mi az, ami kell?* – *Élned, halnod.* *Mi az, ami tilos?* – *Dohányozni.*

A főnévi igenév alany lesz a következő igei állítmányok mellett: *kell, lehet, sikerül, illik.* A főnévi igenév alany lehet a névszói-igei állítmányok mellett is. Az állítmányok névszói része általában értékelő tartalmú melléknév: *jó, rossz, tilos, szabad, helyes, fontos, főlösleges, muszáj* stb.

AZ ALANY HALMOZÁSA ■ A halmozott állítmányhoz hasonlóan az alanyt is lehet halmozni. Ilyenkor az alanyok mellérendelő szó szerkezetet alkotnak. Például: „Itt élned, halnod kell.” (Vörösmarty)

AMIKOR HIÁNYZIK AZ ALANY ■ A legtöbb esetben az állítmánynak van alánya, de vannak olyan igei állítmányok is, amelyek mellé a mondatban **nem tudsz alanyt tenni**: villámlik, tavaszdodik, pirkad stb. Van néhány olyan is, amely mellé **odateheted az alanyt, de ez nem kötelező**: esik (az eső / a hó), beborul (az ég) stb. A felsorolt igék mindegyike az időjárással kapcsolatos.

Előfordulhat, hogy az elemzés során úgy tűnik, nincsen alany a mondatban. Ilyenkor az állítmányokban lévő **igék és segédigék személyragjai jelzik az alany számát és személyét**.

Ha az alany személyes névmás lenne, akkor azt a magyar nyelvben általában elhagyjuk a mondatból: (Én) Kimegyek.; (Te) Olvasni fogsz.; (Ő) MosogatØ.; (Mi) Kirándultunk volna.; (Ti) Erősek lesztek.; (Ők) Táncolnak.

Az alanyra ilyenkor az ige személyragja utal, az alany tehát nem hiányzik, csak épp **nem a mondat szerkezetében jelenik meg, hanem egy szóelem, az igei személyrag utal rá**. Mivel a mondatok mindig szöveggörnyezetben helyezkednek el, ezért a „hiányzónak” gondolt alanyok általában egy másik mondatban megtalálhatók: *Annamária a konyhában van.* (Annamária) Mosogat.

Ha nyomatékosítani szeretnénk az alanyt, akkor természetesen a személyes névmás is megjelenik a mondatban, ilyenkor ez lesz a mondat hangsúlyos része. Én megyek ki. Te fogsz olvasni. Mi kirándultunk volna. Ti lesztek erősek.

Mondatelemzésnél csak azokat az alanyokat kell az ágrajzban ábrázolnod, amelyek a mondatban is szerepelnek.

3. Írj egy-egy mondatot a megadott szavakkal úgy, hogy ezek a szavak legyenek a mondatok alanyai!

látnom

kutyák

valaki

kiabálni

kérdés

A MONDATOK ALANYÁNAK CSOPORTOSÍTÁSA ■ Az ige ragozása kapcsán, illetve a névmásoknál is találkoztál már a **határozottság** és a **határozatlanság** kérdésével. A mondatok alanyát is csoportosíthatjuk ebből a szempontból. Beszélünk **határozott**, **határozatlan** és **általános alanyról**.

HATÁROZOTT ALANY ■ Ebben az esetben **pontosan tudod**, hogy az alany mi(k)re vagy ki(k)re vonatkozik. A határozott alany lehet:

- tulajdonnév – *Piroska öltözködik.*
- határozott névelős főnév – *A kert szép.; A virágaim kinyíltak.*
- személyes névmás – *Te jössz?; Mi a boltban voltunk.; Ők feleltek.* (Ezek az alanyok általában elhagyhatók a mondatból.)
- mutató névmás – *Az kell.; Ez jó lesz.*

HATÁROZATLAN ALANY ■ Ebben az esetben **nem tudhatod pontosan**, hogy az alany mi(k)re vagy ki(k)re vonatkozik. A határozatlan alany lehet:

- határozatlan névelős főnév – *Egy felhő közeleg.*
- határozatlan névmás – *Valaki kiáltott.; Valamik leestek a polcraól.*
- számneves főnév – *Három lány csöngetett be.; Sok kutya kóborol.*
- névelő nélküli főnév – *Felhő közeleg.; Fiúk kiabálnak az utcán.*

Határozatlan a mondatból hiányzó alany, amikor többes szám harmadik személyű személyes névmás fejezné ki, de sem a szituációból, sem a szövegtörnyezetből nem tudjuk pontosan kideríteni, kire vonatkozik: (*Ők*) *Kifosztották a bankot.;* (*Ők*) *Megtalálták az eltűnt kislít.*

ÁLTALÁNOS ALANY ■ Ebben az esetben az alanyt azért nem ismerheted pontosan, mert **nem fontos, hogy kire vagy mire vonatkozik**. Bárki(k)re, bármi(k)re, mindenre vagy mindenkire vonatkozhat, de az ellentétükre is: semmire vagy senkire. Az általános alany lehet:

- határozott névelős, általános jelentésű főnév – *A világ tiszteli.; Az ember halandó.; Felhördült az ország.*
- általános névmás – *Bárki megértheti.; Semmi sem veszhet el.; Minden csodálatos.*

Az általános alany hiányzik a mondatból akkor, amikor személyes névmás fejezné ki, és általánosan vonatkozhat bárkire vagy épp mindenkire: (*Te*) *Lassan járj, tovább érsz!;* (*Mi*) *Védjük a természetet!;* (*Ti*) *Vágyjatok többre!;* (*Ők*) *Zalánnak nevezik.*

HÁZI FELADAT

1. Magyarázzátok el egymásnak, mit jelentenek az alábbi szólások, közmondások!

Ajándék lónak ne nézd a fogát!

Magas lóról beszél.

Átesik a ló túlsó oldalára.

Rossz lóra tesz.

Húzza a lóbórt.

Lovat ad alá.

Közös lónak túros¹ a háta.

2. a) Keresd meg az alanyt a fenti mondatokban!
b) Állapítsd meg az alany fajtáját!
c) Miért van a legtöbb esetben általános alany a szólásokban, közmondásokban?

Gondolatgyűjtő

Gondold végig, hogy az általad tanult idegen nyelvben hogyan jelenik meg az alany! Hasonlítsatok össze ebből a szempontból néhány magyar és idegen nyelvű mondatot!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Minden jó, ha LÓ a vége!

Keressetek -ló végződésű szavakat! Alkossatok velük mondatokat! Ügyeljetek az alany és az állítmány egyeztetésére!

¹kisebesegett, feltört

18. A tárgy fogalma és fajtái

Gondolatébresztő

Sorolj fel az alábbiakhoz hasonló szólásokat! Mi a humor forrása ezekben a mondatokban?
Nehogy már a fark csóválja a kutyát! Nehogy már a befőtt tegye el a nagymamát!

1. Mit jelentenek az alábbi szólások?

Könnyet facsar valakinek a szeméből.

Teszi a szépet.

A hal úszni szeret.

Téged ez ne érdekeljen!

Kettőt sem szól egy nap.

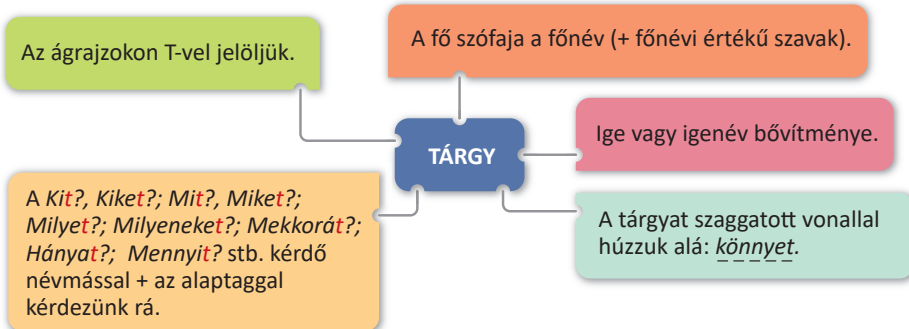
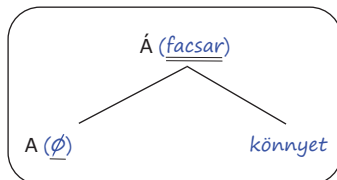
2. Elemezték a füzetben a fenti mondatokat! Gyűjtsétek ki páros munkában a füzetbe szófajonként csoportosítva a *Kit? Mit? Kiket? Miket? + állítmány* kérdésre felelő mondatrészeket!

A TÁRGY ■ A **tárgy** nevű mondatrész azt nevezi meg, akire vagy amire az igei állítmány (vagy az igei alaptag) által kifejezett cselekvés irányul, vagy ami a cselekvés eredményeképpen létrejön.

Könnyet facsar. Mit facsar? → Könnyet facsar.

A mondat állítmánya igei állítmány (*facsar*). A tárgyra a **kérdő névmások tárgyragos alakjaival** kérdezhetsz: *Kit?, Mit?, Kiket?, Miket?, Milyet?, Milyeneket?, Mekkorát?, Hányat?, Mennyit? + alaptag* stb.

Ha a tárgyas igéből igenet képzünk (pl. *néz* → *néző*, *ás* → *ásni*), a tárgy emellett is megjelenik: **filmet** *néző*, **kertet** *ásni* stb. A tárgyat az ágrajzokon T-vel jelöljük, és szaggatott vonallal húzzuk alá elemzéskor.

3. A szólásokban milyen szófajokat találtok a tárgy szerepében, melyek voltak ezek közül ragtalanok?

A TÁRGY SZÓFAJA ■ A tárgy kifejezhető:

- főnévvel (pl. *könnyet*), melléknévvel (pl. *szépet*), számnévvel (pl. *kettőt*); ragja: **-t**;
- főnévi névmással (*téged*Ø) rag nélkül, (*valakit*); ragja: **-t**;
- főnévi igenévvel (*úszni*Ø) rag nélkül.

4. a) Írj olyan mondatokat, amelyekben a következő szavak a tárgy mondatrész szerepét töltik be!

kutyát

szebbet

kérdezni

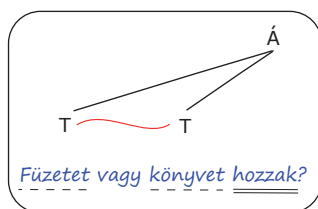
magad

negyediket

- b) Elemezd a mondatokat, majd készítsd el az ágrajzukat!

A TÁRGY HALMOZÁSA ■ A mellérendelő szó szerkezetet alkotó tárgyak esetén **halmozott tárgyról** beszélünk.

Füzetet vagy könyvet hozzak?

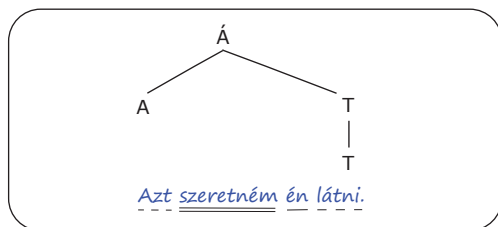

AMIKOR A TÁRGYNAK TÁRGY BŐVÍTMÉNYE VAN ■

5. Páros munkában elemeztétek és ábrázoltátok a következő szólást! Mondjátok el a jelentését! Érveljétek! Az ebben a mondatban lévő tárgyak egymással mellé- vagy alárendelő viszonyban vannak-e?

Azt szeretném én látni.

- igei állítmány: szeretném
- Ki** szeretné? **Én** szeretném.
- alany: én
- Mit** szeretnék?
- Látni** szeretném.
- tárgy: látni (fni.)
- Mit** látni? → azt látni
- tárgy: azt (nm.)

Csak a főnévi igenévvel kifejezett tárgynak (látni) lehet tárgy bővítménye (azt).

6. Vizsgáljátok meg a következő mondatokat! Melyik mondatrész bővítménye ezekben a tárgy? Miért lehetséges ez? Mi a szófaja az alanynak? Készítsétek el a mondatok ágrajzát a füzetbe!

Nehéz az izgalmas játékot abbahagyni.

Kutyát tilos póráz nélkül sétáltatni.

Érdemes figyelmeztetni a szemelődőket.

A TÁRGY FAJTÁI ■

7. Csoportosítsd a füzetedben a közmondások tárgyait aszerint, hogy a tárgy a cselekvés eredményeként jön létre, vagy a cselekvés rá irányul-e! Mondjátok el a közmondások jelentését is!

Sok szakács elsózza a levest.

Ki korán kel, aranyat lel.

Járt utat járatlanért el ne hagyj!

Árnyékáért becsülik a vén fát.

AZ IRÁNYTÁRGY ÉS AZ EREDMÉNYTÁRGY ■

A tárgyat csoportosíthatjuk az alaptag jelentése alapján. Ha az alaptagban kifejezett cselekvés

egy olyan tárgyra irányul, amely már a cselekvés előtt létezett, **iránytárgyról** beszélünk: pl. **levest** elsózza. Ha a tárgy az alaptagban kifejezett cselekvés eredményeként jön létre, **eredménytárgyról** beszélünk: pl. **aranyat** lel.

A HATÁROZOTT ÉS A HATÁROZATLAN TÁRGY ■ A tárgyat csoportosíthatjuk az alapján is, hogy a kommunikáció résztvevői tudják-e pontosan, kire vagy mire vonatkozik a tárgy jelentése. Ennek alapján megkülönböztetünk **határozott** (*Pétert hívta fel.*) és **határozatlan** (*Felhívott valakit.*) tárgyat.

8. a) Párokba rendeződve döntsétek el, melyik igealakkal helyesek a mondatok! Döntéseketek indokoljátok!

b) A helyes mondatokat írjátok le a füzetetekbe!

Egy szomszédot és Annamáriát érint/érinti a dolog.

Őt és még valakit megkérdezték/megkérdeztek.

Valamennyit, de nem olyan sokat kérek/kérem.

HÁZI FELADAT

1. Elemezd a füzetedben a következő mondatok tanult mondatrészeit! Ábrázold ágrajzon! Döntsd el, hogy iránytárgy vagy eredménytárgy található-e az alábbi mondatokban! Válaszodat indokold is meg!

Este csak salátát eszem.

Pali autókat rajzol.

Szeretnék gyerekeket tanítani.

Virágokból készítek koszorút.

Hétvégén kitararítom a lakásomat.

19. Gyakorlás, összefoglalás

1. a) Olvasd el az alábbi szövegrészletet! Nevezd meg a szövegben található mondatok fajtáit a beszélő szándéka szerint!

– Hát akkor figyeljete! Az egész falu azt a földet műveli meg, ami a hegy lábánál terül el. Na már most, hogy jutnak le az emberek a földre, hogy takarítják be a termést, és hogy szállítják a faluba? Na hogy?

– Természetesen számárháton [...].

– Ház ez az! [...] Eltüntetjük a szamarakat, és ezzel megbénul a falu élete. Ez nem emberrablás, hiszen csak szamarakról van szó.

(Gerald Durrell: Szamártolvajok – részlet)

- b) Melyik mondatfajtára nem találtál példát a szövegben?

2. Keresd meg a mondatok állítmányát, és állapítsd meg, hogy igei vagy névszói-igei állítmányok-e!

Nagyon boldog vagyok.

El fogok indulni a sakkversenyen.

Szeretek jókat beszélgetni a barátaimmal.

Kényelmes az új autónk.

Futva közeledett felénk.

Nem kérdeznéd meg tőle?

3. a) Jelöld a füzetedben aláhúzással a mondatok állítmányát és alanyát!
b) Határozd meg az állítmányok fajtáját és a mondatok alanyainak szófaját!

Anna orvos.

A kék a pirosnál is szebb.

Valaki mindig elfelejti becsukni a kertkaput.

Mi kerestünk tegnap este.

Ki kérdezi ezt a butaságot?

Itt nem illik hangosan beszélni.

4. Döntsd el, hogy határozott, határozatlan vagy általános alany van-e az alábbi mondatokban!

a) Emberek hangját hallottuk.

d) Házat vettek.

b) Valaki kopogtat.

e) Ők voltak itt tegnap is.

c) Figyeljünk egymásra!

f) Az egész világ rólad beszél.

5. Az alábbi szólások jelentésének megbeszélése után elemezzétek azokat a tárgy szempontjából! A füzetbe dolgozzatok!

Könnyet sem ejt érte.

Dobbal nem lehet verebet fogni.

Egyet lép előre, kettőt lép hátra.

Nem szeretne a bőrében lenni.

Láttam én már karón varjút!

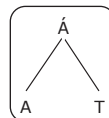
Boldogságot nem lehet pénzen venni.

a) Melyik alaptag bővítménye a tárgy?
Ágrajzon is ábrázzold!

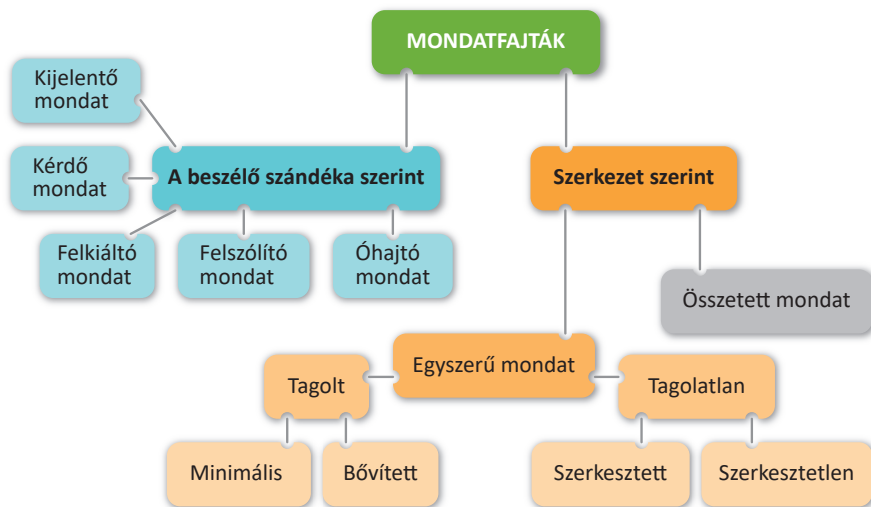
b) Mi a tárgy szófaja?

c) Milyen fajtájú a tárgy?

d) Melyik mondatához való a következő ágrajz?

Összefoglalásul a mondatfajtákat az első ábrán, az eddig tanult mondatrészeket a második ábrán láthatjátok.

Alany (A)

- Kérdése: főnevet helyettesítő *Ki?, Kik?; Mi?, Mik?* kérdő névmás + állítmány.
- Az állítmány bővítménye.
- A fő szófaja a főnév (+ főnévi értékű szavak).
- Fajtái: határozott, határozatlan és általános alany.
- Nem lehet rajta rag.

Állítmány (Á)

- A mondat központi, fő mondatrésze.
- Önállóan is alkothat mondatot.
- Fő szófaja az ige.
- Nem lehet bővítmény, ezért nyelvtani értelemben nem lehet rákérdetni.
- Fajtái: igei és névszói-igei állítmány.

MONDATRÉSZEK

A szó szerkezetet felépítő egységek.

Tárgy (T)

- Kérdése: a *Kit?, Kiket?; Mit?, Miket?; Milyet?; Milyeneket?; Mekkora-t?; Hányat?, Mennyit?* stb. kérdő névmás + alaptag.
- A fő szófaja a főnév (+ főnévi értékű szavak).
- Ige vagy igenév bővítménye lehet.
- Fajtái: a) iránytárgy és eredménytárgy; b) határozott és határozatlan tárgy.

20–21. A határozó fogalma és fajtái I. (hely-, idő-, mód- és állapothatározó)

Gondolatébresztő

Meséld el padtársadnak, milyen útvonalon és milyen hangulatban jöttél ma iskolába! Igyekezz minél pontosabban és szemléletesebben fogalmazni!

1. Köss jelentéseket a következő szólásokhoz! A füzetedbe dolgozz! Pl. A)-d)

A) Ki korán kel, aranyat lel.	a) gyorsan dolgozik
B) Sok kéz hamar kész.	b) mindenben hibát keres
C) Egyedül nem megy.	c) romlik az erkölcsi, fizikai állapota
D) A kákán is csomót keres.	d) a szorgalmas munka eredményes
E) Egyre lejjebb csúszik a lejtőn.	e) ha többen dolgoznak valamin, gyorsabban elkészül
F) Ég a keze alatt a munka.	f) összefogásra van szükség

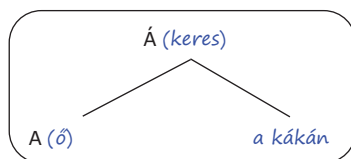
2. Elemeztétek a füzetben a fenti szólásokat! Gyűjtsetek ki csoportmunkában a füzetbe szófajonként csoportosítva a következőket!

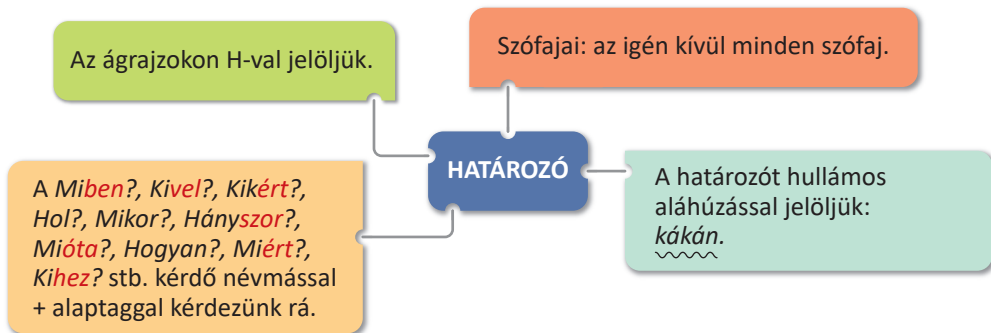
- Hol? Honnan? Hová?* + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészek
- Mikor? Mióta? Meddig?* + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészek
- Hogyan?* + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészek
- Hol? Honnan? Hová?* kérdésre felelő szó szófaja
- Mikor? Mióta? Meddig?* kérdésre felelő szó szófaja
- Hogyan?* kérdésre felelő szó szófaja

A HATÁROZÓ ■ A határozók az alaptagjuk jelentéséhez kapcsolódó **különbéle körülményeket jelölik**. Ezek a körülmények sokféle jelentéstípusba sorolhatók be. Kifejezhetsz vele például helyet: **kákán keres**, időt: **korán kel**, állapotot: **egyedül nem megy** és még sok másféle körülményt is. A határozói szerepet a főneveken különféle határozóragokkal fejezzük ki. A **kákán is csomót keres** mondatban is van egy ilyen szó: **kákán**. Kérdő névmással és az alaptaggal kérdezhetsz rá: **Hol keres?** → A **kákán keres**. A **kákán** határozó tehát itt az igei állítmányhoz kapcsolódik. A határozók kétféleképpen jelenhetnek meg a mondatban:

- igékhez vagy igenevekhez kapcsolódva: **lejjebb csúszik**, **korán kel**, **lejtőn csúszik**, **lassan sétáló**, **hajnalban ébredve** stb.
- névszókhoz (főnév, melléknév, számnév, névmás) és határozószókhoz kapcsolódva: **himnusz (az) emberhez**, **korán reggel** stb.

A határozókat az ágrajzokon H-val jelöljük, elemzéskor hullámos vonallal húzzuk alá.

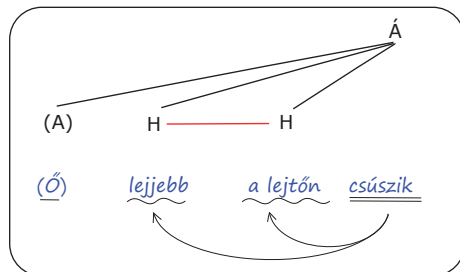

A HATÁROZÓK SZÓFAJA ÉS ALAKJA ■ A határozó szófaji szempontból a legváltozatosabb mondatrész. Lehet:

- **határozóragos** vagy **névutós főnév** (a kákán keres, a keze alatt ég), illetve **főnévi névmás** (abban bízva)
- **határozóragos melléknév** (szépen ír) vagy **melléknévi névmás** (olyanná lett olyan + vá)
- **főnévi igenév** (zuhanyozni ment, festetni készül)
- **határozói igenév** (ülve fogadta, énekelve gyülekeznek)
- **határozószó** (hamar kész; reggel jött; egyedül nem megy) vagy **határozószói névmás** (ott tanul)

A HATÁROZÓK HALMOZÁSA ■ A mellérendelő szó szerkezetet alkotó határozók esetén **halmozott határozóról** beszélünk.

Egyre lejjebb csúszik a lejtőn.

A SZAVAKON TÚL

Vásárló az eladónak: „Szeretném felpróbálni a piros ruhát a kirakatban.”
Mire az eladó: „Rendben, ha akarja, de van próbafülkénk is.”
Vizsgáld meg a viccet mondattonilag! Elemezd a vásárló mondatát!

HATÁROZÓFAJTA	KÉRDÉSEI	JELÖLÉSE	RAGJAI	NÉVUTÓI	HATÁROZÓSÓZI	IGENEVEI
helyhatározó (az alaptag jelentésének helyét fejezi ki)	<i>Hol? Honnan? Hová? Meddig?</i> + <i>alaptag</i>	H_h	-ban, -ben -ra, -re -ba, -be -ról, -ről -tól, -től -hoz, -hez, -höz -ig	alatt mögött mellett közül felé	feljebb lejjebb onnan	–
időhatározó (az alaptag jelentésének időbeli körülményét fejezi ki; időpontra, időtartamra, kezdetre és befejezésre utal)	<i>Mikor? Mióta? Meddig?</i> + <i>alaptag</i>	H_i	-kor -tól, -ig -ra, -re	óta át után előtt múlva alatt	most este tavaly korán	–
módhatározó (azt fejezi ki, hogy az alaptag jelentése milyen módon történik)	<i>Hogyan? Mi módon? Miképpen?</i> + <i>alaptag</i>	H_m	-ul, -ül -an, -en -val, -vel -képpen	nélkül szerint	hamar úgy	határozói igenév
állapothatározó (valaki vagy valami milyen állapotban van, milyen állapotból kerül ki, illetve milyen állapotba kerül)	<i>Hogyan? Milyen állapotba?</i> + <i>alaptag</i>	H_a	-an, -en -ul, -ül -ban, -ben	nélkül	egyedül külön együtt	határozói igenév

3. Bővítsd a következő mondatot a zárójelben megadott mondatrészekkel! A füzetedbe dolgozz! Készíts ágrajzot, és add meg a bővített mondatod mondatrészeinek szófaját, kifejezőeszközét!

Tamás vásárolt. (H_p , H_h , H_m , H_a)

4. A **módhatározó** és az **állapothatározó** megkülönböztetése.
Érvelj! Miért nehéz megkülönböztetni egymástól ezt a két határozót?
Legalább két érvet mondj!

Hogyan? + alaptag

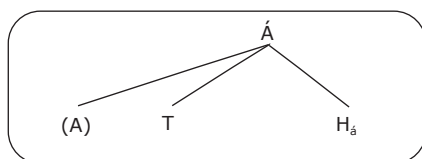
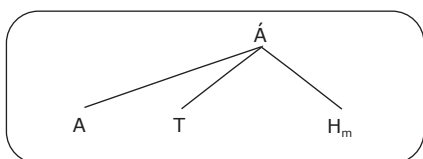
„György az édesanyját *hidegen* köszönté”. A gyümölcslevest *hidegen* esszük.
(Arany János)

Hogyan köszönté?

hidegen Ez a cselekvés módja.

Hogyan esszük?

hidegen A határozó itt is az állítmány bővítője, de nem az állítmányra vonatkozik. Itt nem a cselekvése hideg, hanem a gyümölcsleves, ezért állapotot fejez ki.

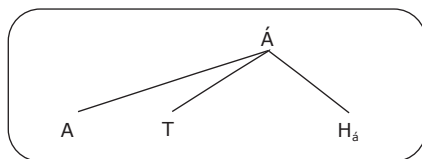

5. Érvelj mondatba foglalással, hogy a következő szópárok jelentése eltérő!
egyhangúan-egyhangúlag; lévén-révén
6. Milyen eszközökkel fejezik ki a határozókat az általad tanult idegen nyelvben?
Vannak-e ragos főnevek?

HÁZI FELADAT

1. a) A következő szólásokat, közmondásokat értelmezés után elemezd a *kiemelt mondatrészek* szerint!
b) Add meg a mondatrészek kifejezőeszközét, szófaját!
c) Keresd meg az alábbi ágrajzhoz tartozó mondatot!

- (1) *Ki-ki a maga háza előtt söpörjön!*
- (2) *Holnap is nap lesz!*
- (3) *Lakva ismeri meg egymást az ember.*
- (4) *Keresve sem találni jobbat.*

22. A határozó fajtái II. (társ-, eszköz-, ok- és célhatározó)

Gondolatébresztő

Melyik közmondásunk jelentése a következő: nem érdemes kifecsegni a terveinket, mert nem biztos, hogy sikerül megvalósítanunk. Kulcsszó: *dobbal*.

1. A következő közmondások, szólások határozóiból válasszatok ki egy-egy példát, és mondjátok meg, a táblázat melyik rovatába valók! Választásotokat páros munkában indokoljátok! Mondjátok el az állandósult szókapcsolatok jelentését is!

Többet ésszel, mint erővel!

Mehet Kukutyinba zabot hegyezni.

Nem jó az urakkal egy tálból cseresznyét enni.

Árnyékaért becsülik a vén fát.

HATÁROZÓFAJTA	KÉRDÉSEI	JELÖLÉSE	RAGJAI	NÉVUTÓI	HATÁROZÓSZÓI	IGENEVEI
társhatározó (azt jelöli, hogy valaki vagy valami kinek vagy minek a társaságában van, volt vagy lesz)	<i>Kivel (együtt)? Mivel? (együtt)</i> + <i>alaptag</i>	H _t	-val, -vel	együtt	-	-
eszközhatározó (azt jelöli, hogy milyen eszközzel megy végbe az alaptagban megjelölt cselekvés, történés)	<i>Kivel? Mivel? Mi által?</i> + <i>alaptag</i>	H _e	-val, -vel	által útján	-	-
okhatározó (valaminek az okát jelöli meg)	<i>Miért? Mi okból? Mi miatt?</i> + <i>alaptag</i>	H _o	-ért, -ból, -ből	miatt	-	-
célhatározó (valakinek vagy valaminek a célját jelöli meg)	<i>Miért? Mi célból? Mi végett?</i> + <i>alaptag</i>	H _c	-ért, -ra, -re	végett	-	főnévi igenév

2. Az **eszközhatározó** és a **társhatározó** megkülönböztetése.

Érvelj! Miért nehéz megkülönböztetni egymástól ezt a két határozót?

Legalább két érvelést mondj! Használd fel a következő szólásokat a magyarázatodban!

Bottal ütheti a nyomát.

Együtt dobban a szíve valakivel.

3. a) Elemezd a következő mondatokat a füzetedben!

*Palival javították meg a bicikliket.
Előadásokkal neveztek a versenyre.
Egy kötéllel húzták ki a vízből.
A testvérével utazott el Debrecenbe.*

- b) Alakítsd át a mondatokat úgy, hogy a társhatározókat eszközhatározókra, az eszközhatározókat pedig társhatározókra cseréled le!

4. Érvelj! Lehet-e az eszközhatározó személy, és a társhatározó élettelen?

Használd fel a következő mondatokat a magyarázatodban!

*Ali basa egy követ által üzent hadat a magyaroknak.
A homokszem a vízzel együtt bejut a kagylóba.*

5. Ismételjük át a -val, -vel rag helyesírását a megadott példákkal!

Miért ez a helyes írásmód?

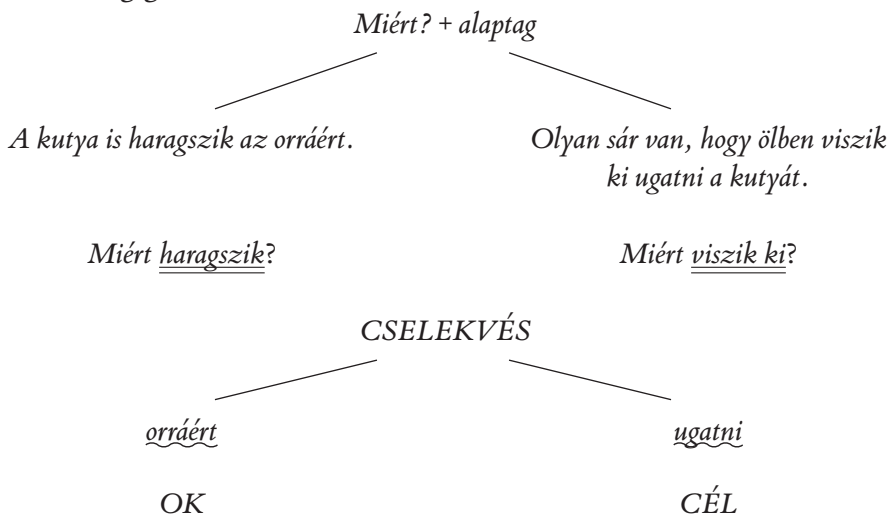
késsel, fagylalttal, királlyal, l-lel, méhvel, Móriczcal, Papp-pal, Mariann-nal, tollal

6. Az okhatározó és a célhatározó megkülönböztetése.

Érvelj! Miért nehéz megkülönböztetni egymástól ezt a két határozót?

Legalább két érvet mondj!

Gondold végig a következőket!

Az ok időben mindig megelőzi az okozatot. Az ok- és célhatározó felismerésében segíthet, ha megfigyeled, hogy megelőzik-e az alaptagjukban kifejezett cselekvést, történést, vagy pedig követik. **Az okhatározók megelőzik, a célhatározók viszont követik.**

HÁZI FELADAT

1. Nem mindegy!

kedvel – kedvvel

könyvel – könyvvvel

Foglald mondatba a szavakat! Milyen mondatrészek szerepét töltik be? Dolgozz a füzetedbe!

2. a) Elemezd a következő mondatokat a tanult módon!

A háború miatt terveink meghiúsultak.

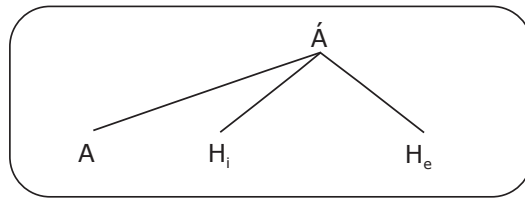
Kitartóan harcolj a győzelemért!

b) Készítsd el az elemzett mondatok ágrajzát!

3. Mondatszerkesztő

Az alábbi mondatrészekhez szerkessz egy mondatot!

időhatározó eszközhatározó alany állítmány

TÁRSASJÁTÉK

Ismeritek a *Beugró* című műsor *Váltóláz* nevű feladatát? A résztvevők egy előre megadott helyzetet dolgoznak fel, miközben a játékvezető újabb és újabb utasításokat kapnak arról, hogyan alakítsák tovább a játékot.

Írjatok fel A4-es lapokra nagybetűkkel, jól láthatóan különböző módhatározókat (pl. *bájosan*, *dühödten*, *kimérten*). Válasszatok egy játékvezetőt, aki ezekkel a táblákkal fogja irányítani azokat a szereplőket, akik a következő jelenetek egyikét játsszák el:

- Anya és gyereke beszélgetnek, a gyerek házibulit szeretne szervezni, míg a szülők elutaznak. Az anya hallani sem akar róla.
- Szállodában recepciós és vendég beszélgetése: a vendég állítása szerint ő semmit nem fogyasztott a minibárból, éppen ezért fizetni sem hajlandó érte. A recepciós viszont ezt másként látja.

23. A határozó fajtái III. (rész- és állandó határozó; a határozók irányhármassága)

Gondolatébresztő

Figyeld meg a határozók jelentését az alábbi szólásokban, állandósult szókapcsolatokban!

A cinege is örül a tökmagnak.

Aranyhidat épít a futó ellenségnek.

A sas nem legyekre vadászik.

A keze nyomára ismer.

Vigyáz a bőrére.

- Csoportosítsátok az állandósult szókapcsolatokat fajtájuk szerint!
- Elemézzétek a füzetben a fenti állandósult szókapcsolatokat!
 - Gyűjtsetek ki csoportmunkában a füzetbe szófajonként csoportosítva *Kinek?* *Minek a számára, részére?* + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészeket!
 - Melyik határozói körülményt kifejező szavakra nem lehet tipikus kérdéssel rákérdezni?

HATÁROZÓFAJTA	KÉRDÉSEI	JELÖLÉSE	RAGJAI	NÉVUTÓI	HATÁROZÓSZÓI	IGENEVEI
részeshatározó (azt jelöli, hogy az alaptagban megjelölt cselekvés, történés kinek vagy minek a részére megy végbe)	<i>Minek? Kinek?</i> <i>Kinek, minek a számára, részére?</i> + <i>alptag</i>	H _r	-nak, -nek	számára részére	-	-
állandó határozó (szorosan hozzákapcsolódik az alaptagban megjelölt cselekvéshez, történéshez, nem hagyható el, kötelező vonzat)	<i>nincs jellemző kérdése</i>	H _{ad}	mindig ugyan- azzal a raggal kapcsoló- dik az alaptag- hoz	mindig ugyanazzal a névutóval kapcsolódik az alaptaghoz	-	-

- Keresd ki a részeshatározókat a következő versrészletekből, verscímekből! Ábrázold a füzetedben!
Szerenád Ilonkának (Dsidá Jenő) „Szép napkeletnek
Szerelemnek rózsafája (Petőfi Sándor) *Viránya lelkem...*” (Petőfi Sándor)
„Uraságnak fagy a szőlő” (József Attila)
 - Érvelj a következő megállapítás mellett, vagy cáfold azt! A *-nak*, *-nek* ragos névszó a mondatban mindig részeshatározó.
- Melyik alaptaghoz tartoznak a következő állandó határozók? A füzetbe írájatok le!
BÍZIK MEGBÍZIK BEÜL ELKÉSZÜL
EREJÉVEL KÉSZBE CSILLAGÁBAN BARÁTJÁBAN

A HATÁROZÓK IRÁNYHÁRMASSÁGA ■ A határozókra jellemző az úgynevezett irányhármasság. Ezt legkönnyebben a helyhatározókkal kapcsolatban értheted meg, amelyek kifejezhetik, hogy a cselekvés *honnan* indul ki, *hol* megy végbe, és *hová* (vagy *merre/meddig*) tart. Az időhatározóknál ugyanez így fest: *mióta?* – *mikor?* – *meddig?* A határozók az irányhármasság szerint kifejezhetnek előzményt, tartamot vagy végpontot. Az előzményhatározó a cselekvés előtti, a tartamhatározó a cselekvés közbeni, a véghatározó a cselekvés utáni körülményekre utal. Nem minden határozótípusnál teljes a háromirányúság. Az alábbi táblázatban néhány fontosabb határozó irányhármasságát figyelheted meg.

	ELŐZMÉNYHATÁROZÓK	TARTAMHATÁROZÓK	VÉGHATÁROZÓK
hely	<i>szobából</i> (jön)	<i>szobában</i> (van)	<i>szobába</i> (megy)
idő	<i>négytől</i> (hívja)	<i>négykor</i> (hívja)	<i>négyig</i> (hívja)
állapot	<i>a betegségből</i> (kilábal)	<i>riadtan</i> (kiált)	<i>mosolyba</i> (csomagolja)
ok-cél	<i>a feladattól</i> (megijedt)	–	(harcol) <i>a győzelemért</i>

HÁZI FELADAT

- Írd ki a következő versrészletből a részeshatározós és az állandó határozós szerkezeteket!

Kosztolányi Dezső: Mostan színes tintákról álmodom

„Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek [...]
mindig-mindig írnék,
kézzel húgomnak, anyámnak arannyal.
arany-imát írnék az én anyámnak...”

- Szövegalkotási feladat
Te kinek írnál levelet? Milyen színű tintával? Miért? Írj 6–8 mondatos fogalmazást róla! Adj címet is a szövegnek!

24. Gyakorlás, összefoglalás

1. a) Kérdezz rá a következő határozós szó szerkezetekben a határozóra!
b) Csoportosítsd a határozókat az alapján, hogy határozóragos névszó vagy névutós névszó fejezi ki a körülményt!

veszekszik a testvérével

gyorsan fut

az asztal alatt találta

tavasza óta nem láttam

a dugó miatt késtem el

szomorúan néz

2. Hány határozó van a következő mondatokban? Elemezd és ábrázold a mondatok szerkezetét a füzetedben!

Hajnalban kedvetlenül csipogtak a verebek a bokorban.

Kimerülten, de rendíthetetlenül vánszorogtak a kastély felé.

Jókedvűen indultunk sétálni.

Bízom benned és Piroskában.

3. a) Olvasd el Zalán levelét, amelyet barátnőjének írt!

Hazám határait hátrahagyva három hétig hajózártam. Hetedikén, hétfőn hárman Hédivel, Hugóval (holland házaspár) Hágából Helsinkibe hajóztunk. Hédi horgolt, hímzett. Hugó heverészett, hálólhelyére húzódtott. Hajónkat hamarosan hömpölygő hullámok háborították, halászcónakként himbálták. Huszonharmadikán hangversenyen Händel, Haydn hegedűversenyét hallgattuk. Havazik Helsinkiben, Hágában. Hó hull háztetőkre, hidakra, halpiacokra. Hőmérőnk higanyszála hajnalban húszig húzódik. Háromnegyed hétkor hosszsan hangzik Helsinkie harangszava. Hangulatos hotelünk helyiségeiben, hálószobáiban hintaszékek, heverők háziszóttesekkel. Hideg hétköznapokon holdfénynél hógolyózunk, hokizunk. Hosszú hontalanságomból húsvétra hazaérkezem hozzád Hevesre helikopterrel vagy hajóval.

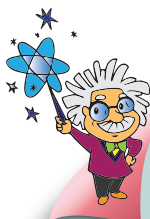
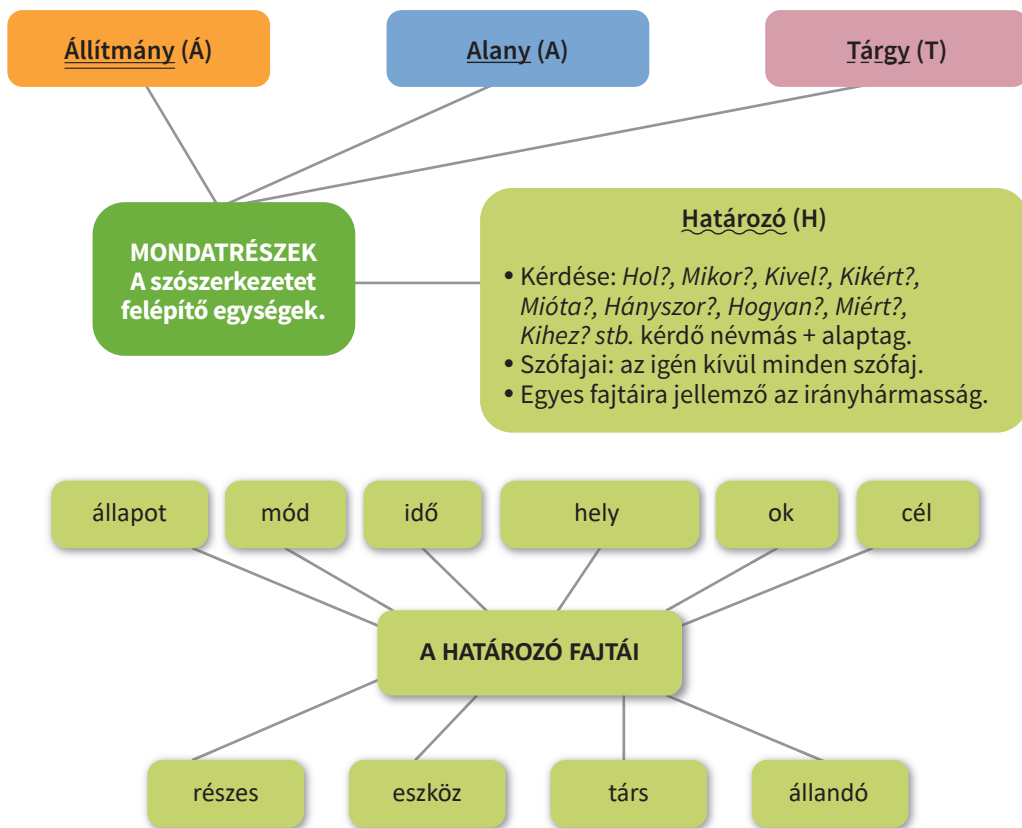

- b) Tegyé fel kérdéseket a határozóval kifejezett eseményekre!
- c) Írd ki a füzetedbe a határozós szó szerkezeteket!

4. Írjatok páros vagy csoportmunkában egy-egy egyszerű mondatot úgy, hogy a felsorolt határozókat a megadott kifejezőeszköz segítségével adjátok meg! Készítsetek a füzetetekbe ágrajzot hozzájuk a helyes összefoglaló táblázatból!

a) H_i (ragos névszó)	f) H_t (ragos névszó)
b) H_m (határozói igenév)	g) H_r (ragos névszó)
c) H_a (határozószó)	h) H_o (névutós névszó)
d) H_c (főnévi igenév)	i) H_{ad} (ragos névszó)
e) H_h (névutós névszó)	

Összefoglalásul az eddig tanult mondatrészeket az első ábrán, míg a megismert határozófajtákat a második ábrán láthatjátok.

Zalán leveléhez hasonlóan találjatok ki új történeteket más kezdőbetűkkel! Olvassatok fel néhány megoldást, és értékeljétek, kié lett a legszellemesebb!

25. A jelző fogalma és fajtái I. (minőség- és mennyiségjelző)

Gondolatébresztő

Piros csíkos cinkcsészében cukros csirkecomb. Ismételjétek hangosan a nyelvtörőt! Törekedjétek a tökéletes kiejtésre!

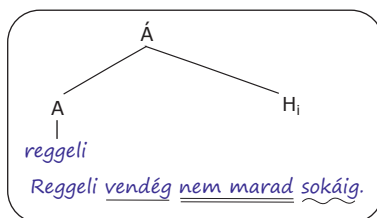
1. Köss jelentéseket a következő szólásokhoz! A füzetedbe dolgozz! Pl. B)-e)

A) Néma gyerekek anyja sem érti a szavát.	a) a reggeli eső hamar eláll
B) Sok kéz hamar kész.	b) elejétől a végéig
C) Ép testben ép lélek.	c) meg kell mondanunk, mit szeretnénk, hogy segíteni tudjanak
D) Zöld ágra vergődik valakivel.	d) az egészséges életmód hat a lelkiállapotra
E) Első betűtől az utolsóig elolvasta.	e) ha többen dolgoznak valamin, gyorsabban elkészül
F) Reggeli vendég nem marad sokáig.	f) megold egy nehéz helyzetet

2. Elemezzétek a füzetben a fenti szólásokat! Gyűjtsétek ki csoportmunkában a füzetbe szófajonként csoportosítva!

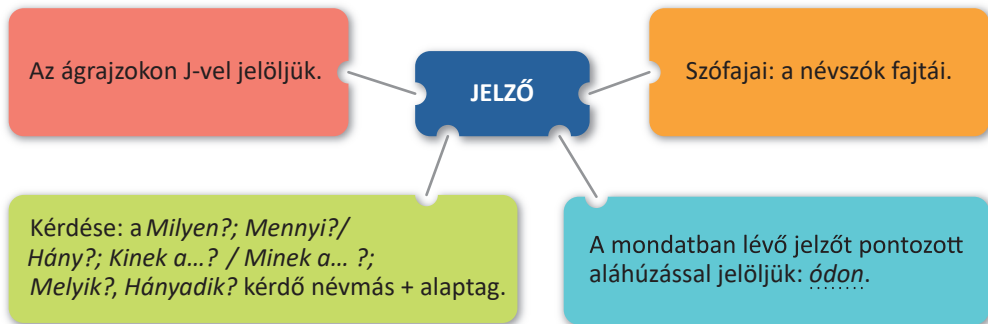
- Milyen? + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészek
- Mennyi? + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészek
- Kinek a...? / Minek a...? + *alaptag* kérdésre felelő mondatrész
- Milyen? kérdésre felelő szó szófaja
- Mennyi? kérdésre felelő szó szófaja
- Kinek a...? / Minek a...? + *alaptag* kérdésre felelő szó szófaja

A JELZŐ FOGALMA ■ A **jelzők** általában **főnévvel kifejezett mondatrészekhez** kapcsolódnak. *Reggeli vendég* szókapcsolatban a *reggeli* a *vendég* főnév bővítménye, így kérdezhetsz rá: **Milyen** vendég? → **Reggeli** vendég. *Reggeli vendég nem marad sokáig.*

A jelző ebben a mondatban az *alaptag* (*vendég*) minőségét fejezi ki. A jelző ezenkívül az *alaptag* mennyiségét és birtokosát is kifejezheti.

A jelzőt az ágrajzon J-vel jelöljük, elemzéskor pontozott vonallal húzzuk alá.

A jelzők fajtái: **minőségjelző**, **menyiségjelző**, (**kijelölő jelző**), **birtokos jelző**. A jelző alaptagját szokás így nevezni: **jelzett szó**. A magyar nyelvben a **jelző általában megelőzi a jelzett szót**.

A MINŐSÉGJELZŐ ■ Figyeld meg: *néma* gyereknek, *ép* testben, *zöld* ágra, *lemenő* nap, *pad alatti* könyv. A minőségjelző a **jelzett szó** valamely **tulajdonságát**, ismertetőjegyet fejezi ki. Jellemző kérdése: *milyen?* **Jele: J_{mi}**

Bizonyos minőségjelzők **kijelölő szereppel** rendelkeznek, egyetlen egyedre korlátozzák a jelzett szó jelentését: *reggeli vendég* (az összes vendég közül a reggeli). Jellemző kérdése: *melyik?*

A MINŐSÉGJELZŐ SZÓFAJA ■ A mondatban általában melléknevek vagy melléknévi értékű szófajok lesznek minőségjelzők, ritkábban főnevek is lehetnek:

- melléknév – *okos diák, furfangos ember, zöld függöny*
- melléknévi igenév – *lemenő nap, szakadt ing*
- melléknévi névmás – *ilyen út, olyan kérés*
- főnév – *szomszéd gyerek, Duna folyó*

3. Figyeljétek meg az *okos* szó mondatbeli szerepét! Érveljétek! Milyen mondatrészi szerepben állhat a *Milyen?* tulajdonságot kifejező melléknév? A füzetben elemezd a mondatokat!

- a) Csata után *okos* a magyar.
- b) Más kárán tanul az *okos*.
- c) Jó az *okos* ember a háznál.

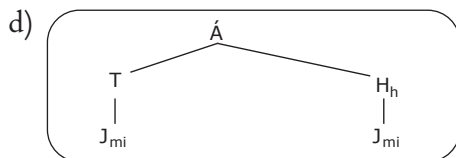
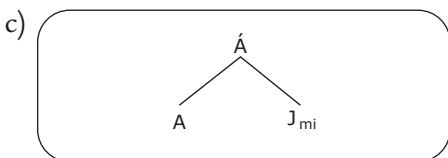
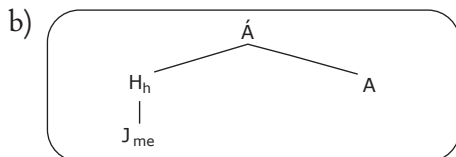
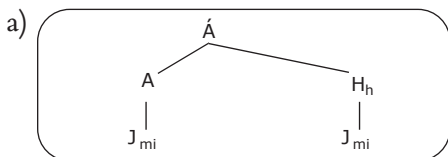
A MENYISÉGJELZŐ ■ Figyeld meg: *sok* kéz, *rengeteg* ember, *annyi* függöny, *bármennyi* kenyér. A mennyiségjelző a **jelzett szó** valamely **menyiségi tulajdonságát**, ismertetőjegyet fejezi ki. A mennyiségjelző jelzett szava mindig egyes számban van. Jellemző kérdései: *Mennyi?; Hány?* **Jele: J_{me}**

A mennyiségjelzőnek is lehet **kijelölő szerepe**: *első* betű, *hetedik* sor, *akárhányadik* fejezet. Jellemző kérdése: *Hányadik?*

A MENNYISÉGJELZŐ SZÓFAJA ■ A mondatban általában számnevek vagy számnévi értékű szófajok lesznek minőségjelzők, ritkábban főnevek is lehetnek:

- számnév – *öt diák, rengeteg ember, első helyezett*
- számnévi névmás – *annyi alma, valamennyi búza*
- főnév – *egy csapat őz*

4. Párosítsátok a következő mondatokhoz az ágrajzokat!

1. Azokat az embereket hívd meg születési buliba!
2. Az okos diák felszállt a hajnali gyorsra.
3. Annamária szorgalmas diák volt.
4. Akárhányadik fejezetben is lehet a történet.

HÁZI FELADAT

1. Keressetek Petőfi Sándor *Szeptember végén* című versének első versszakából öt minőségjelzős szó szerkezetet!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Kakukktojás

Keress meg minden sorban azt a szót, amelyik nem szinonimája a másik háromnak, jelentése ugyanakkor összefügg velük!

körülményes, precíz, pedáns, alapos

okos, eszes, tanult, jó eszű

agyafűrt, rafinált, tapasztalt, furfangos

rászed, félrevezet, becsap, hiteget

zabolátlan, féktelen, vehemens, különc

Válassz ki minden sorból egy szót, majd írd velük egy kerek történetet a füzetedbe!

26. A jelző fogalma és fajtái II. (értelmező és birtokos jelző)

Gondolatébresztő

Figyeld meg, hogyan fogalmazza meg a költő a köznapi mondatot! *A király rettenetes parancsot ad. „Parancsot ad, király, rettenetest.”* (Arany János) Hová került a jelzett szóhoz képest a minőségjelző?

1. Zsoltot otthon édesanyja megbízta a következővel:
Menj el a boltba délután! Vegyél egy kiló almát és fél tucat tojást! A pékségből hozz két ropogós perecet!
A boltba menet Zsolt sorolta, mit kell vennie:
Veszek almát, (Mennyit?).
Veszek tojást, (Mennyit?).
A pékségből hozok perecet, (Hányat?), (Milyet?).
A füzetedbe leírva egészítsd ki a mondatokat! A példák alapján mondd el a minőség- és mennyiségjelző formai és szófaji jellemzőit akkor, ha a jelzett szó után áll!

AZ ÉRTELMEZŐ JELZŐ ■

„Madarat, nem egyet, százat is meglőnek.” (Arany János: *Mátyás anyja*)

Ha nem a versben olvassuk, így hangzik:

Nem egyet, hanem százat madarat is meglőnek.

Ha a minőség- vagy mennyiségjelző a jelzett szó után áll, akkor **értelmező jelző** a neve.

Jellemzői:

- felveszi a jelzett szó ragját: madarat, nem egyet, százat
- a jelzett szó után áll
- írásban vessző választja el a jelzett szótól
- szóban szünet választja el a jelzett szótól
- jelölése: J_é

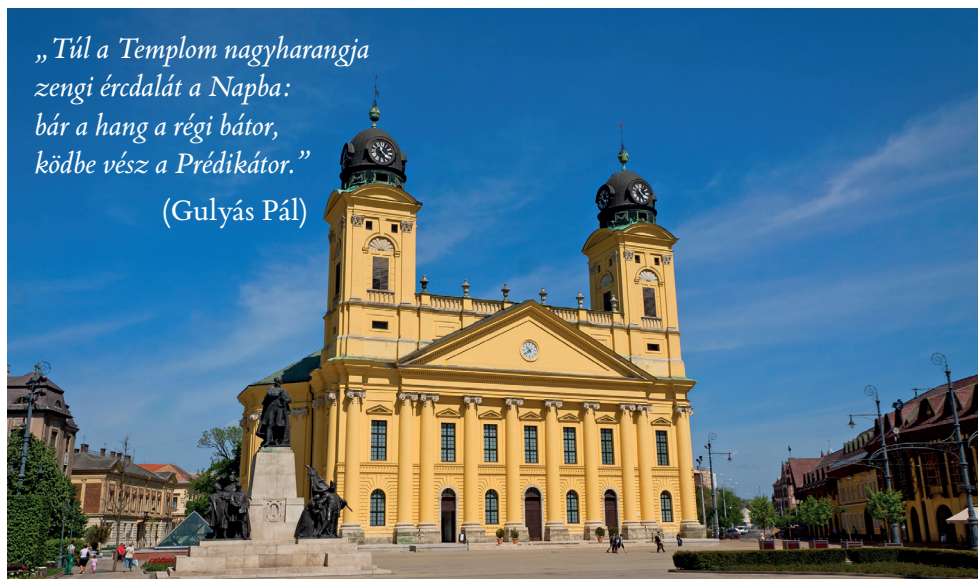
Az értelmező jelző szófaja: melléknév, főnév, számnév. Az értelmező lehet több szóból álló kifejezés: a Balaton, a magyar tenger.

2. Értelmezők az országokhoz, városokhoz kapcsolva.
Írd le a füzetedbe, milyen értelmezők tartoznak a következő földrajzi helyekhez!
Pl. A)-b)

A) Finnország,	a) a kálvinista Róma.
B) Debrecen,	b) az ezer tó országa.
C) Párizs,	c) a cárok városa.
D) Szentpétervár,	d) a fények városa.
E) Passau,	e) a három folyó városa.

3. Gulyás Pál verséből írátkot ki páros munkában a füzetbe a
- Kinek a...? / Minek a...? + *alaptag* kérdésre felelő mondatrészt!
 - Mi a Kinek a...? / Minek a...? + *alaptag* kérdésre felelő szó szófaja?

„Túl a Templom nagyharangja
zengi ércdalát a Napba:
bár a hang a régi bator,
ködbe vész a Prédikátor.”
(Gulyás Pál)

A BIRTOKOS JELZŐ ■ Figyeld meg: *a diák padja* – *diáknak a padja*, az *utca széle* – az *utcának a széle*, *Pali könyve* – *Palinak a könyve*. A birtokos jelzős szó szerkezetek alaptagját **birtok**nak, bővítményét **birtokos**nak nevezzük: *pad* (birtok) – *diák* (birtokos). A birtokon mindig van birtokos személyjel: *padja*, *széle*, *könyve*. A birtokos személyjeles főnévhez mindig kapcsolódik egy birtokos jelző. A birtokos jelzős szerkezet lehet rövid: *apa kalapja*, vagy hosszú: *apának a kalapja*. Jellemző kérdése: *Kinek a...?*; *Minek a...?*
A birtokos jelző jelölése: J_{bi}

A BIRTOKOS JELZŐ SZÓFAJA ■ A mondatban főnevek és főnévi értékű szavak lehetnek birtokos jelzők:

- főnév – *a diák padja*, *a repülő szárnya*
- főnévi névmás – *a mi ügyünk*, *azoknak a kertje*
- főnevesült szófajok – *a jó szinonimája*
- főnévi igenév – *ideje indulni* (*Minek van ideje?* → *Az indulásnak.*)

4. A birtokos jelző és a részeshatározó megkülönböztetése.
Vizsgáljátok meg a következő szólásokat, közmondásokat!

A) Add meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené!	a) a kártya
B) Apja fia.	b) egészen olyan, rá hasonlít
C) Az asztalfióknak ír.	c) mindenkinek meg kell adni, ami neki jár
D) Aki másnak vermet ás, maga esik bele.	d) nem jelennek meg az írásai
E) Az ördög bibliája.	e) magát juttatja bajba, aki másnak akar rosszat

- a) Páros munkában párosítsátok őket a jelentéssel! Pl. E)-a)
b) Írjátok ki belőlük a füzetbe a következő csoportosítás szerint a *Kinek a...? / Minek a...? + alaptag* kérdésre válaszoló szókapcsolatokat!

<i>Kinek a...? / Minek a...? + alaptag</i>	
az alaptag szófaja	
főnév	ige
?	add meg a császárnak

- c) Fogalmazzátok meg mikor J_{bi} , és mikor H_r a *Kinek a...? / Minek a...? + alaptag* kérdésre felelő ragos névszó?

5. Gondolkozz! A következő szólásokban mit fejez ki a részeshatározó? Mi a szófaja az alaptagnak?

Gyáva_{mi} népnek, nincs hazája.
Akinek_r van füle a hallásra, hallja.
A pénznek_r nincs szaga.

6. Nyelvhelyesség, helyesírás

- a) Foglald mondatba az alábbi szavakat úgy, hogy kiderüljön a jelentésük!
estéje – estélye
b) Indokold! Mit jelent, fogalmazd meg! Melyik a helyes kifejezés?
- az emberéletnek az útjának a delén
 - az emberélet útjának delén

HÁZI FELADAT

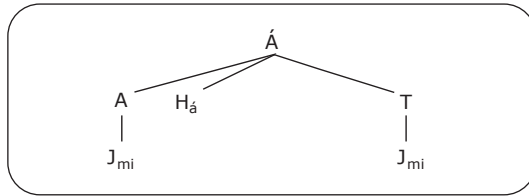
1. Gyűjts a füzetedbe értelmezőjelzős kifejezéseket a történelemből! Pl. Hunyadi János, a törökverő.

2. Melyik ágrajz melyik mondathoz illik? Indokold!

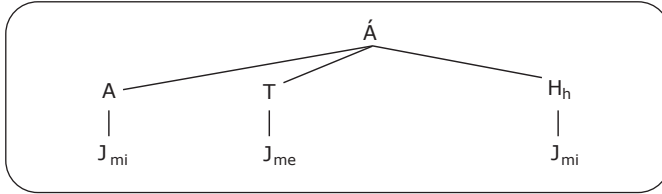
1. Annamária szeretne volna kölcsönkérni Zalán biciklijét.
2. A tisztás szélén lakott a vasorrú bába testvére.
3. A meggondolatlan Zalán három egyszarvút rajzolt a könyvtári könyvbe.
4. Az egykedvű Pali komótosan festi a zöld kerítést.

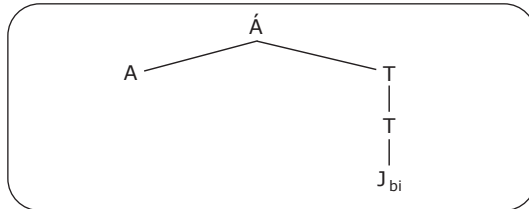
A)

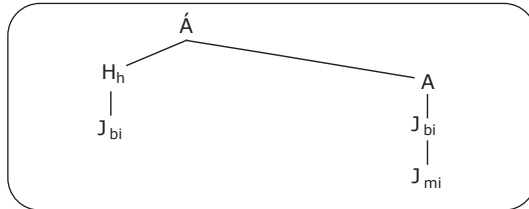
B)

C)

D)

27. Gyakorlás, összefoglalás

1. Illeszd össze az alábbi mondatrészleteket úgy, hogy megkapd az elrejtett négy közmondást! Készítsd el a közmondások mondatrészi elemzését aláhúzással és ágrajzzal a füzetbe!

Sok víz lefolyt

lesz szalonna.

tehén fekete.

Ebül szerzett jószág

Kutyából nem

Sötétben minden

ebül vész el.

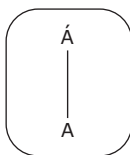
azóta a Dunán.

2. a) Elemezd aláhúzással az alábbi mondatokat a füzetedben!

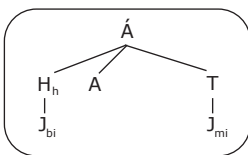
1. *Nem lenne jobb az udvaron kirázni a takarókat?*
2. *Bátraké a szerencse.*
3. *A múzeum lépcsőjáról az emberek nem láthatták az utcai eseményeket.*
4. *A múlt hónapban Zalán Palival nézte meg a kiserdő madáretetőit.*
5. *Sok baba közt elvész a gyerek.*
6. *Bárki elvállalhatta volna ennek a színdarabnak a rendezését.*

- b) Párosítsd a mondatokat az ágrajzokkal!

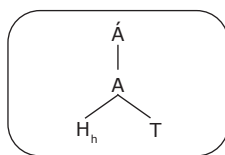
A)

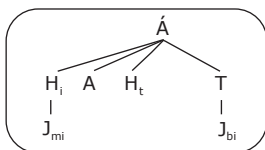
B)

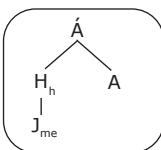
C)

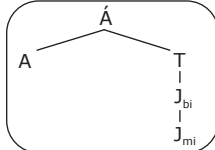
D)

E)

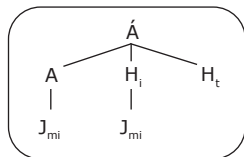
F)

3. Pótold a hiányzó vesszőket *Az elrejtett kincs* című cigány népmeséből származó mondatokban!

- *A karavánok ott álltak meg a lovaskocsijaikkal ott tanyáztak ott főztek ott ettek.*
- *Együtt ültek beszélgettek szót váltottak erről is meg arról is.*
- *Egyszer csak a fa mellett illetve a fa tövénél kilobbant a földből egy hatalmas zöld láng.*
- *Azon a helyen elrejtett aranypénznek vagy kincsnek kell lennie!*
- *Bizony az ördög piros öltözetet viselt: piros csizmát piros nadrágot piros kabátot piros sapkát és piros szarvakat!*

4. Szerkessz mondatot az ágrajzhoz a füzetedbe! Páros munkában ellenőriztétek!

5. Az összefoglaló ábra segítségével mondd el, mit tudsz a jelzőkről!

Jelző (J)

- Kérdése: *Milyen?*; *Mennyi?* + alaptag; */ Hány?*; *Kinek a...?* */ Minek a...?*; *Melyik?*, *Hányadik?* kérdő névmás + alaptag.
- Szófajai: a névszók fajtái.
- Általában megelőzi a jelzett szót.

HÁZI FELADAT

1. Szerkessz mondatokat a megadott szempontok szerint!

- a) a minőségjelző szófaja melléknév
- b) a minőségjelző szófaja sorszámnev
- c) a minőségjelző szófaja főnév
- d) a minőségjelző (kijelölő jelző) szófaja sorszámnev
- e) a mennyiségjelző szófaja számnev
- f) a birtokos jelző szófaja főnév
- g) a birtokos jelző szófaja névmás

AJÁNLOTT TANANYAG ■

Vonzatok és mondatszerkezetek

A vonzatok vizsgálata a tanult idegen nyelvben, összevetése a magyar nyelv sajátosságaival

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Klikkelj!

Gyűjts minél több nyelvtörőt! Először azokat jegyezd le, amelyeket magadtól is ismeresz, azután az interneten folytasd a keresést!

28. Szóbeli és írásbeli kommunikáció

AZ EGYSZERŰ MONDAT ÍRÁSJELEI, A SZÓREND ■

1. a) Milyen írásjel illik a következő mondatok végére?
 - *A láda abban a pillanatban visszaesett a gödörbe*
 - *Eltűnt*
 - *Csak egy nagy csörrenést lehetett hallani*
 - *Te vagy a hibás*
- b) Olvasd fel a mondatokat a különböző írásjeleknek megfelelően!
- c) Írjatok 10–12 mondatos történetet a fenti mondatok felhasználásával úgy, hogy egy felszólító és egy óhajtó mondat is legyen benne!

A MONDATOKAT ZÁRÓ ÍRÁSJELEK ■ Az egyszerű mondatok végére a közlés szándékának megfelelő írásjelet teszünk.

- Az egyszerű kijelentő mondat végén pont van: *Zalán a Keleti pályaudvarra igyekezett.*
- Az egyszerű kérdő mondat végére kérdőjelet kell tenni: *Mikor indul a vonat Egerbe?*
- Az egyszerű felkiáltó, óhajtó és felszólító mondatot felkiáltójellel zárjuk: *De nagy zaj van itt!; Bárcsak ne egyedül kellene utaznom!; Nagyon vigyázz a csomagokra a leszálláskor!*

Az érzelmek hullámszerűségét vagy erősebb fokát írásjelek halmozásával érzékeltethetjük: *Hogy képezed ezt?!; Ezt már nem!!!; Igazán??* stb.

2. a) Olvasd fel megfelelő hangsúlyozással az alábbi mondatpárt!
Hétfőn reggel indulunk. Hétfőn, reggel indulunk.
- b) Fogalmazd meg, vajon milyen információt akart kiemelni a beszélő a kétféle helyesírású mondatban!
- c) Keresd a példamondatokban egy hasonló – kétféleképpen hangsúlyozható – szerkezetet!

A SZAVAKON TÚL

Az írott szövegekben gyakran használjuk még az alábbi írásjeleket, szimbólumokat is:

+ , - , x , / , = , %

Tudod-e, mikor használjuk ezeket? Keresd rájuk példát a tankönyvben! Milyen – az írásjelekéhez hasonló funkciójú – szimbólumokat ismersz még?

A MELLÉRENDELTE MONDATRÉSZEK KÖZÖTTI ÍRÁSJELEK ■

FELSOROLÁS	PÉLDAMONDAT
kötőszó nélkül (van vessző)	A lúd, a tyúk, a kacska, a pulyka háziállatok. Az ember háziiasította az őstulkot, a vadlovat, a vadmacskát, a vaddisznót. A disznót húzáért, bőréért, szőréért tenyésztik. Van háziiasított változata a vadkecskének, az üregi nyúlnek, a szürke farkasnak is.
és, s, meg, vagy kötőszóval (nincs vessző)	Annamária piros, kék és zöld ceruzát tett a tolltartójába. Minden ceruzámnak kitörött a hegye, amikor leejtettem őket. Csak a pirosnak, a kéknek s a zöldnek nem lett semmi baja. Az összes szín közül a pirosat, a kékét meg a zöldet szeretem a legjobban. Pirossal, kékkel vagy zölddel akarod kiszínezni a képet?
egyéb kötőszóval (van vessző)	A csomagot vékony, de erős zsineggel kötöttük át. A zsineget háztartási vagy ipari kötözésre, sőt ékszerkészítésre is használják. Ezt a kötelet kókuszból, tehát természetes rostból fonták. Csomagot kötözni egyaránt lehet zsineggel, illetve spárgával.

AZ ÉRTELMEZŐVEL KAPCSOLATOS ÍRÁSJELEK ■ Az értelmezős szerkezetben mind az értelmezettre, mind az értelmezőre külön hangsúly esik. Ezt az írásban vesszővel jelezzük: *Pali, Zalán barátja rúgta a legtöbb gólt a mai meccsen.*

Ha az értelmező után is szünet van a beszédben, mögéje is vesszőt tehetünk: *Zalán, a született kétbalkezes, hokizni tanul.*

Az olyan szavakat vagy szókapcsolatokat, amelyeket a közbevetés szándékával éke-
lünk be a mondatba, tehetjük vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé. Például:
Annamária, sajnos, nem tudott elmenni a koncertre.

Figyeljünk meg néhány – az értelmezővel kapcsolatos – írásjelhasználati esetet!

Figyeljünk meg néhány (az értelmezővel kapcsolatos) írásjelhasználati esetet!

3. A következő példamondat szórendjének megváltoztatásával hogyan változik meg a mondat értelme?

Tegnap Péterrel mentem moziba.

Péterrel mentem tegnap moziba.

Tegnap mentem Péterrel moziba.

Moziba mentem tegnap Péterrel.

A magyarban a **szórendet** a beszédhelyzet és az előzmények határozzák meg. Tehát nincs a mondatrészeknek megszabott helyük a mondaton belül. Ezért nyelvünk szabad szórendű. Mondanivalónk szempontjainak megfelelően értelmi kiemelését alkalmazhatunk a mondatrészek sorrendjének alakításával.

A magyar nyelv alapjainak elsajátítására, a helyesírási hibák elkerülésére a legjobb módszer az olvasás.

29. Könyvtárhasználat Hagyományos és digitális szöveg

DIGITÁLIS SZÖVEG ■ Minden számítógéppel létrehozott dokumentum digitális szöveg. Még akkor is, ha nem verbális jelekből, hanem piktogramokból, rajzból vagy képsorokból áll. A digitális szöveget nem egyirányú szemmozgással, folyamatosan olvassuk, mert alapvetően információs feldolgozási folyamatról van szó. Az olvasás egyúttal a tartalmas elemek kiválasztását és felhasználását is jelenti. A digitális szövegek az új, információs írástudáshoz kapcsolódnak.

Jó tanács: bármiféle szöveg képének megtervezésekor érdemes a **sortávolságra** és a **margóra** is odafigyelni. Tapasztalhatod, hogy a **betűformák** (a dőlt, félkövér vagy ritkített betűs kiemelések; a kisbetűs és nagybetűs változatok) szinte irányítják az olvasó tekintetét, ezzel befolyásolnak is.

Az írott szöveget kiegészítő legfontosabb nem nyelvi jelek:

- margó,
- bekezdések,
- sorok, sortávolság,
- betűtípus,
- szövegkiemelés, esetleg színek,
- javítások,
- olvashatóság.

HÁZI FELADAT

1. A könyvtárban található könyvajánlók mintájára írd egyet Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* című regényéhez 8–10 mondatban!

AJÁNLOTT TANANYAG ■

Hagyományos és digitális iskolaújság szerkesztése:
műfajok, szerkesztők, szerkesztési elvek

KITEKINTŐ

Beszélgessetek a felnőttekkel a könyv jövőjéről! Vitaindítónak esetleg az alábbi honlapon találsz cikket: www.korunk.org, keress rá a 2014. októberi számra!

„Mi lesz a szép nyomtatású könyvekkel, az antikváriumok és a könyvesboltok polcain való böngészéssel, a frissen nyomtatott könyvek illatával és egyáltalán a könyv testiségével, ha eltestietlenednek a hagyományos médiumok, és ezzel párhuzamosan átalakul maga a szöveg természete is? Ha a digitális szöveg és a nyomtatott még hosszú ideig együtt fognak élni, mint az jelenleg kinéz, hogyan alakul majd a viszonyuk, és melyikük lesz a dominanciaharc valódi győztese? Egyáltalán hogyan befolyásolja az emberi gondolkodást az olvasás és az írás jelenlegi átalakulása?”

30. Év végi ismételés, rendszerezés

Csoportokban dolgozzatok! Oldjátok meg a szólásokhoz, közmondásokhoz tartozó feladatokat, utána ismertessétek a megoldásokat az osztályban!

1. csoport: *Hol van már a tavalyi hó?*
2. csoport: *Közös lónak túros a háta.*
3. csoport: *Evés közben jön meg az étvágy.*
4. csoport: *Holló a hollónak nem vájja ki a szemét.*
5. csoport: *Ennek is éppen most kellett elromlania!*
6. csoport: *Ez volt az utolsó csepp a pohárban.*

- a) Mi az állandósult szókapcsolat jelentése?
- b) A beszélő szándéka szerint milyen mondat ez?
- c) Keressetek a mondatban képzett szót!
Milyen szófajú az alapszó? Mi a képzett szó szófaja?
- d) Mondjatok a mondatból jelzős szó szerkezetet!
- e) Elemezzétek a mondatot mondatrészek szerint!
- f) Adjátok meg a mondatrészek kifejezőeszközeit, szófaját!
- g) Készítsétek el a mondat ágrajzát!

- ALANY** ■ Az állítmányt bővítő mondatrész. Fő szófaja a főnév. Az ágrajzokban A-val jelöljük. Fajtái: határozott alany, határozatlan alany és általános alany.
- ALAPTAG** ■ Az alárendelő szó szerkezetnek az a tagja, amelyből a szerkezet másik tagjára kérdezzünk. Más néven: irányító tag.
- ALÁRENDELŐ SZÓSZERKEZET** ■ Olyan szó szerkezet, amelynek tagjai nem egyenrangúak. Alaptagból és bővítményből áll. A bővítmény az alaptagnak van alárendelve. Típusai: alanyos, tárgyas, határozós, jelzős.
- ÁLLÍTMÁNY** ■ A mondat központi, fő mondatrésze. Önállóan is alkothat mondatot, sokféleképpen bővíthető. Fő szófaja az ige. Az ágrajzokban Á-val jelöljük. Fajtái: igei állítmány és névszói-igei állítmány.
- BŐVÍTETT MONDAT** ■ Olyan tagolt mondat, amelyben az állítmány mellett a kötött bővítményeken kívül egyéb bővítmények is vannak.
- BŐVÍTMÉNY** ■ Az alárendelő szó szerkezetnek az a tagja, amelyre a szerkezet másik tagjával kérdezzünk. Más néven: irányított tag. Mindig az alaptagnak van alárendelve. Fajtái: kötött bővítmény és szabad bővítmény.
- DIGITÁLIS SZÖVEG** ■ Minden számítógéppel létrehozott dokumentum digitális szöveg.
- EGYSZERŰ MONDAT** ■ Olyan mondat, amelyben általában csak egyetlen alany-állítmányi szó szerkezet van. Van olyan egyszerű mondat is, amelyből hiányzik az állítmány, vagy amelyet egyetlen mondatszó alkot. Fajtái: tagolt mondat, tagolatlan mondat.
- ELEKTRONIKUS MÉDIA** ■ A tömegkommunikáció egyik eszközrendszere, például rádió, televízió.
- HATÁROZÓ** ■ Olyan mondatrész, amely igékhez és ige nevekhöz, valamint névszókhoz és határozószókhoz kapcsolódik. Fő szófaja minden alapszófaj az ige kivételével. Az ágrajzokban H-val jelöljük. Fontosabb fajtái: helyhatározó, időhatározó, állapothatározó, módhatározó, célhatározó, okhatározó, részeshatározó, állandó határozó, társhatározó, eszközhatározó.
- IRÁNYHÁRMASSÁG** ■ A hely- és időhatározók az irányhármasság szerint kifejezhetnek előzményt, tartamot és végpontot.
- JELZŐ** ■ Olyan mondatrész, amely főnevekhez kapcsolódik. Az ágrajzokban J-val jelöljük. Fajtái: minőségjelző, mennyiségjelző, birtokos jelző, értelmező jelző. Fő szófaja a jelző fajtájától függően melléknév (J_{mi}), számnév (J_{me}) és főnév (J_{bi}).
- COMMENT** ■ Az interneten közzétett tartalomhoz (pl. bloghoz, cikkhez, képhez, videóhoz) írt megjegyzés.
- MÉDIA** ■ A tömegkommunikációt szolgáló eszközrendszerek együttese, illetve maguk a tömegkommunikációs eszközök. Fajtái: nyomtatott média, elektronikus média, online média. A tartalom megjelenítésének módja szerint: hangzó (audiális), képi (vizuális), képi-hangzó (audiovizuális) médiumok.
- MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZET** ■ Olyan szó szerkezet, amelyben a tagok egyenrangúak, és a mondatban ugyanazt a mondatrészi szerepet töltik be. Típusai: kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó.

MINIMÁLIS MONDAT ■ Olyan tagolt mondat, amelyben csak állítmány van, vagy az állítmány mellett feltétlenül szükséges, kötött bővítmények is vannak.

MONDAT ■ Egy vagy több szóból áll, jellemző hanglejtése van. A nyelv felől nézve a legnagyobb egység, ami a legkisebb nyelvi egységekből épül fel különböző szabályok alapján. A kommunikáció felől nézve a mondat a legkisebb beszédegység, hiszen a mondatokból építjük fel szóbeli és írásbeli kommunikációkat.

MONDATAJTIK ■ A beszélő szándéka szerint: kijelentő, kérdő, óhajtó, felszólító és felkiáltó mondat. A mondat szerkezete szerint: egyszerű mondat és összetett mondat.

MONDATRÉS ■ A szó szerkezeteket felépítő egységek neve. A mondatrészek a mondatban különféle szerepet kaphatnak. A mondatrészi szerep lehet: állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző.

NYOMTATOTT MÉDIA ■ A tömegkommunikáció egyik eszközrendszere, például könyvek, újságok.

ONLINE MÉDIA ■ A tömegkommunikáció egyik eszközrendszere, például hírportálok, blogok, honlapok.

ÖSSZETETT SZÓ ■ Két vagy több szó összekapcsolásával létrehozott új szó.

REKLÁM ■ Terméket vagy szolgáltatást népszerűsítő, fizetett hirdetés.

SZERKESZTETLEN MONDAT ■ Olyan tagolatlan egyszerű mondat, amelyben nincs még szó szerkezet sem.

SZERKESZTETT MONDAT ■ Olyan tagolatlan egyszerű mondat, amelyben van szó szerkezet.

SZÓKAPCSOLAT ■ Az egymással szorosabb kapcsolatban lévő szavak elnevezése a több szóból álló mondatokban. Fajtái: viszonyos szókapcsolat, szó szerkezet.

SZÓKÉPZÉS ■ Amikor a szótövekhez képzőket téve új szót, pontosabban új szótövet hozunk létre.

SZÓSZERKEZET ■ Olyan szókapcsolat, amelynek tagjai: két alapszófajú szó vagy egy alapszófajú szó és egy viszonyos szókapcsolat. A szó szerkezet tagjai között valamilyen nyelvtani kapcsolat van. Fajtái: alárendelő szó szerkezet, mellérendelő szó szerkezet.

TAGOLATLAN MONDAT ■ Olyan egyszerű mondat, amelyben nincs állítmány, és nem is kell bele.

TAGOLT MONDAT ■ Olyan egyszerű mondat, amelyben van állítmány.

TÁRGY ■ Olyan mondatrész, amely igéhez vagy igenévhez kapcsolódik. Fő szófaja a főnév. Az ágrajzokban T-vel jelöljük. Fajtái: iránytárgy, eredménytárgy; határozott tárgy és határozatlan tárgy.

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ ■ Olyan egyirányú közlésfolyamat, amelyben az üzenet közvetett módon jut el egyidejűleg sok címzetthez. Működésének jellemzője a zaj, a szűrő és az erősítő.

VISZONYOS SZÓKAPCSOLAT ■ Olyan szókapcsolat, amely egy alapszófajú szóból és egy viszonyos szóból áll.

IRODALOMJEGYZÉK

Részletek

3. oldal. Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, Budapest
- 39., 73. oldal. Arany János: *Toldi*. In: <https://mek.oszk.hu/00500/00597/html/toldi03.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
- 48–49. oldal. *Kossuth kiáltványa Debrecen népéhez*. In: <http://mek.niif.hu/04800/04834/html/kossuth0058/kossuth0058.html>, letöltés ideje: 2021. május 2.
52. oldal. *Tamási Áron összes novellái I-II.* Aranylanc II. kötet. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 71–72. o.
60. oldal. Arany János: *Családi kör*. In: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/arany/csalkor.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
60. oldal. Vörösmarty Mihály: *Szózat*. In: <http://www.nemzetijelkepek.hu/himnusz-szovegek.shtml>, letöltés ideje: 2021. május 2.
67. oldal. Gerald Durrell: *Szamártolvajok*. Fordította Kresznóczki Ágnes. Gulliver Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., 1990 (ISBN 963-02-8171-6)
77. oldal. József Attila: *Holt vidék*. In: <https://mek.oszk.hu/00700/00707/html/vs193201.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
77. oldal. Petőfi Sándor: *Szép napkeletnek...* In: <https://mek.oszk.hu/01000/01006/html/vs184708.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
78. oldal. Kosztolányi Dezső: *Mostan színes tintákról álmodom*. In: <https://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers0201.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
84. oldal. Arany János: *A walesi bárdok*. In: <https://mek.oszk.hu/00500/00597/html/vs185305.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
85. oldal. Gulyás Pál: *Őszi séta Debrecenben*. In: <https://mek.oszk.hu/13900/13988/13988.htm#9>, letöltés ideje: 2021. május 2.
88. oldal. *Az elrejtett kincs*. In: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/az_erdo_anya/pages/002_Mesek_eredetmondak.htm, letöltés ideje: 2021. május 2.

Internetes szövegek

- 15–16. oldal. Csurgay Judit: *Szervusztok, gyerekek! Ismeretterjesztő kaleidoszkóp 2021.* nyomán, <http://mek.niif.hu/21800/21828/21828.htm>, letöltés ideje: 2021. május 2.
92. oldal. www.korunk.org, részlet a 2014. októberi lapszámból, letöltés ideje: 2021. május 2.

KÉPJEGYZÉK

Illusztrációk: Tényi-Varga Katalin

Szakábrák: Pintér Tamás, Székely Ernő, Téglásy György

Fotók:

18. oldal. vasúti menetrend, MÁV-START Zrt.

20. oldal. rovásfa, Déri Múzeum, Debrecen

36. oldal. Magyar Érdemrend nagykeresztje, MTI Fotó: Kovács Tamás

49. oldal. Tyroler József – Kossuth Lajos megérkezése Pestre a pozsonyi országgyűlésről 1848. április 14-én, 1848, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Shutterstock Képügynökség: borító, 8. o., 14. o., 15. o., 16. o., 19. o., 20. o., 22. o., 26. o., 29. o., 30. o., 44. o., 46. o., 63. o., 72. o., 84. o., 85. o., 87. o., 93. o.

Thinkstock: 9. o., 12. o., 13. o., 43. o., 45. o., 66. o.

iStock: 25. o., 26. o. (felhő), 46. o., 57. o., 64. o., 78. o., 87. o. (bicikli)